

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**ARAP BAHARI SÜRECİNDE SURİYE VE
TERÖR ÖRGÜTLERİNİN SÜREÇ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

ÖMER ÖZDEMİR

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2019

**ARAP BAHARI SÜRECİNDE SURİYE VE TERÖR ÖRGÜTLERİNİN
SÜREÇ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Ömer ÖZDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

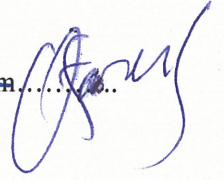
HAZİRAN 2019

Ömer ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “Arap Baharı Sürecinde Suriye Ve Terör Örgütlerinin Süreç Üzerindeki Etkileri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Bilal KARABULUT

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak yüksek lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Başkan: Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak yüksek lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Üye: Doç. Dr. Giray SADIK

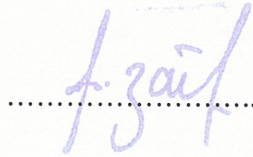
Uluslararası İlişkiler, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak yüksek lisans tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Tez Savunma Tarihi: 19/06/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof Dr. Figen ZALF

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ömer ÖZDEMİR

19/06/2019

ARAP BAHARI SÜRECİNDE SURİYE VE TERÖR ÖRGÜTLERİNİN SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ömer ÖZDEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran 2019

ÖZET

Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve daha sonra Ortadoğu bölgesinde birçok ülkeyi etkileyen Arap Baharı, Mart 2011 tarihinde Suriye'de de etkisini göstermiştir. Arap Baharının yaşandığı diğer bölge ülkelerinin aksine, söz konusu olaylar Suriye'de iç savaşa giden sürecin başlangıcı olmuştur. İç ve dış dinamiklerin etkisiyle iç savaşın etkisi giderek artmış, olaylar büyüyerek ülke geneline yayılmıştır. Böyle bir ortamda ülkenin kuzeyinde bulunan Kürtler, rejimle anlaşarak kendi bölgelerinin kontrolünü sağlamıştır. PYD öncülüğünde oluşturulan yapılanma, PKK'nın militan desteği sağlamasıyla bölgedeki diğer Kürt siyasi partileri sindirmiş, PYD -dolayısıyla PKK- hâkimiyet alanını genişletmiştir. Bunun yanı sıra özellikle 2012 yılından itibaren gerek Suriyeli muhalifler gerekse El Nusra Cephesi, Suriye'deki güç boşluğundan yararlanarak etkinliklerini arttırmışlardır. 2014 yılında Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla adını duyuran IŞİD, aynı yıl devlet kurduğunu ilan etmiştir. IŞİD'in ortaya çıkışı, Suriye'de etkinlik kurması ve halifelik söylemleri dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Suriye'deki bu gelişmelerden sonra Baas rejimi; İran ve Rusya'nın desteğini almıştır. Bu gelişmelerin yaşanması Suriye'de dengelerin değiştiğini göstermektedir. Bu bağlamda 2012-2016 yılları arasında Suriye iç savaşına terör örgütlerinin dâhil olması bölgesel ve küresel güçlerin Suriye'ye yönelik politikalarını gözden geçirmelerine neden olmuştur. Özellikle IŞİD'in birçok ülkede terör saldırıları gerçekleştirmesi bu örgüte karşı uluslararası koalisyonun kurulmasını gerekli kılmıştır. Suriye'de Esad'ın, dolayısıyla Baas rejiminin gitmesini isteyen bölgesel ve küresel güçlerde, Esad sonrası dönemde ülkede terör örgütlerinin yönetimi ele geçireceği algısı oluşmuştur. Bu durum Suriye'de rejime karşı mücadele eden muhalif gruplara olan desteği azaltmış, güç dengesinin Esad lehine değişmesine sebebiyet vermiştir.

Bilim Kodu : 114111
Anahtar Kelimeler : Suriye, Arap Baharı, PYD, IŞİD, Hizbullah
Sayfa Adedi : 126
Tez Danışmanı : Doç. Dr Bilal KARABULUT

THE EFFECTS OF SYRIA AND TERRORIST ORGANIZATIONS ON THE PROCESS
IN THE ARAB SPRING PROCESS

(M.S. Thesis)

Ömer ÖZDEMİR

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

June 2019

ABSTRACT

The Arab Spring, which began in Tunus in December 2010 and affected many countries in the Middle East, started to have an impact on Syria in March 2011. Unlike the other countries influenced by the Arab Spring, the uprisings in Syria initiated the era in which the civil war commenced. Influenced by some internal and external dynamics, the impact of the civil war gradually increased in Syria and the conflicts spreaded throughout the country. Under such circumstances, Kurds, who settled in the north of the country, negotiated with the government and maintained the control of their territory. The organisation initiated by PYD has received militant support from PKK and intimidated the other Kurdish political parties in the region, thus PYD - in a sense PKK - extended its area of influence. Besides, particularly since 2012, both the Syrian opponents and Al-Nusra Front increased their influence by taking advantage of the power gap in Syria. ISIL, which was recognised after occupying the lands in Iraq and Syria in 2014, declared a state in the same year. The emergence of ISIL, its dominance in Syria and declaration of a caliphate created a great reaction in the world. Following these developments in Syria, the Baas regime received the support of Iran and Russia indicating the change of the balance in the country. In this context, the terror organisations involving in the civil war caused regional and global powers to revise their policies in Syria. ISIL's terrorist attacks in various countries made it essential to establish an international coalition against this organisation. Some regional and global powers initially aiming to oust Esad and the Baas regime had an impression that following Esad's potential removal, the country will be controlled by the terror organisations. This situation weakened the support for the opposition groups and caused the power balance to change in favour of Assad.

Science Code : 114111
Key Words : Syria, Arab Spring, PYD, IŞİD, Hezbollah
Page Number : 126
Supervisor : Assoc. Dr. Bilal KARABULUT

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım danışmanım Doç. Dr. Bilal KARABULUT'a, yaptığım ziyaretlerle çeşitli bilgiler edinmemi sağlayan Emniyet Genel Müdürlüğü İnterpol-Europol ve Terörle Mücadele Daire Başkanlıklarına, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli eşime ve sevgili oğluma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI.....	7
1.1. Terör ve Terörizm Tanımı ve Gelişimi	7
1.1.1. Terör Tanımı	7
1.1.2. Terörün Tarihsel Arka Planı.....	8
1.2. Terörizm Tanımı	11
1.3. Terörizmin Amacı.....	18
1.4. Terörizmin Unsurları	19
1.4.1. İdeoloji Unsuru	19
1.4.2. Örgüt Unsuru.....	20
1.4.3. Eylem Unsuru	22
1.5. Terörizm Türleri.....	23
1.5.1. Ülke İçi Terörizm.....	23
1.5.2. Devlet Terörizmi	24
1.5.3. Uluslararası Terörizm.....	25
1.5.4. Siber Terörizm	27
1.6. Terörün Küreselleşmesi Süreci	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
ARAP BAHARININ BAŞLAMASI VE YAYILMASI.....	31
2.1. Arap Baharının Ortaya Çıkışı	31
2.2. Arap Baharının Nedenleri	32
2.3. Arap Baharının Yaşandığı Ülkeler.....	34
2.3.1. Tunus'ta Arap Baharı.....	35
2.3.2. Mısır'da Arap Baharı	38
2.3.3. Libya'da Arap Baharı.....	42
2.3.4. Yemen'de Arap Baharı	44
2.3.5. Bahreyn'de Arap Baharı	47

2.3.6. Suudi Arabistan’da Arap Baharı	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	51
SURİYE’DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ	51
3.1. Tarihsel Süreç İçinde Suriye	51
3.2. Suriye’de Baas Rejimi	53
3.2.1. Baas Partisi’nin Kuruluşu	53
3.2.2. Hafız Esad Dönemi	55
3.2.3. Beşşar Esad Dönemi	61
3.2.3.1. Beşşar Esad Döneminde Dış Politika	62
3.3. Suriye’nin Toplumsal Yapısı	64
3.3.1. Suriye’nin Etnik Yapısı	64
3.3.2. Suriye’nin Dini Yapısı	66
3.4. Suriye’de Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı	68
3.4.1. Suriye Rejimini Ayakta Tutan İç ve Dış Dinamikler	68
3.5. Suriye’de Arap Baharı	70
3.6. Suriye İç Savaşı	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
TERÖR ÖRGÜTLERİNİN SURİYE’DEKİ GELİŞMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	83
4.1. Suriye İç Savaşındaki Aktörler: Terör Örgütleri	83
4.1.1. PYD Terör Örgütü	83
4.1.2. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)	90
4.1.3. El Kaide ve Bağlı Gruplar	93
4.1.4. Hizbullah	95
4.2. Terör Örgütlerinin Suriye’deki Gelişmeler Üzerindeki Etkileri	99
4.2.1. PYD Tarafından Kontrol Edilen Bölgeler	100
4.2.2. İŞİD ve El Nusra Cephesi Tarafından Kontrol Edilen Bölgeler	101
4.2.3. Hizbullah’ın Desteği İle Kontrol Edilen Bölgeler	102
4.3. İç Savaştan Vekâlet Savaşlarına Geçiş	106
4.4. Batılı Ülkelere Yönelik Yapılan Psikolojik Savaş	108
SONUÇ	111
KAYNAKLAR	117
ÖZGEÇMİŞ	135

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
al-Aridha	Halkın Talebi Partisi
AMAL	Afwaj al-Muqawama al-Lubnaniyya (Lübnan Direniş Tugayı)
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu)
Baas	Hizb el-Arabi el-İştiraki (Arap Sosyalist Baas Partisi)
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CPR	Congres Pour Republique (Cumhuriyetçi Kongre Partisi)
DAEŞ	ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam
ENKS	Encûmena Niştimanî ya Kurdî li Sûriyê (Suriye Kürt Ulusal Konseyi)
ETA	Euskadi Ta Askatasuna (Bask Ülkesi ve Özgürlük)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IKBY	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IRA	Irish Republican Army (Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KCK	Koma Civaken Kürdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi

Kısaltmalar**Açıklamalar**

KUK	Kürt Ulusal Konseyi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PÇDK	Partiya Çareseriya Demokratik A Kurdistan (Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi)
PJAK	Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RAF	Rote Armee Fraktion (Kızıl Ordu Fraksiyonu)
SKYK	Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi
SMDK	Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TEV-DEM	Tevgera Cîvaka Demokratîk (Demokratik Toplum Hareketi)
UGTT	Tunus Genel İşçi Sendikası
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
YKK	Yüksek Kürt Konseyi
YPG	Yekiniyen Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)
YPJ	Yekiniyen Parastina Jin (Kadın Koruma Birlikleri)
KONGRA GEL	Kongreye Gele Kürdistan (Kürdistan Halk Kongresi)

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde gündemi sıkça meşgul eden terörizm konusu uluslararası ilişkilerde en çok tartışılan kavramlardan biridir. Kavramın tanımı üzerinde mutabık olunmaması, kavram hakkında çok sayıda tanım yapılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla terörizm, tanımı üzerinde anlaşılmayan bir kavram olduğu için teorisinde de çok farklı görüşler mevcuttur. Hangi eylemlerin terörizm kapsamına alınacağı, hangisinin direniş, kimin terörist veya bağımsızlık savaşçısı olduğunun belirlenememesi bir yana dünyada meydana gelen terör eylemlerinin kaynağı ve hedefi konusunda dahi zıt yaklaşımlar vardır. Terörizmin ilk örnekleri çok eski olsa dahi uluslararası alana taşınması diğer bir ifade ile terörizmin uluslararası etki yaratması ve uluslararası ilişkilerde önemli bir sorun haline alması 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılarla olmuştur. Nitekim 11 Eylül terör saldırıları 21. yüzyıla damgasını vurmuştur. Ayrıca terörizmin son derece karmaşık neden-sonuç ilişkisine dayanması, önüne geçilmesi zor bir problem olacağını göstermiştir. Bu yüzden terörizm, devletlerin bu mücadeleyi tek başlarına yürütebilecekleri alan olmaktan çıkmıştır. Özellikle küreselleşme ile birlikte sınırların anlamını yitirdiği günümüz uluslararası sisteminde devletlerin karşılaştığı terörizm sorunu daha da sorunlu bir hal almıştır. Terörizm konusu ele alındığında terör eylemini gerçekleştirenlerin sadece terör örgütleri olduğu kanısı hâkimdir. Ancak iki savaş arası dönem, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde devletler tarafından da, siyasi amaçlar için terörizme başvurulmuştur.

Ortadoğu bölgesi 2010 yılının sonlarına doğru uluslararası ilişkiler açısından önemli olaylara sahne oldu. Bölgede meydana gelen halk hareketleri özellikle mevcut rejimlere karşı halkın barışçıl yollardan başlattığı protestolar “Arap Baharı”, “Arap Uyanışı”, “Arap İsyanı”, “Arap Devrimi” gibi çeşitli şekillerde adlandırıldı. Bu çalışmada kavram kargaşasına yol açmamak için bölgede meydana gelen halk hareketleri “Arap Baharı” olarak adlandırılacaktır. Nitekim “Arap Baharı” konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalarda yaygın biçimde kullanılmıştır.

Ortadoğu bölgesi sahip olduğu stratejik önemi ve yeraltı kaynaklarından ötürü uluslararası ilişkilerde çok sayıda olgu, dinamik ve fay hattına sahiptir. Soğuk Savaş’ın başladığı ilk yıllarda bölgedeki temel fay hatları İsrail karşıtlığı ve Arap milliyetçiliğidir. İsrail’in

kuruluşundan itibaren başlayan Filistin sorunu ve Arap-İsrail Savaşları, Ortadoğu'nun dinamiklerini etkileyen önemli etmenler olmuştur. 1970'lerden itibaren Ortadoğu siyasetine petrol ve siyasal İslam girmeye başlamıştır. Özellikle 1970'li yıllardaki petrol krizinden sonra İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın petrol gelirleri artmıştır. Şah döneminde İran'ın bölgesel güç olma arzusu, bölgedeki diğer devletlerle rekabete yol açmıştır.

1979 İran İslam Devrimi bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Devrimle birlikte siyasal İslam ciddi bir dinamik olurken, Şii olgusunun etkisi gittikçe hissedilmeye başlanmıştır. Saddam Hüseyin'in Irak'ta devlet başkan yardımcılığı görevine gelmesi ve Irak dış politikasında ağırlığını hissettirmesi bölgede yeni krizlerin ve sorunların adeta habercisi olmuştur. Öyle ki İran'da devrimin gerçekleşmesini fırsat bilen Saddam, İran'a savaş açmıştır. İran-Irak Savaşı'nın sekiz yıl sürmesi ve akabinde Irak'ın Kuveyt'e saldırması bölgedeki güç dengelerini etkilemiştir. Ortadoğuda yaşanan bu krizler genel itibariyle bölgedeki aktörlerden kaynaklanmaktaydı. Ancak Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sistemi düşünüldüğünde bölgedeki güç mücadelesinde iki kutuplu sistemin yansımaları da belirleyici olmuştur. Bu yapı içerisinde İsrail'in kuruluşu, Arap-İsrail savaşları, petrol fiyatının yükselmesi, Suudi Arabistan'ın etkisinin artması ve nihayet İran İslam Devrimi ve arkasından başlayan İran-Irak savaşı önemli eşikler olarak görülebilir.

Soğuk Savaşın bitmesi dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da sorunların artmasına neden olmuştur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu sistemden dolayı birçok sorun dondurulmuştu. Bu sorunlar Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılma sürecine girdiği ve artık Soğuk Savaş'ın sona erdiği bir dönemde I. Körfez Savaşı başlamıştır. Bu savaş bölgedeki petrolün güvenliğini riske eden bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesindeki amaçlardan biri de Kuveyt petrolüne sahip olmak ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'ndeki (OPEC) gücünü arttırmaktır. ABD'nin Ortadoğu'daki varlık sebebinin iki temel nedeni olan İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve petrolün güvenli bir şekilde Batı'ya ulaşması olduğu düşünüldüğünde Kuveyt'in işgali ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ciddi biçimde tehdit etmekteydi. Bu bağlamda bölgede ABD varlığının artması, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında I. Körfez Savaşı ile olmuştur.

I. Körfez Savaşı sonrası 2000’li yıllara kadar ABD’nin Batı yanlısı ülkelerle işbirliği içerisinde bölge siyasetine hâkimiyeti devam ederken karşı dinamikler de olgunlaşmaya ve etkinlik kazanmaya başlamıştır. Bir taraftan 1970’lerden sonra tohumları atılan Şii ve Kürt kimlikleri siyasi ilişkilerde daha fazla kullanılmaya başlanmış, diğer taraftan İran ve Irak, ABD ve İsrail karşıtlığının liderliğine kalkışmıştır. Bu bağlamda bölgedeki Arap halklarında ABD düşmanlığı gittikçe artmış, radikal İslami hareketler de güç kazanmaya başlamıştır. ABD’nin 2001 yılında Afganistan’a, 2003 yılında Irak’a müdahale etmesi radikal İslam’a yeni fırsatlar sunmuştur. Öyle ki Irak müdahalesi Irak’ı bölgesel güç denkleminde oldukça zayıf düşürmüştür. Buna karşın İran, Şii dinamiğinin etkisi, Batı ve İsrail karşıtlığının liderliğinde rakipsiz kalması ile güç kazanmıştır. 2003 sonrası dönem aynı zamanda Kürt dinamiğinin yeni bir aşamaya girmesine yol açmıştır. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) güç kazanmış, özerkliğin ötesinde, de facto bağımsızlığa uzanan bir konuma yükselmiştir. Lübnan iç siyasetinde Hizbullah, Suriye ve İran’ın desteği ile önemli bir aktör haline gelmiştir. Bahsi geçen bu olaylar zincirine bakıldığında bölgede meydana gelen krizlerin ve ortaya çıkan sorunların birbirine bağlı olduğu görülmektedir. 2010’lu yıllara bu dinamiklerle gelinmiştir.

Arap Baharı ile birlikte 1950’li yıllardaki Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi bölgedeki etkinliğini yitirmiştir. Arap Baharına giden süreçte şartların olgunlaşmasında bu akımların doğrudan etkisi olmamıştır. Genel olarak İslamcılık olarak nitelenen olgu önemli bir sıçrama kaydetmiştir. Selefi akımlar ise ikinci sırada gelmektedir. Bu akımlar bazı ülkelerde ana muhalefet konumuna yükselmişler, birçok ülkede de siyasi hayata girmişlerdir. Radikal İslami hareketler (El Kaide ve bağlantılı gruplar) ise Libya, Mali ve Yemen’de geniş hareket alanı bulmuştur, son olarak Suriye muhalefeti içinde önemli kazanımlar edinmişlerdir. Ancak bu kazanımlara rağmen Arap kamuoyları ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin radikal İslami hareketlere karşı temkinli yaklaşması bu hareketlerin sınırlı etkinliğine neden olmuştur. Arap Baharı ile birlikte bahsi geçen Sünni gruplar arasındaki farklılıklar aynı zamanda Sünni bir ittifak sistemi oluşturulmasının zorluklarını da göstermektedir. Sünni blok çabalarının karşısındaki diğer büyük engel ise oluşturulmaya çalışılan Şii ekseninin temel dayanaklardan yoksun olmasıdır.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin diğer aktörlerle sürdürdüğü politikalara genel itibarıyla dış politika denir. Devletlerin dış politika oluşum sürecinde birçok faktör etkili olmaktadır.

Son yıllarda devletlerce önemsenen ve birçok devletin dış politikasını doğrudan etkileyen, özellikle dış politika oluşum sürecini belirlemek için bazı teorik yaklaşımlara yer verilmektedir. Bu nedenle Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan akademik çalışmaların da teorik bir çerçeveye oturtulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada Suriye’de faaliyet gösteren terör örgütlerin etkin bir şekilde müdahil olduğu Suriye iç savaşını ele alırken bu örgütlerin sahip olduğu mezhepsel kimliklerin, iç savaşın taraflarını belirlediğini savunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada ele alınacak terör örgütlerinin ve bu örgütleri destekleyen bölgesel ve küresel güçlerin davranışları, özellikle kimlik temelli dış politika analizlerinde sıkça kullanılan Konstrüktivizm çerçevesinde analizi yapılacaktır.

Bir birey, toplumsal grup ya da devlet aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabilir. Kimlik devletin kim olduğunu, ne istediğini, nasıl hareket etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde kimlik, devletin diğer devleti tanımasını sağlayıp onu dost veya düşman olarak tanımlamasına neden olmaktadır. Bütün devletler dış politikalarını sahip olduğu kimliklere uygun biçimde belirlemektedir. Bu bağlamda dış politikanın belirlenmesinde kimlik önem arz etmektedir.¹

Konstrüktivizm, klasik Uluslararası İlişkiler disiplindeki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakla birlikte, temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.² Konstrüktivistlere göre maddi olmayan yapılar aktörlerin kimliklerini belirleme hususunda etkili olmaktadır. Zira kimlikler çıkarları, çıkarlar ise eylemleri belirlemektedir. Öyle ki, sosyal ilişkilerin temelinde sosyal aktörlerin kimliklerinin yer aldığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda söz konusu edilen, verili olarak tanımlanan bir kimlik değildir, sonradan karşılıklı etkileşimle oluşan ya da oluşturulan kimliktir. Böylece inşa halinde olan kimlik değişim potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca, kimliklerin inşası ve dönüşümü sosyal aktörlerin temel çıkarlarını ve tercihlerini belirlemektedir. Bu bağlamda, aktörlerin kendilerinin neyi temsil ettiklerini bilene kadar

¹ Karabulut, B.(2016). “15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz”. *Bilgi*, (29), 2.

² Walt, Stephan M.(1998). “International Relations: One World, Many Theories”. *Foreign Policy*, No. 110, 40-41.

çıkarlarının ne olduğuna karar veremeyeceklerini ileri sürmektedir. Neyi temsil ettiklerini anlamaları da ancak sosyal ilişkiler aracılığıyla mümkündür.³

Suriye iç savaşında üst kimlik olarak Şii-Sünni kimliği ön planda iken alt kimlik olarak Nusayrilik ön plana çıkmaktadır. Suriye iç savaşında dini kimliklerin yanı sıra etnik kimlik de önemli bir yer tutmaktadır. Etnik kimlik bağlamında PYD'nin kontrol ettiği bölgelerde Kürt etnik kimliği ön plandadır. Buna karşın El Nusra Cephesi ve IŞİD, Sünni kimlikle, Hizbullah ise Şii kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Suriye iç savaşında taraf olan, terör örgütlerini ve Suriye muhalefetini destekleyen devletlerin sahip olduğu kimliklere değinmekte fayda vardır. Bu bağlamda devletler bazında bakıldığında Suriye, Şiiğin bir kolu olarak kabul edilen Nusayrilikle; İran, Şii kimliği ile hareket ederken Suriyeli muhalifleri destekleyen Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar ise Sünni kimlikle hareket etmektedir. Ancak çalışmanın bütününe uygulayabileceğimiz, diğer bir deyişle çalışmada yer verilen bölgesel ve küresel aktörlerin politikalarını tamamen ele alan teorik bir çerçeve bulunmamaktadır. ABD ve Rusya, bölgesel menfaatleri için yer aldıkları Suriye iç savaşında kimlikleri ile bağdaşmayan aktörlere destek vermiştir. Bu durum çalışmada ele alınan teorik çerçevenin tüm aktörlere uygulanamayacağını göstermektedir.

Bu çalışmada Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve bölgedeki birçok ülkeyi doğrudan etkileyen ve Arap Baharı olarak nitelendirilen halk hareketleri ele alınacaktır. Çalışmanın esas odak noktası Arap Baharının Suriye'ye etkileri olacaktır. Suriye'deki halk hareketleri Suriye ordusunun sert müdahalesi ile karşılaşmış ve olayların büyümesi ile iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş boyunca Suriye'de bulunan ve Suriye dışından gelip iç savaştan yararlanmak isteyen terör örgütleri de olaylara etkin bir şekilde müdahil olmuştur. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Suriye iç savaşına, 2012-2016 yılları arasında, terör örgütlerinin etkisi ele alınacaktır. Konunun anlaşılır olması adına birinci bölümde terör ve terörizm kavramları açıklanacaktır. İkinci bölümde Arap Baharının başlaması ve yayılması ele alınacaktır. İkinci bölümdeki amaç Arap Baharının ne olduğunu, hangi ülkeleri etkilediğini ortaya koymaktır. Üçüncü bölümde Arap Baharı sürecinde Suriye'de yaşanan gelişmeler ele alınarak Arap Baharının Suriye'de nasıl başladığı ve demokratik taleplerle

³ Karakoç, J.(2013). "Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 142-143.

başlayan gösterilerin nasıl iç savaşa dönüştüğü açıklanacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise terör örgütlerinin Suriye’deki gelişmeler üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI

1.1. Terör ve Terörizm Tanımı ve Gelişimi

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda kavramlara yer verilmesi, bu kavramları tanımlama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kavramların tanımı üzerinde ortak görüş birliğinin olmaması, kavramlar hakkında çok sayıda tanım yapılmasına yol açmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ele alınacak terör ve terörizm kavramlarını tanımlamada da benzer problem bulunmaktadır. Problemi minimize etmek adına terör ve terörizm kavramları hakkında birden fazla tanımlamaya yer verilecektir. Hollandalı siyaset bilimci Alex P. Schmid'in belirttiği gibi 1936 ile 1981 yılları arasında, uluslararası düzeyde 109 ayrı terör tanımı yapılmıştır.⁴ Yapılan tanımlar konuyla ilgili çalışma yapan bilim adamları ve araştırmacıların yaklaşımlarında, yaşadıkları ülkelere ve çalışma yapılan sahalara göre değişiklik gösterir. Bundan dolayı yapılan tanımlamalar genellikle siyasi içerik taşımaktadır. Siyasi anlamlar ve semboller ise zamana, mekâna ve topluma göre değişmektedir.⁵

1.1.1. Terör Tanımı

“Terör” kelimesi Latince’de “ürpermek ve ürpermeye neden olmak” anlamına gelen “terrere” sözcüğünden türemiştir.⁶ 13. yüzyıldan itibaren Latince’den Batı dillerine Fransızca aracılığı ile geçmiştir. Fransızca “terreur” sözcüğü bir gücü veya iktidarı zorla kabul ettirmek amacıyla sistemli bir biçimde şiddet kullanma, yıldırma ve tedhiş anlamına gelmektedir.⁷ Türkçedeki anlamı ise ‘dehşet, korkunç şey, korku saçan şey’dir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğüne göre terör kelimesinin türkçede ki karşılığı “korkutma, yıldırma ve tedhiş”tir.⁸ Sözlük anlamında bakıldığında terör, bir topluluğun/grubun güç kazanma amacıyla sistemli olarak yaratmış olduğu büyük korku durumudur.⁹ Günümüzde yapılan

⁴ Şehirli, A.(2000). *Türkiye’de Bölücü Terör Hareketleri*. İstanbul: Burak Yayınları, 61.

⁵ Salur, H.(2009). *Küresel Çağda Din ve Terör*. Konya: Çizgi Yayınları, 60.

⁶ Przystek, D., Borowska, E.(2017). “Theme of Terrorism in Art of the 21st Century”. *Radicalism and Terrorism in the 21st Century*, (Ed.)Anna Sroka, Fanny Castro-Rial Garrone, Rubén Darío Torres Kumbrián, Peter Lang AG, 294.

⁷ Arıklı, E.(1986). *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları, 11444-11445.

⁸ Türk Dil Kurumu.(1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Tarih Kurumu Yayınları, 1459.

⁹ Taner, B.(2000). “Terörizm ve Turizm II”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 93.

tanımlamaların başına, “siyasi bir amaçla” yapılıyor olmak eklenmiş, yani siyasi bir amaçla hareket etme ve dehşete düşürme, korku salma terör eyleminin temel unsurları haline gelmiştir.¹⁰ Thornton’a göre, “Normal sayılacak metotlarla siyasal davranışları etkilemeyi amaçlayan sembolik hareketler”dir.¹¹ Bal’a göre “Terör herhangi bir amaca ulaşmak için, sivillerin veya güvenlik görevlilerinin, propagandaya yönelik, ses getirici eylemlerle öldürülmesidir.”¹² Taner’e göre “(...) korku ve endişe ile dehşet ve genel bir huzursuzluk hâli oluşturacak nitelikte fiil ve hareketlerin işlenmesi” olarak ortaya konulmuştur.¹³ Dolayısıyla nerede, nasıl ve ne zaman ortaya çıkacağı kestirilmesi mümkün görünmeyen terör, canlı ve cansız her şeye zarar verilebilecek dehşet ortamını ifade etmektedir.¹⁴

02.07.2012 tarihli Terörle Mücadele Kanunu’nda yapılan değişiklikten sonra terör kavramı için yapılan tanımlama şu şekildedir:¹⁵

Madde 1– (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 md.) Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Bu tanımda terör kelimesinin aşağıda açıklanacak olan terörizm kavramına yaklaştırıldığı görülecektir. Çünkü terörizmi terörden ayıran en temel unsur bu yıldırma işleminin bir amaç ve ideoloji doğrultusunda yapılmasıdır.

1.1.2. Terörün Tarihsel Arka Planı

İnsanların şiddete meyilli olması, kendi aralarındaki çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır. Şiddet mahiyetli olan ama ideolojik olmayan terör insanlık kadar eskidir. Bununla birlikte

¹⁰ Wilkinson, P.(1974). **Political Terrorism**. London: Macmillan, Press Ltd., 10.

¹¹ Thornton, T. P.(1964). “Terror as a Weapon of Political Agitation”. Eckstein, H.(Ed.). **Internal War: Problems and Approaches**. New York: The Free Press, 73.

¹² Bal, İ.(2006). **Terörizm**. 1.Baskı, Ankara: USAK Yayınları, 7.

¹³ Taner, T.(1939). **Tedhişçilik ve Mukavelenameler**, Cemil Bilsel’e Armağan, İstanbul, 462.

¹⁴ Can, A.V.(2010). “Muhasebe Ekonomik Terörün Bir Aracı Olabilir mi?”. **Akademik Bakış Dergisi**, (19), 1.

¹⁵ İnternet: Resmi Gazete.(1991). “3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu”. Web: http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/suggam/ulusal_mevzuat/3713%20Ter%C3%B6rle%20M%C3%BCcadele%20Kanunu.pdf adresinden 5 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

terörün kökenleri tarih öncesi çağlara kadar uzanmaktadır. Ancak milattan önceki dönemlerde bugün bildiğimiz anlamda terör eylemlerinden bahsetmek pek mümkün değildir. Bugün bildiğimiz anlama yakın şekilde ilk terör eylemleri M.Ö.66–73 yıllarında günümüzde Filistin’in bulunduğu topraklarda gerçekleşmiştir. O dönemde bölgede yaşayan Sicariiler, tarihin ilk terör örgütlerinden birisi olarak değerlendirilir. Sicariiler aslında Filistin’deki Zealot mücadelesinde yer almış, köktenci Yahudi din adamlarının kurmuş oldukları son derece iyi organize olmuş dini bir mezhepti. Üyeleri genellikle toplumun alt tabaka insanlarından oluşmaktaydı. Sicariiler gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerinde “sica” adı verilen satıra benzeyen bir tür kısa, kalın kılıç kullanırdı. Sicariilerin gerçekleştirdiği eylemleri özel kılan husus ise eylemlerin gerçekleştirilme şekilleridir. Eylemler genellikle insanların kalabalık oldukları yerlerde ve gündüz saatlerinde gerçekleştirilmekteydi. Bu durum modern terörü diğer şiddet eylemlerinden ayıran hususun, yani eylemlerin sembolik karakterinin tarihte ilk kez ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Yani gerçekleştirilen eylemde kimin öldürüldüğü değil, nasıl vahşice öldürüldüğü ve bunu kaç kişinin izlediği, dolayısıyla toplumdaki bıraktığı etki daha önemliydi.¹⁶ Bununla birlikte, antik devirlerde tiran Hiparküs’ün Aristogeiton tarafından öldürülmesi, M.Ö. 44’te Julius Sezar’ın rakiplerince öldürülmesi de birer terör olayıdır.¹⁷ 11.yüzyılda Selçuklu devletine karşı siyasi suikastlar düzenleyen Haşhaşiler ve Orta Çağ’da Hristiyan mezhep kiliseleri, soylulara karşı örgütlü bir şekilde şiddet uygulanması günümüz terör örgütlerinin ilk modelleridir diyebiliriz. Keza, Borgia’lar dönemine İtalya’da, Cromwell döneminde İngiltere’de ve devrim sırasında Rusya’da gerçekleştirilen sistematik şiddet uygulamaları, devlet terörünün tarihi örnekleri arasında sayılmaktadır. Bu olayları devlet politikasını etkilemek amacıyla girişilen, dini temellere dayanan, örgütlü siyasal şiddet eylemi olarak görmek mümkündür.¹⁸

Terör hareketlerinin uzun bir tarihsel arka plana sahip olduğu ve yeryüzünde insanlar çoğaldıktan sonra çeşitli ideolojik fikirlerin oluşması sonucu bu hareketlerin fazlaştığı görülmektedir. Gerçek anlamda terör hareketlerine¹⁹, 1789 yılında meydana gelen Fransız

¹⁶ Kanat, S. vd.,(2016). “İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 5.

¹⁷ Campos, J.H.(2007). *The State and Terrorism: National Security and the Mobilization of Power*. Hampshire: Ashgate Publishing, 104.

¹⁸ Greenberg, D.(no date).“The Changing Face Of Terrorism”. Web: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/history_lesson/2001/09/the_changing_face_of_terrorism.html adresinden 8 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

¹⁹ İdeolojik fikirlerin çoğalması ve ulus devlet fikrinin yaygınlaşmaya başlayışıyla birlikte yapılan terör eylemleri, genel itibarıyla ulus devleti tehdit edecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Terör kavramıyla ilgili oluşan literatürde terörün başlangıç noktasını Fransız İhtilali almasının sebebi bundan kaynaklanmaktadır. Ancak terör

İhtilâli sırasında 17-18 ay süren dönemde rastlamaktayız. Fransız İhtilâlinde devrim yanlısı gruplar, Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde boy göstermeye başlamıştı. Devrim; yer, zaman, ırk ya da ulus farkı gözetmeksizin insanların temel hak ve hürriyetlerinden söz etmekteydi. Ocak 1793'te 16. Louis'in tahttan indirilip öldürülmüş ve kuşkulanan siyasiler ortadan kaldırılmıştır. Bu arada Fransa'da "Ulusal Konvansiyon" dönemi açılarak devrimden, savaşa ve terör yönetimine geçilmiştir. "Terörün rejimi" denilen bu dönemde, yönetenlerin, yönetilenlere uyguladıkları şiddet hareketleri neticesi, kişi hakları doktrini resmen kabul edilmiştir.²⁰

XX. yüzyıldan itibaren terörizm, sadece devlet düzeyinde değil, uluslararası düzeyde de sarsıcı bir boyut kazanmış, hatta siyasi gelişmeleri belirleyici rol oynamıştır. Bu yüzyılda dünya haritasını değiştiren olayın başlangıç noktası, yani I. Dünya Savaşı'nın bireysel bir uluslararası terörizm vakası ile tetiklendiğini hatırlamak gerekir. Şüphesiz, I. Dünya Savaşı'na yol açan tek olgu, 28 Haziran 1914'te Arşidük Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından katledilmesi değildi. Ama bu örnek şunu gösterir ki: Terörizm kendi başına savaş çıkarmak için yeterli olmasa bile, en azından barışı engelleyecek güçtedir.²¹

20. yüzyılın ilk yarısında bilhassa devlet terörü en sık uygulanan yöntemlerden olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşları sırasında geniş çaplı ve etkili terör eylemleri gerçekleştirilmiştir. İki savaşı arası dönemde Almanya, İtalya ve Rusya gibi devletlerdeki ırkçı yönetimlerde devlet terörizmi zirve yapmıştır. Soğuk Savaş dönemi terörünün belirgin özelliği, terörün bu dönemde devletler tarafından sıklıkla kullanılmasıdır. Burada devletlerin bizzat terör uygulamasından çok Doğu ve Batı Blok'unda yer alan devletlerin karşılıklı savaşları göze alamamaları sonucunda hasım ilan ettikleri taraflara karşı mücadele eden terör örgütlerinin yoğun bir şekilde desteklenmeleri söz konusudur. Bu dönemde özellikle Avrupa'da Marksist-Leninist ideolojiye dayanan terör örgütlerinin sayısında artış gözlenmektedir.²²

olayları Yunan kent devletlerinden ulus devlet fikrinin başlangıç noktası olarak kabul edilen Fransız İhtilali'ne kadar olan dönemde kendisine yer bulmuştur. Belirtilen dönem aralığındaki terör olayları ideolojik olmaktan ziyade dini ve siyasi niteliğe sahiptir.

²⁰ Tilly, C.(2004). "Terror, Terrorism, Terrorists". *Sociological Theory*, 22(1), 8. Akbulut, İ. (1993). "Terör ve Tasnifleri". *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, (399), 48-49.

²¹ Öktem, E.(2007). *Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Derin Yayınları, 15-16.

²² Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da etkin olan terör örgütleri şunlardır: Bask Ülkesi ve Özgürlük (ETA), Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA), Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), Kızıl Tugaylar (BR), 17 Kasım Devrimci Örgütü (17N), Kızgın Tugay (AB), Ön Cephe (PL). Detaylı bilgi için Bkz. Kızıldağ, P.(2010). "Soğuk Savaş Döneminin Avrupa'daki Terör

Adeta her terör örgütünün bir hamisi veya adına eylem yaptığı bir ülkesi vardır. İstihbarat örgütleri tarafından doğrudan veya dolaylı olarak yönetilen bu gruplar hızla büyüyüp gelişmiş ve uluslararası ilişkilerin önemli gizli bir müzakere aracı olmuşlardır. Soğuk Savaş döneminin belirleyici aktörleri ABD ve SSCB arasındaki mücadele tarzı bu dönemde yaşanan terör olaylarının adlandırılması ve savaşın niteliğinin belirlenmesi bakımından Soğuk Savaş dönemi terörü olarak literatürdeki yerini almıştır.²³

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası güvenlik algılamasının basite indirgeneceği beklentileri hâkimdi. ABD'nin dünyada tek süper güç kalmasıyla Batı'nın ülkesel bütünlüğünün ve siyasi kurumlarının ciddi tehditlerden neredeyse bir yüzyıl daha güvenli olacağı görülmekteydi. Bu en azından 1990'ların başlarında liberallerce öne sürülen iyimser bir görüştü. Zamanın realistleri ise Soğuk Savaş'ın sonunun uluslararası güvenliği artıracığı hususunda şüpheli bir tutum içinde olmuşlardır. Saldırgan Realizmin öncüsü olan John Mearsheimer'a göre, çift kutupluluk güvenlik tehditlerini denetim altına almanın ve uluslararası sistemin istikrarının bir anahtarıydı.²⁴ Gerçekleştirilen sistematik şiddet uygulamaları, devlet terörünün tarihi örnekleri sayılmaktadır. Çağdaş terörizm, geçmişin siyasi şiddet uygulamalarının günümüz şartlarına ve imkânlarına uyarlanmış bir görünümünden başka bir şey değildir. Bununla beraber, iletişim ve silah teknolojilerinde gerçekleşen yenilikler, terör olaylarının boyutunu öngörülemeyen bir düzeye taşımıştır.

1.2. Terörizm Tanımı

İnsanlık tarihi kadar tarihsel geçmişe sahip olan ve insanoğlunun siyasi örgütlenmesiyle paralel olarak gelişen, ancak stratejileri itibariyle modern çağın bir ürünü olan terörizm, günümüzün en önemli sorunlarından birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Çünkü terör, ya bireylerin devlet düzenine karşı eylemleri ya da devletin bireylere uyguladığı şiddet

Faaliyetlerine Etkisi: Almanya, İtalya, Yunanistan". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 76.

²³ Altay, H., Ekinci, A., Peçe, M.A.(2013). "Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır Ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 268.

²⁴ Ayhan, H.(2015). "Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşım". *Güvenlik Stratejileri*, 11(21), 123-125. Ayrıca Bkz. Bal, M.A.(2003). *Savaş Stratejilerinde Terör*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 51. Davies, S.E., Devetak, R.(2008). "Conclusion". Bellamy, A.J., Bleiker, R., Davies, S.E., Devetak, R.(Ed.). *Security and the War on Terror*. New York: Routledge, 191.

politikası şeklinde anlaşılmaktadır ki her iki anlayışın da devlet eksenli olduğu ifade edilmektedir.²⁵

Terörizm kelimesi ilk defa Fransız İhtilali sonrası dönemde kullanılmıştır. Öyle ki modern terörizmin başlangıcı olarak Maximilien Robespierre ve Jakoben Partinin terör dönemine işaret edilmektedir. Robespierre terörizmin devletin emelleri uğrunda bir araç olarak kullanımına öncülük etmiş; devlet destekli terörizm kavramını literatüre kazandırmıştır.²⁶ Zira Fransız Devrimi terörizmi günümüz terörizmiyle en az iki yönüyle paydaştır. Birincisi, terör rejimi tesadüfî olmayıp örgütlü, kasıtlı ve dizgeliydi. İkincisi, günümüz terörizmindeki gibi, terörizmin amacı ve gerekçesi, demokratik olmayan bir sistemin ve köklü bir yozlaşmasının yerine “yeni ve daha iyi bir toplum”un oluşturulmasıydı.²⁷

Fransa’da güç dengesi bozulunca 1880’ler ile birlikte anarşist gruplar ulaşmak istedikleri otoritesiz toplum hedefine ulaşmak için terörizmi bir araç olarak kullanmıştır. Bu nedenle Rapoport, modern terörizm için bu dönemi başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Terörizmi dört dalgaya ayıran Rapoport’a göre birinci dalga 1880’den Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan anarşist dönem, ikinci dalga self determinasyon hakkının ortaya çıkmasından dekolonizasyon sürecinin büyük ölçüde tamamlanmasına yani 1960’lı yıllara kadar antikolonyal dalgadır. Üçüncü dalga ise dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını elde edemeyen grupların Batı bloğundaki devletlere karşı giriştikleri ayrılıkçı eylemlerin komünist sol blok tarafından desteklendiği 1960’lardan 1980’lere kadar devam ettiği yeni sol dalgadan bahseder. Son olarak Rapoport terörizmin dördüncü dalgasını 1980’ler ile birlikte dini dalganın varlığından söz eder.²⁸

Günümüz çağdaş terörizmi, geçmişin siyasi şiddet uygulamalarının bugünün şartlarına ve imkânlarına uyarlanmış bir görünümünden başka bir şey değildir. Bununla beraber, iletişim

²⁵ Öktem, E.(2011). age., 12.

²⁶ Garrison, A.(2003). “Terrorism The Nature of Its History”. *Criminal Justice Studies*, 16(1), 44.

²⁷ Hoffman, B.(2006). *Inside Terrorism, Revised And Expanded*. Second Edition, New York: Columbia University Press, 4.

²⁸ Rapoport, D.C.(2004). “The Four Waves of Modern Terrorism”, Cronin, A., Ludes, J.(Ed.). *Attacking Terrorism: Elements fo Grand Strategy*. Georgetown University Press: Washington DC, 46-73.

ve silah teknolojilerinde gerçekleşen yenilikler, terörizmin boyutunu öngörülemeyen bir düzeye taşımıştır.²⁹

Terörizm, karmaşık bir olgudur, kapsayıcı bir tanımını yapmak zordur. Bunun nedeni sadece her tanımın değer yargılarını içermesi değildir. Terör olgusunun ayrılmaz bir parçası olan şiddet kullanma ögesinin, zalim kadar mazlum tarafından da başvurulmuş bir savunma aracı olmasıdır. Her şiddet olayı kullanan için "haklı", hedef grup açısından "haksızdır". Haklılık ise bir değer yargısı olduğundan genel geçer değil, kısımdır, görelidir, konjonktürel; dolayısıyla ideolojiktir.³⁰ Devletlerin kendi iç hukuklarında, bölgesel ve uluslararası örgütlerin terörle ilgili sözleşme ve antlaşmalarında terörizm tanımlamaları bulunmasına ve terörizmin yarım asırdır uluslararası toplumun sıcak gündeminde olmasına rağmen, terörizm tanımı henüz uluslararası kabul görememe sorunu ile karşı karşıyadır.

Günümüzde uluslararası hukukta terörizm konusunda iki önemli hukuksal sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki, terörizmin henüz kabul görmüş bir tanımının bulunmamasıdır. Yürürlüğe girememiş 1937 tarihli Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesinin dışında henüz kabul gören genel bir tanım mevcut değildir. İkinci sorun ise, giderek artan terör eylemlerine karşı hukuksal alanda nasıl mücadele edileceğidir. 1920'lerden itibaren, uluslararası toplum, önleme ve suç olarak sayma amacı ile terörizmin geçerli ve kapsamlı bir tanımını yapmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur. Uluslararası hukukta, terörizmin ne olduğu konusunda günümüze dek verilmiş kesin bir cevap bulunmamaktadır. Bu çerçevede uluslararası toplumun terörizm karşısında karşılaştığı temel problemlerden birisi, terörizmin üzerinde ortak bir tanım yapamamaktır. Bazıları faillere, bazıları teröristlerin amaçlarına, bazıları da teröristlerin kullandıkları yöntemlere odaklanmıştır. Herbir disiplin, terörizmi, disiplinin parametreleri tarafından şekillenmiş dar bir perspektiften ele almaktadır. Bu nedenle ortak bir tanım yapılamamaktadır.

Uluslararası alanda terörizm kavramının tanımı olmamasının üç nedeni bulunmaktadır. Birincisi kimi insanların terörizmi yasal bir sorun olarak görmesidir. Böylece hükümetler belirli bir olayın kendi kanunlarına göre yasa dışı olup olmadığına karar verdiklerinde olayın

²⁹ Güzel, C.(2002). "Korkunun Korkusu: Terörizm". *Silinen Yüzler Karşısında Terör İçinde*. Güzel, C.(Der.). Ankara: Ayraç Yayınevi, 15-16.

³⁰ Ergil, D. (1992). "Uluslararası Terörizm". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(3), 140.

terörizm kapsamına girip girmediğinin de kararını vermiş olmaktadırlar. Bu durumda aynı olay farklı hükümetler tarafından farklı bir sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir. İkincisi ahlaki bir bakış açısını temsil etmektedir. Başka bir deyişle bu görüşe göre ahlaki olmayan eylemler terörizm kapsamına alınmaktadır. Örnek vermek gerekirse İrlanda Kurtuluş Örgütü (İRA), Kuzey İrlanda'daki İngiliz hâkimiyetini sona erdirmek amacıyla ahlaki bir mücadele verdiğini savunmaktadır. Ancak aynı durum İngiliz hükümeti tarafından böyle değerlendirilmemektedir. Üçüncüsü ise davranışsaldır. Bu bakış açısına göre terörizm kavramının tanımını yapanların ahlaki ve dünya görüşlerinden bağımsız olarak tamamen davranışlar üzerine odaklanmaktadır. Bu tutum mevcut bir davranış biçimi olarak kendini gösterdiğinden tanımı yapan kişinin bakış açısından en az etkilenen tanımlama olarak belirtilmektedir.³¹

Wilkinson'a göre: "Terörizm, birtakım siyasi taleplerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla; bireyleri, toplumu, resmi kurum ve kuruluşları, devleti yıldırma ve pes ettirmek için, öldürme ve diğer şiddet hareketlerinin sistematik olarak uygulanmasıdır."³² International Encyclopedia of Social Sciences'a göre "önceden belirlenmiş hedefleri elde etmek için şiddet kullanan, şiddete başvuran bir grubun ya da partinin kullandığı yöntem"³³, Meydan Larousse'da "İhtilalci grupların giriştiği şiddet eylemlerinin tümü, tedhişçilik, bir hükümet tarafından uygulanan şiddet rejimi"³⁴ ve Ana Britannica'da ise "sayısal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka ya da bireylere karşı sistemli şiddet eylemlerine başvurma"³⁵ olarak terörizmin tanımlandığı görülmektedir. Deutch ise terörizmin "Politik sonuçların korku ve yıldırma aracılığıyla başarılabilmesi niyetiyle, masum insanlara ya da savaşımayan (noncombatant) unsurlara karşı yürütülen eylem ve şiddet süreci"³⁶ olduğunu ifade etmiştir. Genel bir tanımlama ile terörizm, bireyler veya gruplar tarafından, yerleşik bir otorite adına ya da bu otoriteye karşı, eylemin esas mağdurlarından çok daha geniş bir hedef kitle üzerinde azami seviyede endişe ve korku yaratmak suretiyle, politik taleplerini

³¹ Ruby, C.(2002). "The Definition of Terrorism". *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 11-12.

³² Macdonald, E., Paul, W. (no date). "Terrorism Versus Democracy The Liberal State Response". Web: <http://www.germanlawJournal.com/article.php?id=217> adresinden 6 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

³³ An International Encyclopedia of Social Sciences.(1934). "Terrorism". New York: The Macmillan Company, 76.

³⁴ Meydan Larousse.(1990). "Terörizm". Meydan Yayınları.,C.12, 549.

³⁵ Ana Britannica.(1973). "Terörizm". C.20, 83.

³⁶ Deutch, J. (1997). "Terrorism". *Foreign Policy*, No: 108, 12.

kabul ettirmeye yönelik şiddet kullanımı ya da şiddet kullanma tehdididir.³⁷ Caşın ise terörizmin, birey ve toplumlar üzerinde korku ve baskı oluşturmada terörü bir araç olarak kullanıldığını belirterek, terörizmin tanımlanmasındaki ortak özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- Şiddet olaylarının bulunması,
- Siyasi bir motifi barındırması,
- Terör ve korkunun organize bir şekilde toplumu ve devleti hedef alması,
- Halkta güvensizlik ve öngörüsüzlük,
- Sembolik hedeflerin kullanılması,
- İnsanlık dışı ve acımasız metotların uygulanması,
- Halkta çaresizlik duygusu yaymak,
- Ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek ve reklam yapmak ve bunu şiddet stratejisinin bir parçası olarak kullanmak,
- Gizli planlama,
- Şahsi ya da grup olarak eylem yapmak,
- Gelişmiş silahları mümkün olduğunca kullanmak.³⁸

Avrupa Birliği (AB) terörle mücadelede, üye devletler arasında tekdüzeliği sağlamak ve terörle etkin bir mücadele gerçekleştirmek için bir “Çerçeve Karar” almıştır. Buna göre:³⁹

³⁷ Wardlaw, G.(1989). *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*. Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 16. Beşe, B.(2002). *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*. Ankara: Seçkin Yayınları, 24.

³⁸ Caşın, M.H.(2008). *Uluslararası Terörizm*. İstanbul: Nobel Yayıncılık, 102.

³⁹ Özcan, M., Balcı, S.(2006). “Avrupa Birliği ve Terörizmle Mücadele”. *Terörizm: Terör, Terörizm, ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Bal, İ.(Der.). Ankara: USAK Yayınları, 215-216.

“Her Üye Devlet, kendi ulusal hukukuna göre tanımlanmış olan doğaları ve bağlamları gereği

- halkı ciddi şekilde sindirme veya

- bir devleti veya uluslararası örgütü bir eylemi işlemeye veya işlemekten kaçınmaya gayri meşru olarak zorlama veya

- bir ülkenin veya uluslararası örgütün temel siyasi, anayasal, ekonomik veya sosyal yapılarını ciddi şekilde istikrarsızlaştırma veya yıkma amacıyla işlenen bir ülkeye veya uluslararası örgüte ciddi şekilde zarar verebilecek olan aşağıda (a) dan (i) ye kadarki fıkralarda belirtilen kasdi eylemlerin terörist suçlar olarak sayılmasının sağlanması için gereken önlemleri alacaktır:

(a) Ölüme sebebiyet verebilecek şekilde bir kişinin yaşamına saldırılar; (b) Bir kişinin fiziksel bütünlüğüne saldırılar;

(c) Adam kaçırmaya ya da rehin alma;

(d) Devlet ya da kamu imkanlarını, taşıma sistemlerini, bilgi sistemi de dahil olmak üzere altyapı imkanlarını, kıta sahanlığı üzerindeki sabit platformları, insan yaşamını tehlikeye atma veya büyük ekonomik kayba yol açma ihtimalinde kamusal mekan veya özel mülkiyeti geniş çaplı yok etmeye neden olma;

(e) Uçaklar, gemiler ya da başka insan ve mal nakil araçlarını kaçırmaya;

(f) Nükleer, biyolojik ya da kimyasal silahları ya da silah ve patlayıcıları üretme, bulundurma, edinme, nakil, sağlama ya da kullanma ile biyolojik ve kimyasal silahlara yönelik araştırma ve geliştirme;

(g) İnsan hayatını tehlikeye atacak şekilde tehlikeli maddeleri ortama salma ya da yangın, sel baskını veya patlamalara neden olma; (h) İnsan hayatını tehlikeye atacak şekilde su, enerji veya diğer temel doğal kaynakların sunulmasına müdahale etme ya da bunu engelleme;

(i) (a) 'dan (h);ye kadarki fıkralarda sıralanan eylemlerden birini işleme tehdidinde bulunmak.”

Diğer yandan terörizm de bir savaş türüdür. Ona alçak gerilimli savaş da denebilir. Bu tanımda, terörizme hedef olan kitlenin topyekûn bir savaşa ne hazırlıklı ne de niyetli olmadığı vurgulanmaktadır. Düşük hazırlık (savunmasızlık) ve düşük güdülenmeye bir de sürpriz saldırı ögesi eklenince, terörizm, çok güçlü hedefleri (devlet, toplum, büyük kuruluşlar) sarsabilir. Başka siyasal yöntemlerle elde edemeyeceği sonuçlar elde edebilir. Terörizm daha güçsüzün, güçlüye karşı verdiği gayri-muntazam savaş biçimidir. Terörizm

aşağıdan yukarıya, yani “devlet-altı” grupların kendi devletlerine ya da güçsüz devletlerin, güçlü devletlere yönelttikleri şiddet ve tehdit eylemleridir. En çok sözü edilen amaç ve işlevler ise şunlardır:

1. Bir halkı ve hedef bir topluluğu korkutmak, dehşete düşürmek.
2. Yerleşik otoriteyi tahrip etmek. Terörist ile masum kitle arasında ayırım yapmadan baskı yöntemlerine başvurmasını sağlamak.
3. Otorite veya düzene karşı olan güçleri harekete geçirmek. Yerleşik otoritenin güçlerini ve kurumlarını etkisizleştirmek, işlemez kılmak.
4. Kamuoyunu olumlu veya olumsuz yönde etkilemek, yönlendirmek.
5. Siyasal güç odaklarını ele geçirmek ve/veya var olan yönetimi devirmek. Bütün bu veriler, terörizmin yaygınca benimsenen oluşumuna katkıda bulunmuştur.⁴⁰

Terörizm kavramıyla anarşizm kavramının eş tutulması problemi literatürde kargaşaya neden olmaktadır. Bu bağlamda iki kavramın farkını açıklamakta yarar vardır. Anarşi sözcüğü “kuralsızlık, başsızlık” anlamına gelen “anarchos” kavramından türetilmiştir. Siyaset bilimci Daver’in belirttiği gibi anarşizm: “Devleti, hükümeti, özel mülkiyeti, dini, aileyi; yani örgütlü bütün kurumları bir bela, kötülük ve sömürü aracı olarak gören ve bunların kişi özgürlüklerini engellediği gerekçesi ile tamamen ortadan kaldırmasını isteyen bir doktrindir.” Aksine terörizm ise bir strateji ve yöntemdir, ama doktrin değildir. Ayrıca, anarşistler, kişilerin özgürleştirilmesi için her türlü otoriteye ve kuruma saldırılmasına ve yok edilmesine inanmaktadırlar. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, anarşi daha çok teröre ortam hazırlayan, istikrarsızlığın ve bunalımın hazırlayıcısı ve destekleyicisidir. Diğer bir deyişle anarşi, kaotik ortamı hazırlar. Bu nedenden ötürü terör, anarşinin oluşturduğu boşluklardan, bunalımın yarattığı zaafiyetten yararlanır.⁴¹

⁴⁰ Ergil, D. (1992).agm., 139-140.

⁴¹ Özerkmen, N.(2004). “Terör, Terörizm ve İslamcı Terörizm”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 252.

Terör ve terörizm kavramları arasında anlam farkı bulunmaktadır. Terör bir olaya ve bu olayın simgelediklerine gönderme yapmaktadır. Terörizm ise bu olayın oluşma sürecindeki yol, yöntem, düşünce ve tekniklere gönderme yapar.⁴² Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse terör kavramı olayı, terörizm kavramı ise olguyu ifade eder. Terör ve terörizm kavramlarının anlamları farklı olsa da çağrıştırdıkları ortak noktalar vardır. Bunlar⁴³:

- Siyasi bir amaca yönelik olması,
- Şiddet içeriği ve korkuyu yayma amacının olması,
- Genellikle masum insanları ve toplumun stratejik öneme sahip noktalarını hedef alması,
- Ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutunun olması,
- Planlı, sistemli ve örgütlü olması,
- Karmaşık bir yapı içerdiğinden, interdisipliner bir yaklaşımın zorunluluğunu gerektirmesi.

1.3.Terörizmin Amacı

Terörizmin öncelikli amacı bir davaya, ideolojiye veya siyasal anlaşmazlığa dikkat çekmesidir. Bu dikkat çekme isteği şiddet eylemleri neticesinde toplumda oluşturulan korku ve dehşet havası ile sağlanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının sağladığı imkânlardan yararlanan terörizm, yarattığı korku ve dehşet ile bir bakıma topluma taraf olma çağrısında bulunmaktadır. Terörizm insanlara tarafsız olma hakkını yasaklamakta, onların zihinsel ve duygusal masumiyetini yok etmekte, şiddet ortamına çekmekte ve toplumun şiddet yoluyla siyasallaşmasına, kutuplaşmasına yol açmaktadır. Toplumdaki kutuplaşmalar da zihinsel ve duygusal yönden bölünmüş çatışan tarafları ortaya çıkarmaktadır. Çatışan tarafların ise toplumun birlik ve bütünlüğünü bozacağı, dolayısıyla terörün amacına hizmet edeceği

⁴² Przystek, D., Borowska, E.(2017).agm., 294.

⁴³ Kurttaş, M.Ç.(2018). “Küresel Terör Çağında Ulus Devletin Artan Önemi”. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2), 162.

açıktır. Terörizmin benimsediği bir diğer amaç, kargaşa yaratarak toplumun direnme gücünü kırmak, yerleşik siyasal ve sosyal düzenin arkasındaki halk desteğini şiddet yoluyla zayıflatmaktır. Terörizmin bazı güçler tarafından birtakım siyasal ve ekonomik çıkarlar sağlamanın aracı olarak kullanıldığı dikkate alındığında, amaç oldukça farklılaşmaktadır. Bu gibi durumlarda terörizmin amacı, bir kazanım elde etmek maksadıyla hedef alınan ülke ve toplumda belirli ortamların oluşmasına aracılık etmektir.⁴⁴

1.4. Terörizmin Unsurları

1.4.1. İdeoloji Unsuru

Terör örgütleri, kazanmış oldukları militan adaylarını, örgütün ideolojisi doğrultusunda, belli bir eğitim sürecinden geçirmektedirler. Terör örgütlerinin dayanak noktalarını ideolojileri oluşturduğundan, örgütsel yapı, eleman temini, uygulanacak programlar, eylemlerin şekil ve içerikleri hep ideolojileri çerçevesinde belirlemektedir. Kullanım yerine göre ideolojinin tanımı farklılıklar gösterebilmektedir. Her türlü yapının bir ideolojisi olabilir, fakat terörizm içerisinde değerlendireceğimiz ideoloji, mevcut sistemi ortadan kaldırmak üzere belirli bir fikir etrafında toplanarak şiddet unsurunu kullanmak suretiyle siyasal hedeflerini ortaya koyan düşünceyi ifade eder. Şiddet içeren bir hareket bünyesinde ideolojiyi bulundurmadığı takdirde terör olarak nitelendirilemez. Aynı şekilde bünyesinde şiddet barındırmayan ideoloji de terörizm olarak nitelendirilemez. Terör yaratan her türlü faaliyet, kendisini ve hareket tarzını tanımlarken, temel aldığı ideolojiyi hareket noktası olarak kullanmaktadır. İdeolojik yön, katı kurallarla korunmakta, taraftarların bağlılığı için ihtiyaç duyulan her tür propaganda, yine örgüt tarafından sürdürülmektedir. Bunun içerisine, zorbaca yöntemler de dâhildir ve günümüz terör örgütlerinde bu durum yaygın olarak kullanılmaktadır.⁴⁵

Bir ideolojiye esir olan terör örgütlerinin bütün gayelerinin inanmış oldukları davaya hizmet etmek olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle, öz benliklerinin, yakınlarının, ailelerinin, özgürlüklerinin ve istikballerinin yok edilip bütün toplumsal yaşamlarının

⁴⁴ Gençtürk, T.(2012). “Terör Kavramı Ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”. *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1(1), 5.

⁴⁵ Öztürk, S., Çelik, K.(2009). “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 88.

merkezinde ideoloji yerleşmekte ve tüm ilişkiler de, inanılan ideoloji kapsamında şekillenmektedir. İnanan bir örgüt üyesinin, uğruna mücadele verdiği davasında fedakârlık yapmaktan kaçınmayışı ideolojinin önemli bir kavram olduğunu gösterir. Onun inancına göre bir mücadelede kendi ölse dahi davası hep yaşayacaktır.⁴⁶

Terör örgütlerinin, insan kaynağını kazanmak ve bu kaynağı elinde tutmak için kullanacağı en önemli araç ise propaganda ve propagandaya dayalı beyin yıkama yöntemidir. Bu yöne hizmet eden kaynaklar ne kadar çok olursa terör örgütü üyelerinin sayısı da aynı oranda yüksek olmaktadır. Dolayısıyla bir terör örgütünün varlığını sürdürmesi için insan kaynağının elzem olduğu kadar propaganda yöntemini kullanması da aynı oranda zaruridir. Bu yapılanmalar, hedef bölgelerdeki iktidarlara alternatif olarak ortaya çıkmakta; iktidarların yanlıta olduğunu ve kendilerinin ise tek doğru, tek kurtarıcı olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar.⁴⁷

1.4.2. Örgüt Unsuru

Örgütler, organize bir yapı içinde aynı ideolojiyi benimsemiş olan ve aynı amaca yönelen kişilerden oluşmaktadırlar. Bir terör örgütünün başarılı olabilmesi için illegal yapılanma içinde olması gerekir. Temel özelliği ise gizlilik içinde faaliyetlerini yürütmesidir.⁴⁸ Bunun yanı sıra terör örgütleri illegal yapılanmalarıyla legal yapılanmalardan yararlanılmaktadır. Terör örgütlerinin illegal örgütlenme içine girmelerindeki temel amaçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür⁴⁹:

a) İdeolojilerini tartışmalardan koruyup, taraftarlarına mutlak doğrular şeklinde aktarabilmek,

b) Yeni kazanılan üyeleri gizlilikle ve rahatça eğiterek, örgütün ideolojisi doğrultusunda şartlandırmak,

⁴⁶ Uyar, T.(2008). *Terörle Mali ve Hukuki Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi, 11.

⁴⁷ Bal, İ.(2006). “Terör Nedir? Neden Terörist Olunur?”, Bal, İ.(Der.). *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: Uluslararası Strateji Araştırma Kurumu Yayınları, 13.

⁴⁸ Alkan, N.(2000). *Psikolojik Harekat Terörizm ve Polis*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi Şube Müdürlüğü, 103.

⁴⁹ Alkan, N.(2000). age., 74.

c) Örgütün varlığının sürdürebilmesinde, güvenlik güçlerinin yapması muhtemel operasyonlara karşılık kendisini koruyabilmek,

d) Güvenlik güçlerinin örgütün içine sızmalarını önleyebilmektir.

Militanlar örgütlerin güçlerini arttıran önemli bir unsurdur. Bu militanlar, örgüt içerisindeki konumlarını bilmekte ve örgüte bağlı kalmaktadır. Bu kişiler yer aldığı örgütün amaçlarını düşünmeden gerçekleştiren bir topluluktur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse terör örgütleri militanlarına her isteğini yaptırabilmek için onu kendi kişiliğinden uzaklaştırması gerekmektedir. Eski kişiliğine dönmemesi için ona hayali bir kişilik aşılması, içinde bulunduğu zamanın değerini küçümseyici telkinlerde bulunulması, gelecekte elde etmesi gereken şehitlik ve cennet gibi umutlar veya dikkatini var olmayan şeylere kaydırarak gerçekle arasında perde örmesi gerekmektedir.

Terör örgütleri günümüzde kendilerine faaliyet alanı olarak belirledikleri bölgelerde yabancı güçlerin bulunması ve işbirlikçilerinin güdümlü siyaseti sayesinde eylemlerini gerçekleştirmeye imkânı bulmaktadırlar. Özellikle yabancı güçlerin bölgedeki varlığına yönelik yapılan propaganda; eğitim seviyesi düşük, milli değerlerden yoksun yetişen, işsizlik ve fakirlikle boğuşan, toplum içinde kendini itilmiş, ötekileştirilmiş ve hakkının gasp edildiğine inandırılan ve kendine güveni ve saygısı düşük olan bireyler üzerinde daha da etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra çocuk yaşta yurtdışına göç etmek mecburiyetinde kalan veya yurtdışındaki kamplarda dünyaya gelen, ailevi sıcaklıktan, sevgiden ve disiplinden mahrum yetişen bireylerde de topluma katılım sırasında türlü sapma davranışlara başvurdıkları veya terör örgütlerinin ağına düştükleri görülmektedir. Nitekim sosyal değerlerde ortaya çıkan hızlı değişimler, toplum içinde birtakım çatışmalara ve uyuşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu sırada yaşanan kaos ve sıkıntılar, şiddet yanlısı illegal örgütleri ve terör örgütlerini ciddi anlamda beslemektedir. Özellikle aile sıcaklığını kaybetmiş bireyler, örgütlerin çağrısına kulak verme konusunda daha açık hale gelmektedirler. Sıcak bir aile ortamı olmayan ve dağılmış bir ailede büyüyen çocuklar ve gençler, örgütleri kolektif hareket etme duygularının tatmin yeri olarak seçmektedirler. Bu

sebeple örgüte katılmak ve örgüt içerisinde kalıcı olmak için örgütün talepleri doğrultusunda hareket etme çabasına girmektedirler.⁵⁰

1.4.3. Eylem Unsuru

Terörün en önemli unsuru şiddet veya eylem unsurudur. Örgütler, yapılan eylemler sonucu kişi veya toplumlar kana bulanarak öldürülürken, gerçekleştirdikleri şiddet eylemleri ile topluma korku salarak halkta bıkkınlık duygusu oluşturmaktadır. Böylece insanların içinde bulundukları devlete olan güvenini sarsmayı ve kargaşa ortamı yaratarak en azından hükümetlerin politikalarını değiştirmesini hedeflemektedirler. Zaman zaman bu amaçlarına ulaşan terör örgütlerinin bu durumunu diğer örgütler de referans alarak eylemlerini gerçekleştirmektedir.⁵¹

Eylem unsuru, terör örgütlerinin önemli dayanak noktalarından biridir. Eylemsizlik, terör örgütlerinin kendi varlığını sürdürebilmesinin önündeki en büyük zorluklardandır. Eylemsizlik hali belirli bir süre sonra örgütleri çürümeye sevk ettiğinden, her örgüt derecesi farklı da olsa eyleme, yani şiddete yönelmektedir. Terör örgütleri, adlarını kamuoyuna duyurmak için, savundukları amaçlarını en iyi vurgulayacak bir hedef seçerek eylemlerine başlar. Daha sonra varlığını devam ettirmek ve sahip olduğu tabanına mesaj vermek amacıyla eylemlerine devam ederler. Bulunduğu ülkedeki rejimi yıkmayı hedefleyen örgüt, silahlı mücadele adı verilen şiddet uygulamalarıyla kendini göstermekte, şiddet yoğunlaştıkça, korku içinde örgüte yaklaşan insanların sayısı artmaktadır. Şiddet hareketleri, örgütün propaganda malzemelerinin en önemlilerindendir. Böylece örgüt kendi tabanını da, zor ve tehdide dayalı bir tarz sergileyerek korumakta ve yeni alan oluşturmaktadır. Eylem unsuru veya Marksist/Leninist örgütlerin tabiriyle “devrimci zor” kullanılmadığı müddetçe siyasi grupların savundukları fikirler, fikir bazında kaldığından zararı yoktur. Bir siyasi grubun terör örgütü olduğunu gösteren en önemli unsur eyleme hazırlığı veya eyleme başlamasıdır.⁵²

⁵⁰ Alkan, N.(2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı Yayınları, 44-48.

⁵¹ Gençtürk, T.(2012). age., 5.

⁵² Öztürk, S., Çelik, K.(2009).agm., 89.

1.5. Terörizm Türleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi terör ve terörizm üzerinde etkilerini göstermiştir. Bu etkiyi iki açıdan görmek gerekir. Birincisi, ABD gibi gelişmiş bazı ülkeler, terör ve terörizm ile mücadelede kendilerini daha özgür hissetmiş ve serbestçe davranmaya başlamışlardır. İkincisi de, Soğuk Savaş sonrasında, kutuplardan birine dâhil olmanın kendilerine sağladığı avantajlardan yoksun kalan ve bu nedenle güvenliklerini daha çok tehdit altında gören az gelişmiş ülkeler, terör ve terörizmle iç içe olmuşlardır. Psikolojik savaşın bir unsuru olan terörizm, genel olarak geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin içerisinde ekonomik, sosyal, kültürel alandaki eksikliklerin istismar edilmesine bağlı olarak zaten var olan ya da suni olarak oluşması sağlanan ihtilalci fikirlerin ve hareketlerin belirli bir amaç için harekete geçirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Güçlü devletlerin etkin politikaları karşısında bir çıkış noktası bulamayan ve uluslararası kabul görmüş usuller içinde hakkını elde edemeyen bazı devletler terörü engelleri aşmada kullanacakları bir araç olarak görmektedirler. Güçlü devletlerde uluslararası alanda kendi politikalarını kabul ettirebilmek ve rakiplerini etkisiz kılabilmek için terörü bir araç olarak kullanabilmektedirler. Terörün ve terörizmin, günümüzde ülkelerin çoğunu 1990 öncesine göre meşgul eden bir konu olarak gözükmesinin gerisinde bunları görmek gerekir. Öyle ki Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet destekli silahlı terör, NATO'nun yeni stratejik konseptinde en önde gelen tehdit unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁵³

Günümüz dünyasında görülen terörizm eylemleri çok farklı amaçlar, hedefler ve ideolojiler taşımaktadır. Ayrıca terörizm çok farklı coğrafyalarda ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde terörizmin sınıflandırılması konusu yazarlara göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle genel kabul görmüş bir sistematığın kullanılması mümkün olmamaktadır. Bu gerçekliğe rağmen terörizmi yine de bazı adlar altında sınıflandırabiliriz.⁵⁴

1.5.1. Ülke İçi Terörizm

Ülke içi terörizm, tek bir devlet içinde sınırlı kalan, yabancı bir unsur, ilişki veya katılımın söz konusu olmadığı sistematik şiddettir. Ülke içi terörizm herhangi bir hükümet tarafından

⁵³ Çevik, H.(2005). *Kadim Toprakların Trajedisi, Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 218.

⁵⁴ Karabulut, B.(2016). *Uluslararası İlişkiler Kavramlar, Teoriler, Kurumlar*. Ankara: Barış Kitap, 341.

doğrudan desteklenmez, sadece belli bir ülke içinde var olan ve o ülkenin ceza yasalarını ilgilendiren bir terörizm çeşidi olup, dış kaynaklı herhangi bir yere mensup değildir. Ayrıca ülke içi terörizm hedefleri arasında başka bir devletin ya da yabancı bir şahsın varlığına yönelik herhangi bir şey yoktur. Bu tarz salt bir terörizm çeşidi sadece teoride kalmaktadır. Çünkü terörizm günümüzde sivil vatandaş ayrımı yapmadan herkese ve her devlete karşı şiddet içeren eylemlerde bulunabilmektedir. Ülke içi terörizm de tüm aktörler suçun işlendiği ülkeye aittir, başka etkilenen bir ülke ya da vatandaş yoktur.⁵⁵

1.5.2. Devlet Terörizmi

Devlet yönetimini ellerinde bulunduranlar, etkinliklerini yitirmemek kaygısıyla, resmi kuruluş ve gruplar aracılığıyla şiddete başvurarak, karşıtlarını yok etmeyi ya da sindirmeyi amaçladığında devlet terörünün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Devlet terörünün en önemli özelliği, muhalif kabul edilen halk kesimine bir ayırım gözetmeden uygulanabilmesidir. Suçlu yahut sorumlu olmasalar dahi, öyle olduğuna inanılması, terör uygulanması için yeterlidir. Nitekim Nazi Almanya'sında Yahudiler bu şekilde hedef seçilmişlerdir. İnsan haklarına saygılı demokratik rejimlerde dahi devlet, zaman zaman zor kullanmak durumunda kalabilir. Bu tür rejimlerde, zora başvurma istisna olup, zora başvurma'nın amacı; toplumda huzursuzluk çıkaranlara karşı toplumu koruma yönündedir.⁵⁶

Devlet, mevcut siyasi rejimini korumak amacıyla vatandaşlarına karşı, kendi koymuş olduğu hukuk kurallarının dışına taşarak sindirme, işkence, korkutma, kötü muamele, belirsiz bir şekilde ortadan kaybetme gibi eylemlerde bulunmasıdır.⁵⁷ Devlet terörizmi genellikle gizli yürütülür. Hükümetler güçlerini korumak için bazen terörizme bel bağlarlar. Medya kontrol edilir ve hükümet tarafından yapılan terörist aktivitelerinin yayınlanmasına engel olunur.⁵⁸

Devlet terörizmi, devlet sponsorlu terörizmden ayırt edilmelidir. İkincisinde terörist eylemlerin faili devletin açık ya da örtülü desteği ile hareket eden devlet dışı aktördür. İlkinde ise devlet aktörleri tarafından uluslararası hukuk ve insan hakları hukukunun ihlali içinde gerçekleştirilen şiddet kullanımı mevcuttur. Bu tür terörizm devlet politikasının bir

⁵⁵ Şimşek, M.(2016). "Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma". *Akademik Bakış Dergisi*, (54), 323-324.

⁵⁶ Korkmaz, G.(1999). *Terör ve Medya İlişkisi*. Ankara: Temüh Yayınları, 34.

⁵⁷ Alkan, N.(2002). age., 19.

⁵⁸ Kushner, H.W.(2003). *Encyclopedia of Terrorism*. 345.

parçası olarak işlenen soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçu veya işkenceyi kapsamaktadır.⁵⁹

1.5.3. Uluslararası Terörizm

Uluslararası terörizm, birden fazla ülkenin topraklarını içeren veya vatandaşlarını etkileyen terör faaliyetidir. Örneklendirilirse, bir ülkenin teröristlerinin başka bir ülkenin diplomatlarını, yöneticilerini veya vatandaşlarını şu veya bu ülke ile temasları var diye öldürmeleri, uluslararası sefer halindeki uçaklara saldırımları veya onları başka ülkelere uçmaya zorlamaları, uluslararası terörizmdir. Teröristlerin kendi ülkelerinde kendi yurttaşlarına veya hükümetlerin kendi uyruklarına karşı şiddet kullanımı, uluslararası terörizm kapsamına girmez. Uluslararası terörizm, ulusal sisteme karşı sistem dışından yöneltilen bir şiddet veya şiddet yüklü tehdit eylemidir. Ulusal sınırların dışına taşan bir tehdit olgusunu içerir. Bu anlamda, uluslararası etkileri ve yansımaları vardır. Uluslararası terörizm, benimsenmiş uluslararası diplomasi ve savaş kurallarını dışlayan eylemler bütünüdür. Dolayısıyla bu tür terörizm ulusal sınırları aştığı için uluslararası hukuk kurallarının ve ortak savunma önlemlerinin konusudur.⁶⁰

Soğuk Savaş dönemi modern uluslararası terörizm dönemi olarak adlandırılmaktadır. Zira uluslararası terörizm, esas itibarıyla 1960'ların sonunda politik şartların ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça gelişmiş olan silah teknolojisi gerek maliyetinin, gerek tahrip gücünün çok yüksek olması nedeniyle ulusal amaçlara ulaşabilmek için başvurulan nizamî savaşları kullanılabilir bir yol olmaktan çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, Latin Amerika'da, Fidel Castro'nun Küba'daki başarısından esinlenen kırsal gerilla hareketlerinin başarısız olması üzerine solcu gerilla grupları terörist taktikler kullanmaya başlamışlardır. Benzer şekilde, Arapların 1967 Arap-İsrail savaşını kaybetmeleri üzerine Filistinli gruplar, İsrail ve onun destekçilerine karşı küresel bir saldırı hareketine başlamışlardır. Ancak Avrupa, Japonya ve ABD'de çeşitli

⁵⁹ Taşdemir, F.(2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: Usak Yayınları, 35.

⁶⁰ Ergil, D.(1992).agm., 140.

öğrenci gruplarının düzenlediği kitlesel eylemlerin başarısız olması üzerine terörist taktikler başlıca yol olmuş, diğer gruplar tarafından da kullanılarak dünya genelinde yayılmıştır.⁶¹

Uluslararası terörizmin, özellikle 1990'lerden itibaren oldukça başkalaştığı söylenebilir. Uluslararası eğilimlerle paralel dini argümanların sıklıkla kullanıldığı ve dini hedeflerin diğerlerinin yerlerini aldığı fark edilmektedir. El Kaide sadece bir hedefi bulunan ve yerel eylemleri amaçlayan bir örgüt değil, aksine uluslararası ajandası ile uluslararası hedeflere ulaşmaya çabalayan bir terörist örgütüdür. Örgüt tüm dünyada benzer ideolojileri olan kişi ve grupların ilham kaynağı olarak Müslüman ülke hükümetlerini devirerek yeni bir dünya düzeni kurma yönünde eylemler yapmaktadır.⁶²

11 Eylül 2001 tarihi ise terörizmin boyutları bakımından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu tarihten önce, terörizm eylemlerinin çoğu konvansiyonel patlayıcıların kullanımından ibaret kalmış ve bunların en ölümcül olanlarında bile ölü sayısı yüzölçümü rakamları aşmamıştır. Artık terörizmin hem nicel hem de nitel bir sıçrama gerçekleştirdiği söylenmektedir. 11 Eylül'den itibaren süperterörizm ya da kıyamet terörizmden söz edilmesine yol açan hususların arasında; terörist örgütlerin eşzamanlı saldırı yeteneği, saldırıların teknik açıdan mükemmelliği, faillerin kendi ölümlerine gidişlerindeki kararlılık, ekonomik ve askeri hedeflerin seçiminde gözetilen simgesellik, sivil uçakların kaçırılarak birer kitle imha silahına dönüştürülmesi, kitle imha silahlarıyla saldırı beklentisi, olayların bütün trajik boyutuyla derhal medyaya yansıtılması sayılabilir. 11 Eylül saldırıları, terörizm ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki ilişki bakımından da bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Zira önceleri anti-terör operasyonları daha ziyade ulusal düzeyde cereyan etmişken, 11 Eylül'den sonra "terörle savaş" ulusal sınırları aşan bir boyut kazanmıştır.⁶³

Günümüzde uluslararası terörizm kavramının bildik anlamının çok ötesinde bir mahiyet kazandığı görülmektedir. Uluslararası terör olgusu, gerek kullandığı araçlar ve gerekse hedeflediği amaçları itibarıyla geçmişe nazaran çok daha tehlikeli bir hal almıştır.⁶⁴ Dolayısıyla, giderek daha da uluslararası bir hal alan ve hatta küreselleşen bir suç birimi

⁶¹ Altay, H., Ekinci, A., Peçe, M.A.(2013). agm., 268.

⁶² Çetinkaya, İ.(2010). "Ekonomik Ve Politik Faktörlerin Uluslararası Terörizm Üzerine Olası Etkileri". Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 15.

⁶³ Doğan, M.(2007). "11 Eylül Saldırılarının 5. Yıl Dönümünü Nilgün Gürcan İle Tartıştık". Web: <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=254> adresinden 10 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁴ Gül, T.(2012). *Terör ve Terörizm*. İstanbul: Ark Yayınları, 28-29.

olarak uluslararası terörizm, sınır tanımaksızın ve ayırt etmeksizin tüm dünya uluslarını tehdit eden bir noktaya gelmiştir.

Bir ya da birçok ülkede yapılanması bulunup, diğer ülkeleri hedef alan saldırılar düzenleyen ve artan bir şekilde uluslararası gerekçelere dayandığı iddia edilen uluslararası terör, özellikle sınır aşan kapasiteleri olan örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir. Uluslararası terör ile ülke içindeki terör arasındaki fark keskin hatlarıyla net değildir.⁶⁵

1.5.4. Siber Terörizm

Bilişim teknolojileri, hayatı kolaylaştırma adına sağladıkları imkânların yanında, güvenlik boyutunda yeni kaygıların gelişmesine sebep olmuştur. Bilişim çağında fiziksel temasa veya mağdurla aynı yerde bulunmaya gerek kalmadan hırsızlık, dolandırıcılık gibi suç fiilleri mümkün hale gelmiştir. Bunun yanında bilişim teknolojileri suç gruplarının veya terör örgütlerinin iletişim becerilerini artırmış, propaganda imkânlarını güçlendirmiş ve yeni faaliyet sahalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁶⁶ Bu noktada siber terörizmin önemi ortaya çıkmaktadır. Siber terörizm, politik ve sosyal amaca ulaşabilmek için bilgisayar ve bilgisayar sistemlerinin bireylere ve mallara karşı bir hükümeti veya toplumu yıldırma, baskı altında tutma amacıyla kullanılmasına denir. İngiltere, 2000 yılındaki Terörizm Yasası'nda siber terörizmi “hükümeti etkilemek ya da toplumu korkutmak amacıyla elektronik sistemlerin içine izinsiz girmek veya bu sistemleri bozmak” olarak tanımlamaktadır.⁶⁷

18 Mayıs 2011 tarihinde yabancı ülkeler tarafından savunma sistemlerine zarar verebilecek siber terör saldırılarına karşı Ulusal Sibernetik Çalışma Grubu oluşturulmuştur. İsrail Ulusal Siber Bürosu (Israel National Cyber Bureau-INCB), 2012 yılının başlarında kurulmuştur. Bilgisayar sistemlerindeki saldırılara karşı ülkeyi savunmak için kurulan INCB, önem verdiği üç unsurun, güvenlik sisteminin, iş dünyasının ve akademi dünyasının işbirliğiyle savunma sistemini organize etmeyi hedeflemiştir.⁶⁸ Siber terörizmde amaç siyasal sonuçlara

⁶⁵ Hoffman, B.(2006).age., 63.

⁶⁶ Hekim, H., Başbüyük, O.(2013). “Siber Suçlar ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları”. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(2), 170.

⁶⁷ Özcan, M.(2011).“Siber Terörizm ve Ulusal Güvenliğe Tehdit Oluşturma Boyutu”. Web: <https://epdf.tips/siber-terrizm-ve-ulusal-gvenlie-tehdit-olulturma-boyutu.html> adresinden 11 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.

⁶⁸ Kara, M.(2013). “Siber Saldırıları-Siber Savaşlar ve Etkileri”. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 65.

ulaşmak niyetinde olan kişilerin, sahip oldukları teknolojik donanımlar ile terör eylemleri gerçekleştirmesidir. Bu nedenle terörizmde felsefi olarak köklü bir değişimden bahsetmek güçtür. Ancak yöntemler ve araçlarda önemli değişimler olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda siber terörizm, araçları bakımından ileri teknoloji ve bilgiyi kullanarak klasik terörizm tanımlamasının yeni şeklini oluşturmaktadır.⁶⁹

1.6. Terörün Küreselleşmesi Süreci

Terörün küreselleşmesini temel olarak üç döneme ayırmak mümkündür. 19. yüzyıldaki terörün kaynağı Batılı ülkelerdeki sanayileşmenin etkisiyle işçi kitlelerinin şikâyetleriyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki terör olayları işçi hareketlerinden etiketlenmiş ve işçi direnişi veya işçi hareketleri çoğunluk tarafından 'terör' olarak adlandırılmıştır. 21. yüzyılda ise durum biraz daha farklılaşmış ve özellikle Soğuk Savaş boyunca terör, devletler tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde Doğu ve Batı Bloğunda yer alan devletlerin karşılıklı, savaşı göze alamamaları, hasım ilan ettikleri taraflara karşı mücadele eden terör örgütlerini yoğun bir şekilde desteklemeleri söz konusu olmuştur. İstihbarat örgütleri tarafından dolaylı veya doğrudan yönlendirilen terörist gruplar, hızla büyüyüp gelişmiş ve uluslararası ilişkilerin önemli bir gizli müzakere aracı haline gelmişlerdir. Terör örgütleri bu dönemdeki faaliyetlerini devam ettirebilmek için devlet desteğine ihtiyaç duymuştur.⁷⁰ Bu gereklilik hem maddi destek anlamında hem de sığınıp saklanabilecek fiziksel mekânlar açısından önem arz ediyordu. Terörün üçüncü evresi ise; Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu sistemden sonra tehdit algılamaları çok boyutlu yeni bir hal almıştır. Bölgesel ve etnik çatışmalar, ekonomik istikrarsızlıklar, radikalleşen dini gruplar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ülkeler için yeni tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde küreselleşmenin artması ve çok merkezli bir düzenle birlikte terör örgütleri için devlet desteği olmadan faaliyetlerini sürdürebileceği alanlar oluşmuştur. ABD'nin küresel sistemde tek süper güç olarak kalması ve uyguladığı ben merkezli ve dominant politikalar tepkisel süreci başlatmıştır. Bu süre zarfında Soğuk Savaş dönemine nispeten tabandan gelen örgütler ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle mağduriyet üzerinden eleman kazanma konusunda başarılı olan El Kaide, 11 Eylül

⁶⁹ Özcan, M.(2003). “Yeni Milenyumda Yeni Tehdit: Siber Terör”. *Polis Dergisi*, (34), 169.

⁷⁰ Hoffman, B. (1997). “Terrorism And WMD Some Preliminary Hypotheses”. *The Nonproliferation Review*, 4(3), 46.

saldırılarıyla popülaritesini üst noktaya taşımış ve "küresel terör" kavramını⁷¹ ortaya çıkarmıştır.⁷² 11 Eylül saldırıları sadece ABD’de değil tüm dünyada terörizmle mücadelenin derinliğinin artmasına ve yeni tedbirlerin alınmasına sebep olmuştur

Soğuk Savaş sonrası dönemde terör örgütlerinin eylem hedefleri değişmeye başlamıştır. Bu döneme kadar genellikle önemli devlet yöneticilerine eylemler düzenleyen terör örgütleri, bu dönemden sonra asimetrik saldırılar dâhil olmak devletlerin ulusal güvenliğine doğrudan etki edebilecek ve toplumda daha fazla infial oluşturabilecek saldırılar yapmaya başlamışlardır. Örgütlerin ulaşabildikleri silahlar doğrultusunda yıkım gücü ve etkisi de büyük ölçüde artmıştır.⁷³

Günümüzde terör örgütleri silah, uyuşturucu, petrol kaçakçılığı, banka soygunları, bağışlar vb. gelir kaynaklarıyla faaliyetleri için gereken maddi kazancı fazlasıyla sağlayabilmektedirler. Yine teknoloji ve iletişimin yaygınlaşması terör örgütlerine mekâna bağlı kalmaksızın eleman kazanabilecekleri ve organize olabilecekleri alanlar sunmuştur.

Günümüzde birçok terör örgütü dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olaya karşı reaksiyon gösterebilmekte ve gelişmelerde pay sahibi olmak istemektedir. Son dönemde bu durumun en somut yaşandığı ülke ise iç çatışmaların sıcaklığını koruduğu Suriye’dir. Suriye’deki gelişmelere duyarsız kalmayan terör örgütleri çatışmalar içerisinde yer alarak hem propaganda faaliyetlerini sürdürmeyi hem de Suriye’de oluşacak yeni yapıda pay sahibi olmayı amaçlamaktadırlar.

⁷¹ El Kaide Terör Örgütü tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye karşı gerçekleştirilen saldırılar, terör ve terörle mücadele konusunda yeni bir dönem başlatmıştır. 11 Eylül, Soğuk Savaş’a ve onun doğurduğu küreselleşmeye bir tepki olarak, küreselleşmenin öncüsü olan ABD’de, yine küreselleşmenin sembolleri olan yapılara karşı gerçekleştirilmiştir. Saldırıları ABD’de kapitalizmin sembolü olan Dünya Ticaret Merkezi’ne ve Amerikan askeri gücünün simgesi olan Pentagon’a yapılmıştır. 11 Eylül, dünya tarihinde siyasal açıdan çok önemli bir dönüm noktasıdır. 11 Eylül sonrası dünyadaki güvenlik algısı ve terör olgusu köklü bir değişime uğramış ve terörizm, "küresel" sözcüğü ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu yeni dönem, öncekinden farklı olarak, terörün küresel çapta ele alınmasını gerektirmiş ve dünyadaki güvenlik algılamalarının değişmesi, devletlerin de politikalarını bu değişime göre düzenlemesine sebep olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra liderliğini ABD’nin yaptığı ülkeler terör konusunda çok yüksek bir endişe duymaya başlamış ve bunun sonucu olarak temel hak ve özgürlüklerde sınırlandırmaya giden geniş çapta yanlış uygulamalara girişmişlerdir. Bkz. Altun, H.M.(2011). *Terör*. Ankara: Seçkin Yayınları, 73.

⁷² Bal, İ.(2006).agm., 15-16.

⁷³ Wilner, A., Wenger A. (2012). "Linking Deterrence to Terrorism: Promises And Pitfalls". Wilner, A., Wenger A. (Ed.). *Detering Terrorism Theory and Practice*. Stanford: Stanford University Press, 14.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARININ BAŞLAMASI VE YAYILMASI

2.1. Arap Baharının Ortaya Çıkışı

Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Orta Doğu bölgesinde de farklı zamanlarda toplumsal patlamalardan dolayı isyanlar meydana gelmiştir.⁷⁴ Bu isyanların bazı nedenleri olduğu gibi tetikleyici nedenleri de bulunmaktadır.⁷⁵ 2010 yılında Orta Doğu’da meydana gelen ve adına Arap Baharı denilen toplumsal patlamalara bu çerçevede bakmakta fayda vardır. Arap Baharını tetikleyen olay Tunuslu işsiz bir genç olan Muhammed Bouazizi’nin 17 Aralık 2010 tarihinde yoksulluk ve kötü muameleye tepki olarak kendisini yakması olayıdır.⁷⁶ Bu olaydan sonra meydanlara dökülen Tunus halkı protesto gösterilerine başlamıştır.⁷⁷ Güvenlik güçleri ile protestocular arasında yaşanan çatışmalardan sonra 23 yıl iktidarda bulunan Bin Ali’nin, 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeden ayrılması protestolara yeni bir boyut kazandırmıştır. Tunus’ta başlayan isyan kısa sürede Mısır, Ürdün, Yemen, Cezayir, Libya, Bahreyn, Suriye gibi bölge ülkelerine yayılmıştır.⁷⁸ Arap Orta Doğu’sunda meydana gelen bu isyanlar bölgede inşa edilen rejimlerde değişim olacağını göstermiştir.⁷⁹

Orta Doğu’da meydana gelen değişimler başlangıçta olumlu bir bakış açısını yansıtır şekilde “Arap Baharı” olarak nitelendirilmiş, bu terim her alanda yaygın kullanım bulmuştur. Süreç geliştikçe ortaya çıkan tablo ile birlikte terimler de farklılaşmıştır. “Arap uyanışı”, “Arap isyanı”, “Arap devrimi” ve “Arap dönüşümü” gibi terimler süreci kavramsallaştırmaya çalışan farklı bakış açılarının varlığına işaret etmekle birlikte, belirsizliklerin halen devam ettiğini de göstermektedir. Kullanılan terimlerin çok boyutlu ve iç içe giren kapsamları, yaşanmakta olan sürecin birkaç yıldan ziyade uzun bir dönemi kapsadığını vurgulaması

⁷⁴Ajami, F.(2012). “The Arab Spring at One: A Year of Living Dangerously”. *Foreign Affairs*, 91(2), 84.

⁷⁵ Hussain, M., Kashif, M. (2015). “Arab Uprising 2011: Emergence of Extremism in Middle East and Its Regional Consequences”. *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 14(2), 31.

⁷⁶Mittermaier, A.(2015). “Death and Martyrdom in the Arab Uprisings: An Introduction”. *Ethnos*, 80(5), 584.

⁷⁷ Tanrıverdi, N.(2011). “Tunus’ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”. *Ortadoğu Analiz*, 3(35), 42.

⁷⁸ Dede, A.(2011). “The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model”. *Insight Turkey*, 3(2), 23-24.

⁷⁹ Koldaş, U., Köprülü, N.(2011). “Arap İntifadası mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri”. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 23.

açısından önemlidir. Bu uzun dönem boyunca kökleri tarihsel arka planda bulunan yeni dinamiklerin ortaya çıkması da olası görülmektedir.⁸⁰

Arap Baharının ortaya çıkışına yönelik farklı yorumlar yapılmaktadır, temelde üçe ayırabileceğimiz görüşlerden ilki halk hareketlerinin tamamen halktan kaynaklı ve kendiliğinden geliştiği üzerinedir.⁸¹ İkincisi dünyadaki petrol rezervinin yaklaşık % 65'inin, doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 36'sının bulunduğu⁸², jeostratejik ve jeopolitik açıdan büyük öneme sahip olan Orta Doğu'da yaşanan halk hareketlerinin kendiliğinden olamayacağı ve mutlaka bir dış güç tarafından yönlendirildiği görüşüdür.⁸³ Bu görüşün dayanak noktası ise son yüzyılda bölgede meydana gelen pek çok gelişmede Batılı güçlerin etkisinin olduğu, bu nedenle Arap Baharı sürecinde de aynı etkinin olması ihtimali bu görüştekilerin en önemli referansıdır. Üçüncü görüş ise bölgede meydana gelen halk hareketlerinin sürpriz olduğu, küresel güçlerin halk hareketlerine engel olamayacaklarını anladıkları için kontrollü bir dönüşüme izin verdikleri, eski müttefik diktatörler yerine kendileri ile dost yeni siyasi yapılar oluşturdukları şeklindedir.⁸⁴

2.2. Arap Baharının Nedenleri

Arap Baharından doğrudan etkilenen ülkelerin ortak özelliği baskıcı ve otoriter rejimlere sahip olmalarıdır. Ayrıca kötü yaşam koşulları, ekonomik refahın düşük olması, işsizlik, yüksek enflasyon, gıda yetersizliği, kamu hizmetlerindeki yetersizlikler gibi ekonomik ve sosyal problemler bahsi geçen ülkelerin bir diğer ortak özelliğidir.⁸⁵ Dolayısıyla Arap Baharına giden süreçte bölgede ekonomik sebepler başta olmak üzere siyasal ve sosyal nedenlerin varlığı söz konusudur.⁸⁶ Arap ülkelerindeki yönetici elit ile ekonomik elitler arasındaki karşılıklı faydalanmanın devam edebilmesi için otoriter rejimlerin devam etmesi

⁸⁰ Bingöl, O.(2013). "Arap Baharı Ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII(2), 26.

⁸¹ Dinçer, O.B.(2011). "Ortadoğu'da ABD: Jonglörün Elinden Düşen Toplar". *USAK Analiz*, (2), 3. Şahin, M.(2011). "Tunus Olayları, Ortadoğu ve Türkiye Deneyimi", *Ortadoğu Analiz*, 3(26), 9.

⁸² Bal, İ.(2008). *ABD Politikaları ve Türkiye*, Ankara: Lalezar Kitabevi, 57.

⁸³ Mahalli, H.(2012). *Ortadoğu'da Kanlı Bahar*. İstanbul: Destek Yayınları, 89.

⁸⁴ Orhan, D.D.(2013). "Ortadoğu'nun Krizi; Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 19.

⁸⁵ Dede, A.(2011).agm., 23-24.

⁸⁶ Ayhan, V.(2012). *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler Ve Değişim*. Bursa: MKM Yayıncılık, 21.

gerekliydi. Arap halkları bunun farkına varmış ve ekonomik bağımsızlığı elde etmenin rejim değişikliğiyle sağlanabileceğini anlamıştır.⁸⁷

Teknolojinin gelişmesi sonucu facebook ve twitter gibi sosyal medya araçlarıyla küreselleşen dünya ile etkileşim kuran Arap gençleri mevcut yönetimlere karşı tepki göstermeye başlamıştır.⁸⁸ Dolayısıyla Arap Baharının gerçekleşmesinde kilit rolü memnuniyetsiz Arap gençliği oynamıştır. Arap Baharı, ülkelerinin yönetimlerinden memnun olmayan ve gelecekle ilgili umudu bulunmayan gençlerin bir ürünü olmuştur. Arap gençlerinin protesto hareketleri nitelikli ve apolitik bir hareketti. Protesto hareketlerinde, Arap gençliği tarafından kendi rejimlerine baş kaldırılırken, diğer rejim ve siyasi sistemlere atıfta bulunulmadı; istenilen şey yalnızca eşitlik, özgürlük, refah ve iyi yönetilmek idi.⁸⁹ Arap Baharının arkasındaki bir diğer neden olarak Arap halklarının demokrasi talepleri yer almaktadır. Söz konusu ülkelerde kayırmacılık, yönetimin babadan oğula geçmesi ve halkın ülke yönetiminde söz sahibi olamaması, sorunun diğer nedenlerini oluşturmaktadır.⁹⁰

Osmanlı sonrası Orta Doğu'daki yapı incelendiğinde bölgenin etnik-mezhep-din tabanlı parçalandığı görülmektedir. Suriye örneğinde olduğu gibi azınlık zümrenin desteklediği rejimlerin iktidarda olması, çoğunluğu Sünni olduğu halde göstermelik seçimlerle yeniden iktidara geçmeleri veya bazı etnik grupların yok sayılmaları ve katliama uğramaları bölge halklarını yönetimlerine karşı kıskırtan nedenlerdir.

Arap Baharı sürecinin Orta Doğu'ya getirdiği önemli değişimlerden birisi önceden temel belirleyici olan Batı yanlısı-karşıtlığı ayrımının önem kaybetmeye başlamasıdır. Bölge halkları kendi devletlerinin Batı yanlısı-karşıtı ve İsrail karşıtı olmasından ziyade ekonomik

⁸⁷ Sika, N. M.(2013). "Dynamics of Development and Uprisings in the Arab World". *Mediterranean Quarterly*, 24(4), 47.

⁸⁸ Salih, O., Eldin, K.(2013). "The Roots And Causes Of The 2011 Arab Uprisings". *Arab Studies Quarterly*, 35(2),186-188.

⁸⁹İnternet: Francesco, C.(2012). "Arab Spring: The Awakening of Civil Society". *A General Overview*, 78-79, Web: http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/Cavatorta_en.pdf adresinden 14 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

⁹⁰ Arı, T.(2012). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset Savaş ve Diplomasi*, Bursa: MKM Yayınları, 365-366.

gelişmeye ve sosyal adaleti sağlamaya çaba harcamalarını beklemektedirler. Bununla birlikte genel olarak Batı'nın etkisi ve önemi azalmaktadır.⁹¹

İşsizlik, azgelişmişlik, siyasi-dini baskılar, siyasi katılım ve muhalefetin yoksunluğu, dış müdahaleler, kleptokrasi, polis ve devlet baskısı, otokrasi, sosyal dengesizlik ve iletişim üzerindeki kısıtlamalar bu protestoların ortak nedenleri olarak sıralanabilir.⁹² Ayrıca bu toplumsal kalkışmaların çoğu ideolojik ve dini sebeplerden ziyade siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Orta Doğu'da Arap milliyetçiliği ve siyasal İslam gibi toplumu baştan aşağı kuşatıcı ideolojiler uzun zaman önce cazibelerini kaybetmiştir.

2.3. Arap Baharının Yaşandığı Ülkeler

Arap Baharı boyunca halk hareketlerinin ilk amacı liderlerin değişmesidir. Mevcut liderler, ekonomik, sosyal, politik vb. diğer taleplerin yerine getirilmesinin önünde birinci derece engel olarak kabul edilmişlerdir. Bu nedenle Arap Baharı boyunca bölge halkları, Arap Baharı başlamadan önce çeşitli şekillerde gündeme gelen reform taleplerini Arap Baharı başladıktan sonra dile getirmemişler, reform isteğinde bulunmamışlar, doğrudan lideri ve rejimi hedef alarak, liderlerin ve rejimlerin değişmesini talep etmişlerdir. Liderlerin ve liderlerle birlikte rejimlerin de değişmesi durumunda diğer değişim ve dönüşümlerin gerçekleşeceği öngörülmüştür.⁹³ Bu bağlamda Tunus'ta başlayan Arap Baharı ayaklanmaları Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de büyük çaplı protestolara sahne olurken Cezayir, Kuveyt, Fas, Sudan, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan ve Umman gibi ülkelerde nispeten daha küçük olaylar gerçekleşmiştir.⁹⁴

⁹¹ Kitchen, N.(2012).“After The Arab Spring: Power Shift İn The Middle East?: The Contradictions Of Hegemony: The United States And The Arab Spring”. *LSE Research Online*, 57, Web: <http://eprints.lse.ac.uk/43467/> adresinden 18 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

⁹² Ogonnaya, U.M.(2013). “Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants”. *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 12(3), 6.

⁹³ Çelik, A.H.(2015). “Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 39.

⁹⁴ Mittermaier, A.(2015).agm., 585

2.3.1. Tunus'ta Arap Baharı

Tunus ekonomik ve askeri açıdan bölgesinin nispeten güçsüz ülkelerinden birisidir. Ekonomisi turizm, hizmet sektörü, tarım, tekstil ve konfeksiyon, hafif sanayiler ile petrol ve fosfat üretimine dayanır. Tunus, doğal kaynakları yetersiz bir ülkedir ve yetişmiş insan gücü oranı yüksek, istihdam oranı düşük bir ülke olarak işsizlik önemli sorunlarından biridir.⁹⁵

Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra, 1881'de Fransız sömürgesi haline gelen Tunus 1956 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1957 yılında devlet başkanı olan Neo Destur Partisi lideri Habib Burgiba, 1987 yılına kadar görevini sürdürmüştür. 1987 yılında “sağlık sorunları ve yaşlılık” gerekçesiyle görevden uzaklaştırılan Burgiba'nın yerine dönemin başbakanı Bin Ali ülke yönetimini devralmıştır.⁹⁶

Bin Ali yönetimindeki Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde Sidi Buzid şehrinde valilik binasının önünde Bouazizi kendini yakmıştır. Bouazizi'nin intiharı ile onu destekleyen ve özgürlük adına hak isteyen gençler protestolara başlamıştır, olay kısa sürede Sidi Bouzid kentinde yayılmıştır. 18 Aralık günü ise hem Bouazizi'nin aşireti hem de sendikalar eylemlere katılmıştır. Protestolar artarak devam etmiş, 25 Aralık'ta başkent Tunus'a sıçramıştır. 28 Aralık'ta Bin Ali, Tunus'taki Arous hastanesine giderek Bouazizi'yi ziyaret etmiş, Bouazizi'ye destek sözü vermiştir. Bouazizi'nin ailesini sarayında ağırlayan Bin Ali, Bouazizi'yi kurtarmak için gerekirse Fransa'ya tedaviye göndermeyi vaat etmiştir.⁹⁷

Bin Ali'nin olayları yatıştırmaya yönelik çabalarına rağmen 4 Ocak 2011 günü Bouazizi'nin hastanede hayatını kaybetmesiyle protestolar kısa sürede ülke geneline yayılmıştır. Tunus Genel İşçi Sendikası'na (UGTT) bağlı sendikalar ve yasaklı siyasi partilerin gösterilere destek vermeleriyle başkentteki gösterici sayısı beş yüz bini aşmış ve gösteriler daha politize bir hale gelmiştir. Protestocuların Emniyet Müdürlüğü'nün de bulunduğu alana toplanması üzerine Bin Ali yönetimi orduyu göreve çağırmıştır. Ancak Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar ve ordu komutanlarının silahsız eylemcilerin üzerine ateş açmayı reddetmesi üzerine Bin Ali'ye bağlı özel birlikler ile ordu mensupları arasında başlayan silahlı

⁹⁵ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Tunus Ülke Künyesi*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-ekonomisi.tr.mfa> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

⁹⁶ Şahin, M.(2011).agm., 9.

⁹⁷ Başkan, B.(2011). “Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları”. *Akademik Orta Doğu*, 6(1), 2.

çatışmalar 14 Ocak’a kadar sürmüştür. Bin Ali 2014 yılında yapılacak seçimlerde bir daha Cumhurbaşkanı adayı olmayacağını açıklamasına rağmen gösteriler son bulmamış ve 14 Ocak günü görevini geçici olarak Başbakan Gannuşi’ye devrettiğini duyurarak ülkeyi terk etmiştir.⁹⁸

Halk ayaklanmaları diğer ülkelere sıçramadan önce “Arap Baharı” olarak adlandırılmadığı için Tunus’taki olaylara ilk süreçte “Yasemin Devrimi” de denmiştir. Yasemin Devrimi’nde dikkat çeken bir başka husus da geçmişten gelen siyasi mücadele kültürünün Tunus’taki gelişmelere olan etkisidir. Tunus’un gerek Fransa’dan bağımsızlığını elde etme süreci, gerekse 1987’de kansız bir şekilde iktidar değişimi yaşaması ve 2010 yılı sonundaki halk ayaklanmaları son derece siyasal ve sivil mücadelelere sahne olan süreçlerdir.⁹⁹ Yasemin Devrimi protestolarında, Tunus’taki olaylar Libya, Mısır, Suriye gibi Arap Baharının ciddi tahribatlar oluşturduğu ülkelere nispeten düşük düzeyli gerginlikle tamamlanmıştır. Tunus’taki halk gösterileri, iç savaşa neden olmadan Bin Ali’nin Tunus’u terk etmesini sağlamıştır.¹⁰⁰

Bin Ali’in ülkeyi terk etmesinin ardından anayasa gereği Cumhurbaşkanı olan Meclis eski Sözcüsü Fouad Mebazaa, hükümet kurması için daha önce de Başbakan olan Muhammed Gannuşi’yi görevlendirmiştir. Gannuşi 18 Ocak’ta geçici bir hükümet oluşturmuş ancak bu hükümette Bin Ali kabinesinden isimlerin olması tepki çekmiştir.¹⁰¹ Bin Ali kabinesinde görev yapan isimlere Dışişleri, İçişleri, Savunma ve Maliye Bakanlıkları gibi güçlü bakanlıklar verilirken, üç muhalefet partisi ise geriye kalan zayıf bakanlıklarla yetinmiştir. Bu durum halkta, milli birlik hükümeti sözü veren Mebazaa ve Gannuşi’ye karşı güveni sarsmış ve yeni kurulan hükümete karşı yapılan eylemler devam etmiştir.¹⁰² Protestoların devam etmesi üzerine hükümet 27 Ocak 2011 tarihinde istifa etmiştir. Bunun üzerine Muhammed Gannuşi eski kabineden hiçbir bakanın olmadığı yeni bir kabine oluşturmuştur. Bu hamle de protestoları sona erdirmeyince Başbakan Gannuşi 27 Şubat 2011 tarihinde istifa

⁹⁸ Ayhan, V.(2012). “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması”. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 59-93.

⁹⁹ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Tunus Ülke Künyesi*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-ekonomisi.tr.mfa> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁰⁰ Dirioz, A.O.(2011). “Bağımsızlığından Günümüze Tunus’a Kısa Bir Bakış”. *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 80-81.

¹⁰¹ Tanrıverdi, N.(2011). “Background Of The Tunisian Revolution, Alternative Politics”. 3(3), 561.

¹⁰² Tanrıverdi, N.(2011), agm., 30-31.

etmiş, hükümet kurma görevi Burgiba döneminde bakanlık yapmış olan Beji Said Essebsi'ye verilmiştir. Essebsi, 7 Mart 2011 tarihinde yeni kabineyi duyurmuştur.¹⁰³

Geçici hükümetler döneminde demokratik seçimlerin yapılabilmesi için bazı önemli adımlar atılmıştır. Sürgünde bulunan ve Ocak 2011'de Tunus'a dönen Raşid Gannuşi'nin liderliğini yaptığı siyasi yasaklı En-Nahda Partisi'nin yasağı kaldırılmış, seçimlere girmek için 100'den fazla siyasî parti açılmış, siyasî mahkûmlar serbest bırakılmış ve önceki iktidar partisi olan Demokratik Anayasal Birlik Partisi kapatılarak partinin üst düzey tüm üyelerine 10 yıllık siyaset yasağı getirilmiştir.¹⁰⁴ Essebsi liderliğindeki Geçici hükümet 23 Ekim 2011 tarihinde görev süresi bir yıl olacak olan ve yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis için seçim yapılacağını duyurmuştur.¹⁰⁵

23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen demokratik seçimlerin sonucunda bir yıl görev yapması planlanan 218 üyeli Ulusal Kurucu Meclis'te; Raşid Gannuşi liderliğindeki Ennahda Partisi yüzde 54,3 oyla 89 sandalye, Munsif Merzuki liderliğindeki Cumhuriyetçi Kongre Partisi (CPR) 12,3 oyla 29 sandalye, Halkın Talebi Partisi (al-Aridha) 26 sandalye kazanmıştır.¹⁰⁶ Seçim sonrası oluşturulan kurucu meclis 2012 Şubat ayında anayasa çalışmalarına başlamış ve bu çalışmalar esnasında siyasi partiler ve gruplar arasında başta şeriatın anayasadaki yeri olmak üzere ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Tunus'ta yükselişe geçen selefi hareketin radikal taleplerde bulunması ve siyasi sisteme uyum zorluğu ülkede yeni karışıklıklar oluşturmuştur. Anayasa konusunda kamuoyunda ve meclisteki tartışmalar devam ederken Tunus'un önde gelen solcu liderlerinden olan Şükrü Belayid'in 6 Şubat 2013'te bir suikast sonucu öldürülmesi ülkedeki tansiyonu yükseltmiştir. 25 Temmuz 2013'te düzenlenen suikast sonucunda ise muhalefetteki Halk Hareketi Partisi lideri ve Kurucu Meclis üyesi laik-solcu lider Muhammed İbrahimi'nin öldürülmesi ülkedeki gerginliği iyice artırmıştır.¹⁰⁷

Ülkedeki tansiyonun bir türlü normale dönmemesi üzerine Hükümet ile sivil toplum örgütleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Tunus'u yeni seçimlere götürecek en doğru yolun bir teknokratlar hükümeti kurulması olduğu konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Bu

¹⁰³ Malsin, J.(2015). "Why the Arab Spring Has Not Led to Disaster in Tunisia". Web: <http://time.com/4154134/arab-spring-tunisia-anniversary/> adresinden 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁰⁴ Uysal, A., Gökçen, A.(2015). "2014 Tunus Seçimleri Analizi". *Akademik Orta Doğu*, 9(2), 113.

¹⁰⁵ Tanrıverdi, N.(2011). "Yaklaşan Seçim Öncesi Tunus'ta Siyasal Denklemler". *Ortadoğu Analiz*, 3(34), 54-55.

¹⁰⁶ Ulutaş, U., Torlak, F.(2011). "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi". *SETA Analiz*, (46),13.

¹⁰⁷ Koçak, K.A.(2012). "Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı'na Tunus". *Yasama Dergisi*, (22), 42-49.

doğrultuda Ulusal Kurucu Meclis 27 Ocak 2014 tarihinde anayasa taslağını görüşerek onaylamış ve bu son vazifenin ardından Nahda-CPR-Ettakatol koalisyonu istifasını sunmuştur. Başbakanlık görevi kendisine verilen Mehdi Cuma tarafından 29 Ocak 2014’de teknokratlar hükümetini oluşturmuştur. Yeni hükümet yaptığı çalışmalar sonucu seçim takvimi üzerinde uzlaşmaya varmış ve 26 Ekim 2014’te parlamento seçimlerinin, 23 Kasım 2014’te ise cumhurbaşkanlığı seçiminin gerçekleştirilmesine karar vermiştir.¹⁰⁸ Parlamento seçimlerinde laik fikirleri benimseyen Nida Partisi % 37.6 ile ilk sırayı alarak hükümet kurma yetkisini almış, En Nahda Partisi ise %27.8’de kalmıştır. 2014 Kasım ve Aralık aylarında iki turlu olarak yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise %55’lik oy oranı ile Nida Tunus Partisi lideri El Bacı Kaid El Sebsi kazanmış ve Tunus’un yeni Cumhurbaşkanı olmuştur.¹⁰⁹

Tunus’ta halk hareketlerine sebep olan siyasi ve ekonomik faktörler, devrimden sonra da devam etmiştir. İşsizlik oranının yüksek olması değişmemiş ve turizm gerilemiştir, ülke ekonomisi daha da zayıflamıştır. Her ne kadar En Nahda Partisi’nin ılımlı duruşundan dolayı, devrim diğer Arap ülkelerine nazaran daha az sancılı geçmiş olsa da devrimden sonraki süreçte geline nokta siyasi istikrarsızlık ve politik kutuplaşma derinleşmiştir. Ayrıca Tunus’ta Bin Ali’nin ülkeyi terk etmesi ile başarıya ulaşan Arap Baharı, kısa zaman içerisinde bir domino etkisi yaparak Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya yayılmıştır. Bazı yerlerde ufak, bazı yerlerde köklü değişimlerin yaşandığı süreç sonunda birçok ülkede 30 yıldır iktidarda bulunan diktatörlükler dahi yıkılmıştır.

2.3.2. Mısır’da Arap Baharı

Mısır’daki protestoların Tunus’taki hareketlenmelerle tetiklendiği doğru olmakla birlikte Mısır halkının Mübarek yönetiminden memnuniyetsizliğinden kaynaklanan tarihsel arka planı da bulunmaktadır. Özellikle 2005 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra tekstil işçilerinin ekonomik koşulların iyileştirilmesi için düzenlediği ve yaklaşık otuz bin kişinin katıldığı genel grevler halkın sokağa dökülmesinde önemli bir başlangıç olmuştur.¹¹⁰ Ayrıca sosyal medya üzerinden örgütlenen 6 Nisan Hareketi, Halid Said

¹⁰⁸ Tanrıverdi Yaşar, N.(2014). “Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri”. *ORSAM Rapor*,(192), 15.

¹⁰⁹ İnternet: “Tunisia election: Essebsi Claims Historic Victory”.(2014). *BBC News*. Web: <http://www.bbc.com/news/world-africa-30569318> adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁰ Ayhan, V.(2011). “Mısır Devriminin Ayak Sesleri”. *Orta Doğu Analiz*, 3(26), 23.

Hareketi ve Kifaye (Yeter) Hareketi¹¹¹ Mısır’da Arap Baharı öncesi protesto kültürünün oluşmasına önemli katkı sağlamışlardır.¹¹²

25 Ocak 2011 tarihinden itibaren Mısır halkını mevcut rejime karşı birleştiren eylemler, protestolar, halk ayaklanmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Halk ayaklanmasına sebep olan unsurlar; olağanüstü hal yasası, işsizlik, asgari ücretin düşürülme talebi, gıda ürünlerinin yetersizliği, siyasi ve ekonomik yolsuzluk, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıdır.¹¹³ Ayrıca Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’in varlık ve ihtişam içinde ailesi, çevresi, akrabaları, işbirliği içinde olduğu bürokratlar ve işadamlarının zenginlikle yaşam sürmesi ve aynı zamanda halkın ülke genelinin fakirlikle boğuşması Mısır halkının ayaklanmasına teşvik eden nedenler arasında sayabiliriz.¹¹⁴ Bu bağlamda sosyal medya üzerinden örgütlenen protestocular 25 Ocak 2012 tarihini “eylem günü” ilan etmiştir.¹¹⁵

Mısır’daki yönetim gösterilerin büyümemesi için bir takım önlemler almıştır. Bu önlemlere karşı polis ve ordunun tepkisi farklı olmuştur. Polis göstericilere karşı göz yaşartıcı gaz kullanırken, ordu “halkın talepleri meşrudur, halka karşı şiddete başvurmayacağız” diyerek tavrının eylemcilerden yana olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Mısır’da sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi ve sosyal medyaya ulaşımın engellenmesi gibi önlemler işe yaramamıştır.¹¹⁶

11 Şubat 2012 tarihinde Hüsnü Mübarek görevi bıraktığını ilan etmiştir. 30 yıllık Mübarek döneminin ardından Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK) adına Muhammed Hüseyin Tantavi devlet başkanlığına getirilmiştir. Tunus’taki geçici hükümete benzer şekilde SKYK’nın reformları ağırdan alması halkı tatmin etmemiş ve konseye yönelik protestolar başlamıştır. Geçici dönemde anayasa değişikliği için referandum yapılmış ve ardından Ocak 2012 tarihinde tamamlanan seçim süreci sonunda Mısır’da ilk özgür ve demokratik seçim

¹¹¹ Kökeni 1970’li yıllara uzanan Kifaye Hareketi, 2011 yılına gelindiğinde Tahrir Meydanı’ndaki gösterilere destek vererek Mübarek ve temsil ettiği rejimin gitmesi için diğer grupların yanında yer almıştır.

¹¹² Tandoğan, A.(2013). “Arap Baharı Sürecinde Mısır”. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 17-22.

¹¹³ Atalay, O.(2013). *Suriye Direnişi 42 yıllık Baas Diktatörlüğünün Sonu*. (1. Baskı). İstanbul: Yarı Yayınları, 60.

¹¹⁴ Zengin, G. (2013). *Kavga Arap Baharı’nda Türk Dış Politikası 2010-2013*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 40-45.

¹¹⁵ Ayhan, V., Ayhan Algan, N.(2011). “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”. *IMPR Rapor*, (6), 11.

¹¹⁶ Koçak, K.A.(2013). “Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri”. *Yasama Dergisi*, 8(23), 29.

yapılmıştır. Mısır'da yaşanan ayaklanmalar sürecinde kendisini olayların merkezinde konumlandırmayı başaran Müslüman Kardeşler hareketi tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi, oyların büyük bir çoğunluğunu alarak 235 milletvekili çıkarmıştır.¹¹⁷

2012 Haziran ayında başkan Muhammed Mursi ülkesinin demokratik yollarla seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Mısır meclisi Aralık 2012'de yeni bir anayasa oluşturmuş ve bu gelişmeler Arap Baharı için büyük bir zafer olmuştur. 2013 yılı yazında ise ülkedeki ekonomik ve kültürel durgunluktan dolayı Mursi'ye karşı tekrar halk ayaklanmaları başlamıştır.¹¹⁸ Bunun üzerine muhalifler tarafından Mursi'nin istifa etmesi için 22 milyon imza toplanmış ve Mursi göreve gelişinin ilk yıl dönümünde yaptığı konuşmada birçok hata yaptığını kabul etmiş ve yeni reformlar yapılacağını belirtmiş ancak bu özeleştirici de protestoları sona erdirmeye yetmemiştir. Mursi'ye yönelik istifa çağrılarının ardından ordu yayınladığı bildiride “herhangi bir şekilde siyasete taraf olmayacağını, ancak Mısır'ın ulusal güvenliğinin karşı karşıya kaldığı ‘vahim tehlike’ karşısında harekete geçmek zorunda olduğunu” belirtmiş ve Mursi'ye 48 saatlik bir süre tanımıştır. Mursi, ordunun verdiği 48 saatlik sürenin dolmasını müteakip 3 Temmuz 2013'te gerçekleştirilen Genelkurmay Başkanı General Abdulfettah El-Sisi liderliğindeki askerî darbeyle devrilmiştir.¹¹⁹ Darbe sonrası Müslüman kardeşlerin Mısır üzerindeki izlerini tamamen silmek amaçlı hamleler yapılmış ve ilk iş olarak Mursi döneminde kabul edilen anayasa yerine yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Hazırlanan anayasaya dair referandum 14-15 Ocak 2014 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Referandumda katılım oranı yüzde 38'de kalırken, oy verenlerin yüzde 98'i anayasaya “evet” demiştir.¹²⁰ Kabul edilen anayasa ile El-Sisi kendisine cumhurbaşkanlığı makamı için zemin oluşturmuştur, Mayıs 2014 tarihinde yapılan seçimlerde El-Sisi, Mısır Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Mursi'nin askeri darbe ile devrilmesi, tutuklanması ve idama mahkûm edilmesi Mısır'da inşa edilmek istenen demokrasiyi engellemiştir. Bu durum ayrıca Mısır'ı Arap Baharı süreci ile amaçlanan noktadan uzaklaştıracak bir makas değişimine yol açmıştır. Ancak bu hadise

¹¹⁷ Sabra, M.(2013). “Arap Baharı: Mısır Örneği”. *Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 68-70.

¹¹⁸ Tara, V.(2014). “An Arab Winter: Threats To The Right To Protest In Transitional Societies, Such As Post-Arab Spring Egypt”. *American University International Law Review*, 29(5), 1104.

¹¹⁹ Telci, İ.N.(2014). “Mısır'da Askerî Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa”. *SETA Analiz*, (86), 7-8.

Koçak, K.A.(2013).agm., 42-43.

¹²⁰ Telci, İ.N.(2014). age., 17.

Mısır’da başka bir gelişmeye sebep olmuştur. 3 Temmuz darbesi sonrasında Mursi’ye destek vermek için Kahire’nin Rabia meydanına toplanan Mursi yanlıları darbeyi protesto etmiş, günlerce meydandan ayrılmamışlardır. Demokrasi talebi kadar demokrasiyi muhafaza etme, koruma ve benimsemeye ilişkin olan bu durum, yeni bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rabia meydanından ilham alan Rabia hareketi dünyanın birçok yerinde karşılık bulmuştur. Kendi söylem ve sembolünü üreten bu harekete farklı ülkelerden çok sayıda sanat, siyaset ve spor insanı Rabia işareti yaparak desteklerini göstermişlerdir.¹²¹

Mısır’da darbe olması ve darbe sonrasında, darbeye bağlı olarak gelişen diğer hadiseler Arap Baharının amaçları ve öngördüğü sonuçları arasında yer almayan gelişmeler olmuştur. Arap Baharı Mısır’da önce demokrasi arayışı sürecini başlatmış, ancak ilk demokrasi tecrübesi askeri müdahale ile kesilmiş ve Arap Baharı ile başlayan süreç farklı bir mecraya girmiştir. Bütün bu beklenmeyen gelişmeler, öngörülmeleyen sonuçlar Arap Baharı süreci içerisinde zuhur etmiştir.¹²²

¹²¹ Çelik, A.H.(2014). “Rabia Meydanı’ndan İslam Dünyası’na Bakış: Bölgeselleşemeyen Devletler Küreselleşen Hareketler”. *1. Uluslar arası Ortadoğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, 69.

¹²² Çelik, A.H.(2015).agm., 43.

2.3.3. Libya’da Arap Baharı

Libya’da Arap Baharı süreci 15 Şubat 2011 tarihi itibariyle başlamıştır. Libya’daki isyancıların talepleri Tunus ve Mısır isyancılarınınkinden farklı değildir. Fethi Terbil’in Bingazi’de tutuklanmasıyla başlayan gösteriler diğer bölgelere de sıçramıştır.¹²³ Libya’da süreç Mısır ve Tunus’tan farklı seyretmiştir. Libya’da isyanları yönetecek birleşik bir muhalefet yoktu ve ordu yeterince güçlü değildi. Libya’dan petrol ithal eden Batılı devletlerle Libya arasında karşılıklı iyi ilişkiler kurulmuştur. Ülkede meydana gelen protestolarla petrol satışı durmuştur. Libya’nın kendi haline bırakılması Batılı devletler tarafından arzu edilen bir durum değildi.¹²⁴ Kaddafi’nin yönetimi bırakmayışı ve gösterileri güç kullanarak bastırmak istemesi üzerine Libya’nın Arap Birliği’ndeki üyeliği askıya alınmış, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Libya yönetimini insan hakları ihlalleri konusunda uyarmıştır.¹²⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) sivilleri korumak adına 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararıyla Libya’yı uçuşa yasak bölge ilan ederek gerekli tüm tedbirlerin alınmasına onay vermiş ve koalisyon güçleri Libya’ya hava saldırıları başlatmıştır.¹²⁶

Libya’da rejimin devrilmesi durumunda ülkeyi seçimlere taşımak ve demokratik adımları atmak üzere 27 Şubat 2011 tarihinde Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) kurulmuştur. Mustafa Abdülcélil liderliğindeki UGK, halk hareketlerinin düzen kazanmasını sağlamış ve ülkede ilk seçimler yapılincaya kadar demokratik düzenlemeler yapmayı ve prensip olarak seçimlere katılmamayı amaçlamıştır. UGK’nin demokrasi vizyonu ana hatlarıyla; kuvvetler ayrılığına dayalı modern bir anayasa, siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin kurulması, iktidarın barışçıl yollarla değişimi, seçme ve seçilme özgürlüğünün garanti altına alınması, sosyal adaleti ve dengeyi sağlamak, barışçıl ve işbirlikçi bir dış politika gibi hususlar Batının beğenisini kazanmıştır. UGK kuruluşundan kısa bir süre sonra Fransa tarafından ve

¹²³ Ayhan, V.(2011). “Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi”. *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 9.

¹²⁴ Koraltan, F.H.(2016). “Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı”. *İstanbul Aral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 56.

¹²⁵ Doğan, G., Durgun, B.(2012). “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 80.

¹²⁶ İnternet: United Nations.(2011). “Resolution 1973 (2011)”. *Security Council*, Web: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29 adresinden 10 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır. Diriöz, A.O.(2012). “Libya’daki Politik Dönüşümün Sorunları ve Fırsatları”. *Ortadoğu Analiz*, 4(38), 67.

devamında birçok ülkede meşru Libya yönetimi olarak tanınmıştır.¹²⁷ Kaddafi'nin 20 Ekim 2011'de öldürülmesiyle 42 yıldır süren dönem sona ermiştir¹²⁸. NATO operasyonunun sona erdiği 31 Ekim 2011 tarihinde Abdel Rahim El-Kib, UGK tarafından geçici başbakan olarak seçilmiştir. El-Kib, 22 Kasım 2011 tarihinde yeni hükümetin kurulduğunu açıklamıştır¹²⁹.

Mısır ve Tunus'taki devlet yapısı Mübarek ve Bin Ali'nin iktidara gelmelerinden çok önce yapılandırıldığı ve bir anlamda bu liderlerden bağımsız olduğu için her ikisinin iktidardan ayrılmasından sonra devlet yapısı ayakta kalabilmiştir. Ancak Mısır ve Tunus'tan farklı olarak Libya tamamen lidere endeksli yapılandığından Libya'daki ayaklanma süresince çatışmalar, ölüm-kalım mücadelesi karakterine bürünmüştür.¹³⁰

Kaddafi'nin 20 Ekim 2011'de öldürülmesiyle 42 yıldır süren diktatörlük sona ermiştir. 19 Kasım'da Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi'nin tutuklanmasıyla Libya için Kaddafi ailesi dönemi tamamen bitmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Ancak Libya'nın önünde bu yeni dönemde önemli zorluklar bulunduğu bir gerçektir. Siyasi istikrarı sağlama sürecinde, iç çatışmaya varma ihtimali dahi taşıyan güç paylaşımındaki rekabet, milislerin silahsızlandırılması, Kaddafi'ye isyanın çıkış noktasını teşkil eden siyasi taleplerin ve ekonomik reformların nasıl yerine getirileceği bu zorlukların başında gelmektedir.¹³¹ Libya'nın jeostratejik konumu, petrol kaynakları ve ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerin yanı sıra Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran isyan dalgasını kontrol altına alma isteği NATO'nun Libya operasyonuna zemin hazırlamıştır. Patlak veren isyanları kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir çerçeveye oturtmak isteyen Batı dünyası, Libya'da Mısır ve Tunus'takinin aksine olayları kenardan izlemeyip etkin bir biçimde şekillendirmek istemektedirler. Bu şekliyle operasyon Arap dünyasında yaşanan halk devrimlerine karşı Batı tarafından geliştirilmiş bir karşı hamle olarak okunabilir.¹³²

¹²⁷ Yılmaz, M.E.(2012). "Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm". *Akademik Orta Doğu*, 7(1), 2.

¹²⁸ Kuşoğlu, B.(2012). "Libya Arap Baharı'na NATO "Katkısı"". *Yasama Dergisi*, (22), 108.

¹²⁹ Bölme, S.M. vd.(2011). "İsyân, Müdahale ve sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları", *SETA Rapor*, (5), 49.

¹³⁰ International Crisis Group.(2011). "Popular Protest in North Africa and the Middle East (V)". *Middle East/North Africa Report*, (107), 2.

¹³¹ Bölme, S. vd.(2011).agm., 48.

¹³² Bölme, S. vd.(2011). "Batı Ve Kaddfi Makasında Libya". *SETA Rapor*, (3), 30.

Kaddafi'nin öldürülmesiyle birlikte, ülkede düzenin yeniden inşası için Birleşmiş Milletler ve diğer Batılı ülkeler, Libya'da barış yapıcı ve barış inşa edici faaliyetlere giriştiler. Kaddafi sonrası dönemde ortaya çıkan sorunları şöyle özetleyebiliriz:

1. Meşru geçiş dönemi yönetim kurumlarını kurmak,
2. Ekonomiyi yeniden iyileştirmek,
3. Yerel silahlı birlikleri, Savunma Bakanlığı bünyesine dâhil etmek,
4. Bu birliklerdeki silahları depolarda toplamak,
5. Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak.¹³³

Kaddafi sonrası dönemde Libya'da iç savaşın devam etmesinin en temel nedenlerinden biri de ülkedeki aşiretler arası rekabet ve çatışmadır. Libya'da bölgesel anlamda kabileler arasında ayrılıklar ve sürtüşmeler ortaya çıkmıştır. Çünkü Kaddafi döneminde bazı kabilelere ekonomik ve siyasal ayrıcalıklar tanınmıştır. Hatta bu kabilelere diğer kabilelerin toprakları dağıtılmıştır. Kabileler arasında etnik temelli önyargılar da mevcuttu. Çatışmalar esnasında bazı kabileler Kaddafi'nin yanında yer almıştı. Bu nedenle yerel milis güçleri, merkezi otoriteye silahlarını vererek, hem kendilerini hem de kendi kabilelerini diğer rakip kabileler karşısında güvensiz bir ortamda bırakmak istemiyorlardı. Bundan dolayı silahlarını merkezi depolara bırakmayı reddettiler. Merkezi yönetimin bu konuda gözle görülür geçerli bir stratejisinin olmaması iç savaşın devam etmesine neden olmuştur.¹³⁴

2.3.4. Yemen'de Arap Baharı

Yavuz Sultan Selim'in 1517 tarihli Mısır seferinin ardından Yemen, Osmanlı'ya biat etmiştir. 1923 yılında Osmanlı'nın bölgeden çekilmesine kadar Yemen, Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu tarih itibarıyla Kuzey Yemen 1962 yılına kadar İmam Yahya ve oğulları tarafından yönetilmiş, 1962 yılında Albay Abdullah El Sallal tarafından

¹³³ International Crisis Group.(2011). "Holding Libya Together: Security Challenges after Qadhafi". *Middle East/ North Africa Report*, (115), 6-25.

¹³⁴ International Crisis Group.(2011).agm., 6-25.

gerçekleştirilen darbeyle Yemen Arap Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Güney Yemen ise 30 Kasım 1967 tarihinde İngiliz hâkimiyetinden kurtulmuş ve Güney Yemen Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesi için yürütülen görüşmeler 1990 yılında sonuç vermiştir. 22 Mayıs 1990 tarihinde başkenti Sana olan birleşik Yemen Cumhuriyeti kurulmuştur.¹³⁵ Yemen Cumhuriyeti, 26 milyona varan nüfusuyla Arabistan yarımadasının güneyinde 527.970 kilometrelik bir yüzölçümüne sahiptir.¹³⁶ Nüfusunun yüzde 99.1'ini Müslümanlar, geri kalan yüzde 0,9'luk kısmını ise Yahudiler, Hindular, Bahailer ve Hristiyanlar oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun yüzde 65'i Sünnilerden yüzde 35'ini Şiiilerden oluşmaktadır.¹³⁷ Şiiilerin büyük bir kısmını da Şiiiliğin ılımlı ve Sünniğe en yakın kolu olarak nitelendirilen Zeydiler oluşturmaktadır.

Arap Baharı başlamadan önce Yemen'in kuzeyindeki Huti Hareketi 2004 yılından beri aralıklarla rejimle çatışma halindeydi. Güneyde Hirak Hareketi, 1990 yılındaki birleşme öncesinde Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan idarî birimlerden yıllarca dışlanmıştır. Bu durumun giderilmesini isteyen Hirak Hareketi, bu istekleri rejim tarafından dikkate alınmadığı için de gittikçe ayrılıkçı bir nitelik kazanmaktaydı. Suudi Arabistan'ın 2009 yılından itibaren ülkedeki El Kaide'ye karşı etkili tedbirler alması üzerine Suudi Arabistan'daki teröristlerin Yemen'deki El Kaide ile birleşerek oluşturdukları Arap Yarımadası'ndaki El Kaide, sadece Salih rejimi tarafından değil ABD ve Suudi Arabistan tarafından da tehdit olarak algılanmaktaydı. Dolayısıyla Yemen ve El Kaide arasında yaşanan çatışmalardan dolayı ülkenin üçte ikilik kısmı merkezî hükümetin kontrolü dışında bulunmaktaydı.¹³⁸

Tarihsel çatışma kültürüne sahip ve siyasi istikrarsızlıklarla dolu bir ülke olan Yemen'e Arap Baharının sıçraması sürpriz olmamış ve Ocak 2011 tarihinde Yemen'de ayaklanmalar başlamıştır. "Gençlik Hareketi" isimli protestocular Yemen devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in görevi derhal bırakmasını talep etmiş ve bunun dışındaki tüm seçenekleri reddetmişlerdir. Salih'in olaylar başladıktan sonra hayata geçirdiği ekonomik ve siyasi reformlar fayda etmemiştir. Öğrenci ve sivil toplum örgütlerinin aksine muhalefet partileri

¹³⁵ Yılmaz, T.(2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara: Barış Kitap, 150-154.

¹³⁶ Hira, İ.H., Yakut, Ö.(2015). "Yemen". *Ülke Masaları*, Genç İDSB, 15.

¹³⁷ İnternet: "The World Factbook". *Middle East:Yemen*. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>, adresinden 25 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

¹³⁸ Sharqieh, I.(2011). "Yemen: The Search for Stability and Development". *The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East*, Washington: Brookings Institution Press, 223-226.

son ana kadar daha ihtiyatlı bir tutum takınmış, başta Salih'in gitmesinden ziyade ciddi reformların yapılması talebinde bulunmuşlardır. Gösterileri için izin alan muhalefet partileri, resmî slogan ve konuşmalarında Salih'in görevi bırakmasından çok siyasî reformlar üzerinde durmuş, doğrudan rejim taraftarlarıyla karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır.¹³⁹ Muhalefet partilerinin bu tavrına rağmen Salih, 23 Kasım 2011 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) barış planını¹⁴⁰ imzalayarak yetkilerini devretmiştir. Salih'in istifasından sonra Yemen Anayasasına göre başkan yardımcısı, ülkeyi seçimlere götürmekle sorumludur. Bunun üzerine Salih'in yardımcısı olan Abid Rabbu Mansur Hadi Yemen'de başkanlık seçimlerinin yapılmasını sağlamış ve tek aday olarak seçimlere gitmiştir. Hadi, 21 Şubat 2012 tarihinde Yemen'in devlet başkanı seçilmiştir.¹⁴¹

Yemen'deki halk ayaklanması motivasyon ve dinamikler açısından diğer Arap ülkelerde meydana gelen ayaklanmalara benzer özelliklere sahiptir. Başka ülkelerde olduğu gibi ayaklanma, kendilerini yerleşik siyasî örgütlenme dışında gören gençlerin girişimiyle yaygın sosyo-ekonomik sıkıntılar, yüksek düzeydeki yoksulluk ve işsizliğe tepki olarak ortaya çıkmıştır. Arap dünyasının diğer ülkelerinde de olduğu gibi Yemen'deki barışçıl ve kapsayıcı ayaklanmalar sosyal medyanın siyasi mobilizasyon açısından önemini ortaya koymuştur. Sosyal medyanın ayaklanmalardaki rolü abartılmış olsa da Arap dünyasının görece en fakir ve internete erişimi en düşük ülkesi olan Yemen'de Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçlarının kullanımı bu ayaklanmaların ortaya çıkmasında ve yürütülmesinde önemli bir faktördür.¹⁴²

¹³⁹ International Crisis Group.(2011). "Popular Protest In North African And The Middle East (I): Yemen Between Reform And Revolution". *Middle East/North Africa Report*, (102), 2.

¹⁴⁰ Körfez İşbirliği Örgütü, Barış Planı'nı 23 Kasım 2011 tarihinde imzalayarak kabul edilmiştir. Barış Planı'nda şu hususlar kabul edilmiştir: 1.En geç 7 gün içerisinde iktidar ve muhalefetin eşit şekilde temsil edileceği bir hükümetin kurulması. (Madde 1) 2.Parlamentonun bir ay içerisinde başkana ve onunla çalışanlara görevleri süresince yaptıklarından dolayı yargılanmalarını engelleyen bir kanun yapılması. (Madde 3) 3.Başkanın bu kanun çıktıktan sonra istifa etmesi ve yardımcısının devlet başkanı olarak göreve başlaması. (Madde 4) 4.Yeni başkanın 60 gün içerisinde başkanlık seçimlerini yapması (Madde 5) ve referanduma sunulacak (Madde 7) yeni bir anayasanın yapımını üstlenecek bir anayasa komisyonu kurulması (Madde 6). Bkz. International Crisis Group.(2012). "Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition". *Middle East Report*, (125), 32.

¹⁴¹ Gün, M.S.(2012). "Yemen'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*, (22), 130-135.

¹⁴² Durac, V.(2012). "Yemen's Arab Spring – Democratic Opening or Regime Maintenance?". *Mediterranean Politics*, 17(2), 174-175.

2.3.5. Bahreyn’de Arap Baharı

Bahreyn resmi olarak 15 Ağustos 1971’de İngiltere’den bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlıktan bu güne kadar Sünni elitler ile Şii halk arasında mezhepsel gerginliklere sahne oldu. 1 milyon 493 bin olan nüfusun yüzde 48.9 Bahreyn vatandaşıdır. Ülkede Şiilerin toplam nüfusa oranı yüzde 70 civarlarındadır. Mezhepsel olarak Caferi Şiilerinden olan Bahreyn Şiileri, ülkede çoğunluğu oluşturmalarına rağmen yönetici Sünni elit tarafından siyasal, ekonomik ve sosyal olarak dışlanmaktadır. Bu dışlanmalar dolayısıyla Şiiler, ülke tarihinin bazı dönemlerinde yönetim karşıtı gösterilerde bulunmuşlardır.¹⁴³

Bahreyn’deki Şiiler siyasi, sosyal ve ekonomik reform talep etmektedirler. Şiilere yönelik ayrımcılık işten çıkarmalara varınca işsizlik ve yoksulluktan da olumsuz olarak etkilenmeye başladılar. Bununla birlikte ülkede nüfus olarak çoğunluk olmalarına rağmen 2006 ve 2010 seçimlerinde Millet Meclisi¹⁴⁴ için Şiilerin 18 parlamenter çıkarmaları ciddi gerginliklerin yaşanmasına neden oldu. Şura Meclis’inde ise 25’e 15 Sünni-Şii dengesi sağlanmaktadır. Seçim sisteminin ve seçim bölgelerinin, Şiilerin 16-18 kişi arası parlamenter çıkartacak şekilde oluşturulması Şiilerde tepkiye yol açmıştır. Bunun üzerine Şiiler 14 Şubat 2011’de başkent Manama’nın Lulu Meydanı’nda toplanmaya başlayarak yönetim karşıtı protestolar gerçekleştirdi.¹⁴⁵

Yönetim karşıtı halk hareketi, 14 Şubat 2011’de ilk eylemlerini yaptıklarından dolayı kendilerine 14 Şubat Hareketi adını vermişlerdir. 14 Şubat Hareketi siyasilerin, insan hakları savunucularının, din adamlarının, gazeteci ve yazarların desteğini de alarak kitlesel eylemler yapmıştır. Kral Hamed Bin İsa Ağlı Halife önceleri halk hareketinin bu denli güçlenip örgütlü hale geleceğini tahmin etmediği için veliaht Şeyh Selman Ağlı Halife aracılığıyla demokratik taleplerin ve yolsuzlukların değerlendireceği açıklamasını yapmıştır. Ancak olayların gelişmesi ve büyümesi üzerine Ağlı isyancıları yabancı devletlerin ajanları ve terörist olarak niteleyip 3 ay boyunca ülkede olağan üstü durum ilan etmiştir. Ardından Suudi Arabistan ve Körfez İşbirliği Konseyi üyesi diğer devletlerden kendi halkını bastırmak

¹⁴³ Kaye, D.D. vd.(2008). “More Freedom, Less Terror?: Liberalization and Political Violence in the Arab World”. **RAND Corporation**, 81. İnternet: Ayhan, V.(2011). “Bahreyn’de Şubat İntifadası: İsyân ve Müdahale”. Web: <http://orsam.org.tr/tr/bahreyn-de-subat-intifadasi-dislanmislerin-isyani/>, adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁴Şura Meclisi 40, Millet Meclisi ise 40 üyeye sahiptir.

¹⁴⁵ Ayhan, V.(2011).

ve sindirmek için yardım talep etmiş, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden 3 bin asker ülkeye girmiştir.¹⁴⁶

Bahreyn'de bulunan ABD askeri üssü ve beşinci filonun varlığı ABD için hayati önem taşımaktadır.¹⁴⁷ Bu nedenle Suudi askerlerinin Bahreyni işgal etmeleri ABD'nin buradaki çıkarlarını korumak amacı için gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁸

Bahreyn'de gerçekleşen şiddet eylemleri ülkede tıkanmalara neden olmuştur. Dolayısıyla iç uzlaşının sağlanabilmesi için kutuplaşmadan çıkma ve ulusal uzlaş zemininin oluşması gibi gerekli adımların atılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yönetici elit arasında görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Bahreyn'de Veliaht Prens Şeyh Salman bin Hamad el-Halife'nin başını çektiği reformistler ve Başbakan Halife bin Salman el-Halife liderliğindeki pragmatist muhafazakarlar ve Havalid grubu olarak adlandırılan Bahreyn Kraliyet Savunma Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Halife bin Ahmed el-Halife ve Kraliyet mahkemesi bakanı Halid bin Ahmed el-Halife'nin önde gelen isimler olduğu şahinlerden müteşekkil toplam üç farklı fraksiyonun olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴⁹

Körfez ülkeleri tarafından daha fazla hissedilen İran tehdidinin Bahreyn iç politikasına yönelik daha müdahaleci sonuçlar doğuracağı kaygısı ciddi bir güvenlik endişesi oluşturmuştur. Bu bağlamda dış politikasında Suudi Arabistan ile eşgüdüm içerisinde hareket etme noktasında oldukça hassas davranmaya özen göstermektedir. Bahreyn, İran ile Suudi Arabistan arasındaki güç mücadelesinin kendi iç politikalarına yansımalarına hem de bu güç mücadelesi üzerinden küresel aktörlerle ilişkilerini tahkim etmeye çalışarak güvenlik politikalarını şekillendirmektedir. ABD'nin uzun bir sürenin ardından Bahreyn'e yönelik silah satışı onayı vermesi Manama yönetiminin dış politikada daha özgüven kazanmasını

¹⁴⁶ İnternet: Kaye, D.D. vd.(2008).agm., 84. İnternet: Karaağaçlı, A.(2011). "Bahreyn Krizi". Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.XBZjvoszblU>, adresinden 5 Aralık 2017 tarihinden alınmıştır.

¹⁴⁷ ABD 1971 yılında Körfezdeki ilk askeri tesisini Bahreyn'de kurmuştur. Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990 tarihinde Körfez'de daha fazla güç sahibi olmak için Kuveyt'i işgal etmesiyle Washington, 1991 yılında Basra Körfezi'nde askeri varlığını güçlendirme imkânı bulmuştur. 2000'li yıllardan itibaren Körfez'deki ABD varlığı giderek artmıştır. Bkz. İnternet: Konukçu, Y.(2018). "Basra Körfezi'nde ABD-İran Çekişmesi ve Hürmüz Boğazı". **ORDAF**, Web: <http://ordaf.org/basra-korfezinde-abd-iran-cekismesi-ve-hurmuz-bogazi/>, adresinden 5 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır

¹⁴⁸ Kumaraswamy, P.R.(2011). "The Arab Spring". *India International Centre Quarterly*, 38(1), 60.

¹⁴⁹ Moritz, J.(2015). "Prospects for National Reconciliation in Bahrain:Is it Realistic?". *The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)*, 4.

sağlamış iç politikada ise muhalefet ile olan ilişkilerinde önemli bir unsur olan dış baskıyı hafifletmiştir.¹⁵⁰

2.3.6. Suudi Arabistan'da Arap Baharı

Basra Körfezi'nin en önemli Sünni mezhepli ülkesi konumunda olan Sudi Arabistan ayrıca Körfez İşbirliği Konseyi'nin en güçlü ülkesidir. Ortadoğu'da devasa büyüklükteki toprakları, az nüfusu, zengin petrol kaynakları ve homojen yapısı ile Suudi Arabistan stratejik değeri olan bir ülkedir. 1948 yılından beri petrol ihracatı gerçekleştiren Suudi Arabistan, dünyanın en çok petrol ihraç eden ülkesidir. Tüm bu olumlu yönlerine rağmen askeri açıdan zayıf konumda olması Suudi Arabistan'ın güvenlik alanında zayıf noktası olmuştur. Suudi Arabistan, İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ın Ortadoğu'da daha etkin olacağı ve ülkedeki Şiileri radikalize edeceği endişesini hissetmiştir. Suudi Arabistan petrol zengini olmanın avantajlarını kullanarak ve Arap Baharı sürecinde muhaliflere karşı tutum alarak bölgede güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır.¹⁵¹

Suudi Arabistan, devrimlerin meydana geldiği diğer Arap ülkeleri gibi otoriter bir yapıya sahiptir ve hatta diğerleri idari anlamda cumhuriyet olmalarına rağmen kendisi monarşi ile yönetilmektedir. Bu bağlamda Kuzey Afrika'dan doğuya doğru yayılan devrim dalgasının Suudi Arabistan'ı da içine alacağı olayların başında öngörülmüştür. Bununla birlikte Suudi Arabistan'da hatırı sayılır derecede Şii nüfus bulunmaktadır. Ülkedeki Şii nüfus kendilerine ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle bazı dönemlerde rejime karşı ayaklanmışlardır. Dolayısıyla Suudi yönetimi açısından meydana gelen önemli gelişmelere yönelik en rasyonel davranış bu değişim dalgasının karşısında yer almak olmuştur. Bölgesel statükoyu değiştirecek güçte yakın bir tehdit ve Suudi rejimini yıkacak düzeyde en hayati tehlike olarak değerlendirilen Arap Baharı, Riyad yönetimini bu konuda tedbirler almaya yöneltmiştir. Sonuç olarak Riyad yönetimi devrim dalgasını ülkenin ulusal güvenlik ve siyasal istikrarına tehdit oluşturan bir gelişme olarak değerlendirmiştir, bunun karşısında bir pozisyon belirlemiştir. Bu paralelde Suudi Arabistan, devasa petrol kaynaklarının getirdiği finansal gücü ve Sünni İslam dünyasının güçlü bir temsilcisi olmasının getirdiği dinsel meşruiyetine

¹⁵⁰ Erboğa, A.(2015). "Bahreyn 2015". *Ortadoğu Yıllığı 2015*, 336.

¹⁵¹ İnternet: Sandıkçı, B.(2016). "Suudi Arabistan-İran Jeopolitiği Ve İdam Krizi". *Uluslararası Politika Akademisi*. Web: <http://politikaakademisi.org/2016/01/13/suudi-arabistan-iran-jeopolitigi-ve-idam-krizi/>, adresinden 5 Ocak 2018 tarihinden alınmıştır.

dayanarak Mısır, Yemen ve Suriye ve hatta askeri gücünü kullanarak Bahreyn'deki ayaklanmaları rejimin çıkarları çerçevesinde yönlendirerek ülkenin bölgesel konumunu korumayı kısmen başarmıştır.¹⁵²

Suudi Arabistan, Arap Baharını diğer ülkelerde olduğu gibi ulusal güvenlik perspektifinden ele alınmıştır. Bölgede meydana gelen söz konusu devrimler güvenlik ve istikrarı zedeleyen bölgesel meydan okumalar olarak değerlendirilmiştir. Suudi yetkililer İran'ın bölgesel etkinliğini ve saygınlığını artıracak bölgesel bir dönüşümü kendi ulusal menfaatleri ve bölgesel konumuna tehdit oluşturacağı için kaygıyla izlemişlerdir. Zira Suudi yönetimi, 1971'in sonunda İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile ortaya çıkan bölgesel düzenin varlığını sürdürülmesini kendi rejiminin güvenlik ve istikrarı ve bölgesel menfaatlerine zarar vermemesi açısından daima desteklemiştir. Suudi Arabistan dünya genelinde en büyük petrol rezervlerine sahip, dünyanın en fazla petrol ihraç eden ve Körfez ülkeleri arasında en istikrarlı ve en güçlü ülkesidir. Bu nedenle Suudi Arabistan'da meydana gelecek muhtemel bir yönetim değişikliği sadece bölgesel dengeleri değil aynı zamanda küresel ekonomiyi çok boyutlu bir şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda ABD başta olmak üzere Batı dünyası uluslararası petrol fiyatları ve küresel ekonomi üzerinde meydana gelebilecek istikrarsızlıktan çekindikleri için Suudi Arabistan'daki rejim karşıtı ayaklanmalara karşı nispeten sessiz kalmışlardır.¹⁵³

Arap Baharı süreci Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de rejim değişikliklerine sahne olurken Cezayir, Kuveyt, Fas, Sudan, Irak, Suudi Arabistan gibi ülkelerde protestolar rejim tarafından bastırılmıştır. Arap Baharı sürecinin en kanlı ve en uzun süren cephesi ise Suriye olmuştur.

¹⁵² Akdoğan, İ.(2012). "Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi". *Ortadoğu Yıllığı* 2012, 469. Kumaraswamy, P.R. (2011).agm., 57.

¹⁵³ Akdoğan, İ.(2012).agm., 468. Salloukh, B.F.(2013). "The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East". *The International Spectator*, 48(2), 32-33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ

3.1. Tarihsel Süreç İçinde Suriye

Suriye, coğrafi konumu itibariyle uygarlığın başlangıcından itibaren stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur. Suriye’de ilk yerleşik yaşam izleri M.Ö. 5000 yılına kadar gitmektedir. Akadlar (M.Ö. 2240-2000), Amuriler (M.Ö.2000-1800), Yamhad Krallığı, Mittani Devleti (M.Ö. 2500-1000) bölgede kurulmuş olan devletlerdir. Bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Hititler ve Mısırlılar arasında gerçekleşen savaş sonucu M.Ö. 1286 yılında imzalanan Kadeş Anlaşması tarihteki ilk yazılı anlaşmadır. Anlaşma sonucu Suriye’nin kuzey kısmına Hititler güney kısmına ise Mısırlılar sahip olmuştur. Hitit ve Mısırlılardan sonra bölge Aramiler, Asurlular, Babiller, Persler ve Makedonyalıların yönetimi altına girmiştir. Yine M.Ö. İrsal Krallığı, Yahudi Krallığı, Halep Krallığı, Şam Krallığı ve Fenike Krallığı Suriye’nin küçük bölgelerinde kurulan krallıklardır.¹⁵⁴

634 yılında Hz. Ömer döneminde Şam’ın fethedilmesiyle Suriye’de yeni bir dönem başlamıştır. Öyle ki bu yeni dönemde, İslam’ın yayılması ve devletleşme sürecini tamamlayıp dünya siyasetinde aktör konumuna gelmesiyle birlikte Şam’ın da önemi artmıştır. 661 yılında kurulan Emevi Hanedanlığı İslam devletinin siyasal merkezini Mekke’den Şam’a taşımıştır. Emevilerin yıkılmasından sonra Halifelik makamını elinde bulunduran Abbasiler, 750-1258 yılları arası Şam bölgesini ellerinde tutmuşlardır.¹⁵⁵ Ancak Abbasilerin zayıfladığı dönemde merkezi otoriteden yoksun kalan Suriye’nin kuzeyi 877’de Tolunilere bağlanmış, Tolunilerin 905 yılında yıkılmasından sonra Suriye’nin kuzeyi Halep’teki Handanilerin yönetimine girerken güneydeki topraklar bir süre sonra Mısır’a egemen olan İhşidiler’in eline geçmiştir. 968 yılında Mısır’da İhşidiler’in yerini alan Fatimiler, bir dizi seferin ardından 1004 yılında Suriye’nin büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır. Suriye XI. Yüzyılın ikinci yarısında Büyük Selçukluların yönetimine girmiş,

¹⁵⁴ Moore, A.M.T. (1988). “The Prehistory of Syria”. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* No. 270, Ancient Syria, 3-12. Gilmore, J.E.(1895). “The Early History of Syria and Asia Minor”. *The English Historical Review*, 10(37), 1-18. Bolliger, M.(2011). “Writing Syrian History While Propagating Arab Nationalism: Textbooks about Modern Arab History under Hafiz and Bashar al-Asad”. *Journal of Educational Media, Memory & Society*, 3(2), 96-108.

¹⁵⁵ Cleveland, W.L.(2009). *A History of the Modern Middle East*, Boulder: Westview Press, 17-19.

ancak Haçlı seferleri dolayısıyla bu hâkimiyet 1098 yılında son bulmuştur.¹⁵⁶ Haçlıları, Eyyubi Hanedanının kurucusu Selahaddin-i Eyyubi, Suriye'den uzaklaştırmış ancak 13. yüzyılda Suriye dâhil olmak üzere İslam topraklarının büyük bir kısmı Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Sonraki süreçte Suriye bölgesine hâkim olan Memlûkler, 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık seferinde yıkılmış ve Suriye toprakları Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı idari teşkilatında vilayet yapısında olan Suriye, 1833 yılında Osmanlıya tabi Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ailesine verilmiştir. Suriye Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yaklaşık dört asır Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.¹⁵⁷

Biladuş-Şam adını verdiği bölgeyi dört eyalete ayıran Osmanlı Devleti, Suriye'deki topluluklara bir takım özerklikler tanıyarak merkezi denetimin de bulunduğu feodal bir sistem kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması gereği Suriye, savaş sonrası Fransa yönetimine bırakılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sonucu Suriye, önce Fransız işgaline uğramış, ardından da 1920 San Remo Antlaşması'yla Suriye'de Fransız Mandası kurulmuştur. Fransızlar Suriye'yi "böl ve yönet" politikasına dayanarak yönetmişlerdir. Bu çerçevede önce Suriye'nin tarihsel bir parçası olan Lübnan 1 Eylül 1920'de bağımsız bir devlet haline getirilmiştir. Hemen ardından da Şam ve Halep merkezli devletler kurulmuştur. Bu iki devlet 1922'de birleştirilerek Suriye Federasyonu'nu oluşturmuşlar, 1925 yılında da Suriye devleti adını almıştır. Ayrıca Alevilerin yoğun yaşadıkları bölgede 1922'de bir Alevi Devleti kurulmuş, 1922- 1941 tarihleri arasında Cebel Druz bölgesinde ise Dürzi halkına özerklik verilmiştir.¹⁵⁸ Fransa, Suriye'deki idari organizasyonu yerli yönetim ve manda servislerince yaparken, Alevi Devleti ile Cebel Druz'daki yönetim ise direk manda ajanlarının elindeydi. Fransızların oluşturduğu Suriye'ye, 1942 yılında, Alevi ve Cebel-i Druz Devletleri'nin katılması ile bugünkü Suriye Devleti oluşmuştur.¹⁵⁹ 1920-1946 yılları arasında Fransız yönetimi altında kalan Suriye, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Lübnan dışındaki siyasal birimlerin birleştirilmesiyle bugünkü sınırlarıyla bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰ 1946 yılında bağımsız olan Suriye Arap Cumhuriyeti, Orta Doğu bölgesinde kronikleşmiş sorunlarla karşılaşmıştır.

¹⁵⁶ Yılmaz, T., Şahin, M.(2004). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 42.

¹⁵⁷ Collelo, T.(1988). *Syria a Country Study*. Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army Federal Division, 14.

¹⁵⁸ Yılmaz, M.E.(2011). "Suriye: Süreklilik Ve Değişimin Çatışması". *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 16.

¹⁵⁹ Hourani, A. H.(1946). *Syria and Lebanon*. London: Oxford University Press, 173.

¹⁶⁰ Yılmaz, M.E.(2011).agm., 16.

Birincisi 15 Mayıs 1948 tarihinde kurulan İsrail’le yaşanan savaşlardır. Arap-İsrail Savaşları olarak literatüre giren bu savaşların ilki 1949 yılında meydana gelmiştir.¹⁶¹ Savaşı kaybeden tarafta yer alan Suriye’de, Arap-İsrail Savaşı’nın da etkisiyle 1949 yılında darbeler dönemi başlamıştır. Suriye’de 1949 yılından 1958 yılına kadar sekiz darbe gerçekleşmiştir.¹⁶² 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile Mısır siyasi olarak birleşerek “Birleşik Arap Cumhuriyeti”ni ilan etmişlerdir.¹⁶³ Ancak bu birliktelik çok uzun sürmemiş ve 1961 yılında Suriye birlikten çekildiğini ilan etmiştir.

1967 yılındaki Arap-İsrail Altı Gün Savaşları’nın, Arap tarafının yenilgisiyle sonuçlanması, iktidardaki güç dengelerini değiştirmiştir. Bu bağlamda, Suriye’de radikal sosyalist rejim zayıflamış ve bunun bir yansıması olarak Salah Cedit itibar kaybederken Hafız Esad, devlet yönetiminde bir adım daha ön plana çıkmıştır.¹⁶⁴ Böylece Hafız Esad, 13 Kasım 1970’de Salah Cedit yönetimine karşı askeri darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Esad’ın Suriye’de darbe yapmasıyla birlikte ülkedeki siyasi istikrarsızlık son bulmuştur. Başka bir deyişle Suriye’de askeri darbeler dönemi sona ermiştir. Darbeden sonra Suriye’de yapılan referandumda Hafız Esad Suriye’nin ilk Nusayri kökenli devlet başkanı olmuştur. Böylece Suriye’de Baas rejimi kurulmuş ve yeni bir dönem başlamıştır.

3.2. Suriye’de Baas Rejimi

3.2.1. Baas Partisi’nin Kuruluşu

Baas, “rönesans”, “yeniden doğuş” ve “diriliş” gibi anlamlara gelmektedir. Arap Sosyalist Baas Partisi (Hizb el-Arabi el-İştiraki) 1943 yılında Şam’da Rum-Ortodoks kökenli Mişel Eflak ve Sünni Arap kökenli Salah al-Bitar tarafından kurulmuştur. Baas Partisi’nin¹⁶⁵ ilk kongresi 7 Nisan 1947’de İskenderun doğumlu bir Nusayri olan Zeki Arsuzi’nin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁶ Baas Partisi, 1930’larda Arap dünyasında Batı

¹⁶¹ Kaştan, Y.(2012). “Orta Doğu’da Arap-İsrail Mücadeleleri Ve Türkiye”. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, (4), 1800-1801.

¹⁶² Süer, B.(2012). “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam Ve Süreç Analizi”, *Akademik ORTA DOĞU*, 6(2), 4.

¹⁶³ Mansfield, P.(1967). *Mısır, İhtilal ve Nasır*. (Cev. E. Tuncalı), İstanbul: Kitapçılık Yayınevi, 50-54.

¹⁶⁴ Özdağ, Ü.(2012). *Küçük Ortadoğu Suriye*. Ankara: Kripto Yayınları, 25-27.

¹⁶⁵ Çalışmanın bundan sonraki kısmında Arap Sosyalist Baas Partisi yerine, akademik literatürde sıkça kullanılan Baas Partisi kavramına yer verilecektir.

¹⁶⁶ Devlin, J.F.(1991). “The Baath Party: Rise and Metamorphosis”, *The American Historical Review*, 96(5), 1397-1398.

hegemonyasına yönelik başkaldırı düşüncesinin biçimlenmeye başladığı dönemde fikir olarak ortaya çıkmıştır. Alman Nasyonal Sosyalist ve faşist ideolojilerin yansıması olarak Suriye’de başlayan ve daha sonra Irak’ta destek bulan Arap milliyetçiliği hareketinin temsilcisi oldu.¹⁶⁷ Baas Partisi, Suriye milliyetçiliğinden çok Arap milliyetçisi bir parti olarak kurulmuştur. Baas Partisi’nin önde gelen üç kurucusunun kimliğine bakıldığında, parti ideolojisinin Müslüman Arapçılıktan ziyade laik, milliyetçi, pragmatik ve kapsayıcı yönlerinin ağır bastığı görülmektedir.¹⁶⁸ Baas Partisi’nin fikri temellerini oluşturan Mişel Eflak ve Salah Bitar, 1928 yılında eğitim görmek üzere Paris’e gitmiş ve her ikisi de orada komünizmin etkisinde kalarak ülkelerine dönmüşlerdir. Suriye’ye döndükten sonra öğretmenlik yapan Eflak ve Bitar, Baas Partisi’nin ilk üyelerini öğretmenlik yaptıkları El-Tajhiz lisesinden toplamışlardır. Bütün bir Arap dünyasını tek bir devletin çatısı altında birleştirme ülküsü etrafında hareket eden Baas Partisi -özellikle Eflak-, tüm kariyerini “*bölünmez bir Arap milleti*” fikrinin geçerliliğini kanıtlamaya çalışarak harcamıştır. Baas Partisi’nin en temel amacı Arap milletini oluşturmada önemli bir işlevi olacak Arap iradesini yeniden canlandırmaktır.¹⁶⁹ Eflak, Hristiyan bir figür olmasına karşın İslam’ı Baas’ın bütünleştirici parçası olarak görmüş, Arap ruhunu dile getirirken İslam ile Arapçılığı eşdeğer tutmuştur.¹⁷⁰ Bu nedenle acil bir şekilde toplanan Baas Partisinin ilk kongresi 200 katılımcıyla 4-6 Nisan 1947 tarihlerinde Şam’da yapılmıştır.¹⁷¹

Baas Partisi’nin üç temel söylevi birlik, özgürlük ve sosyalizmdir. Sosyalizm sözcüğü 1953 yılında Ekrem Hourani’nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşmesine kadar partinin adında yerini almamıştır. Baas Partisi’nin ideolojileri arasında sosyalizm, Arap Birliği’nden sonra gelen bir değer olmuştur. Baas Partisi ayrıca Faşizm ve Nazi sosyalizmini ve komünist ideolojiyi sömürgecilik olarak gördüğünden bu ideolojileri reddetmiştir. Sosyalizm sadece Arap dünyasında adil bir ekonomik düzen yaratmak için, eğitim alanında Arap âleminin geri kalmışlığını engellemek, halka fırsat eşitliği sağlamak ve bazı devletlerin sömürüsüne karşı koymak için savunulmuştur.¹⁷²

¹⁶⁷ Pehlivanoglu, Ö.(2004). *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 45.

¹⁶⁸ Çağ, G., Eker, S.(2013).”Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 61.

¹⁶⁹ Yılmaz, T.(2015). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin, 154.

¹⁷⁰ Cleveland, W.L.(2009). age., 325.

¹⁷¹ Devlin, J.F.(1991).agm., 1398. Yılmaz, T.(2015).age., 154.

¹⁷² Atay, M.(2000).“Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”. *Avrasya Dosyası*, 6(1), 135-152.

1957 yılına gelindiğinde Suriye’deki hâkim güç durumundaki ordu, değişik güçlerin birbirlerine karşı uyguladıkları denge politikası ile ülkeyi yönetmiştir. Ordu içerisindeki Nasırcı, Baasçı ve Komünist kanatlar değişik yapılar sergilemiş, bu da ülkenin geleceği için ümitsizlik vaat etmiştir. Batı karşıtı söylemleri ile dikkat çeken Baasçılar, antiemperyalist söylemleri ile taraftar bulan Nasırcılarla diğerlerine göre daha uyumluydular. Birlik, özgürlük ve sosyalizm sloganlarını kullanan Baas Partisi, kısa sürede Arap ülkelerinin büyük bölümünde hızla örgütlenmiştir. Suriye’deki siyasal etkisini zamanla genişleten Baas Partisi, Suriye ve Mısır’ın birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni oluşturmasında etkin bir rol oynamıştır. 1956’da başlayıp Süveyş Buhranı ile kesintiye uğrayan birleşme görüşmeleri 1 Şubat 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁷³ Nasır, Suriye’deki Baas Partisi de dâhil olmak üzere bütün partileri kapatmış ve kontrolü kendisinin hâkim olduğu Ulusal Kuruluş Birliği Suriye Şubesi’ne bırakmıştır. Bu durum Suriyeli orta sınıf tüccar, aydın ve subayları rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık bir grup Suriyeli subayın 28 Eylül 1961’de Nasır’a karşı ayaklanmasına neden olmuştur, böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti dağılmıştır.¹⁷⁴ Birliğin dağılmasından sonraki bir buçuk yıl, Suriye için yeni kargaşa dönemi olmuştur. Aralık 1961 yılında genel seçimler yapılarak yeni parlamento oluşturulmuştur. Ancak gelenek haline gelecek olan bu seçimler, ordunun siyasete dâhil olma ve yönetime el koymasını sonlandırmayacak, Suriye tarihi bu müdahalelerin pek çok örneğini daha yaşayacaktır.

1966 yılında “Arap gericiler”e ve İsrail’e karşı “devrimci mücadele” yürütme niyetinde olan Marksist eğilimli neo-Baas grubu askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirmiştir. Selah Cedit ve Hafız Esad’ın liderliğini yaptığı bu grup genellikle Alevilerden ve Dürzîlerden oluşmaktaydı. Eflak ve Bitar, darbenin hemen akabinde tutuklandılar. Böylece eski kuşak Baasçıların tasfiye süreci ve sürgün hayatları başlamıştı.¹⁷⁵

3.2.2. Hafız Esad Dönemi

1963 yılına gelindiğinde Suriye’de Hafız Esad liderliğinde gerçekleşen askeri darbeyle Baas Partisi iktidara gelmiştir. 1966 yılındaki hükümet darbesi denemesinden sonra ise Baas

¹⁷³ Davışa, A.(2004). *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*. Yalçın, L.(Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları, 200.

¹⁷⁴ Akgün, B.(2012). “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler”. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 6.

¹⁷⁵ Özkoç, Ö.(2007). “Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, , Ankara, 116-117.

Partisi'nin kurucularından ve teorisyenlerinden Eflak ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1966 yılında Suriye Savunma Bakanı olan Hafız Esad özellikle 1969-1970 yılları arasında Baas Partisi'nin sivil ve askeri kanatları arasında baş gösteren iktidar mücadelesinde etkin biçimde yer almıştır.¹⁷⁶

1960'ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle neo-Baas iktidarı döneminde filizlenen ideolojik ayrılıkların ve kişisel iktidar mücadelesinin sonlanması, Suriye siyasal hayatının kısmi olarak istikrarlı hale gelmesi, Hafız Esad'ın 13 Kasım 1970 tarihinde kansız bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmesiyle neticelenmiştir. İdeolojik ayrılıkların ve kişisel iktidar mücadelesinin temelleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı yenilgisinin hemen ertesinde atılmıştı. İsrail'le mücadelede benimsenmesi gereken stratejiye ilişkin görüş ayrılıkları, 1960'ların sonunda Baas Partisi'nde bir hizipleşmenin doğmasının koşullarını hazırlamıştı. Neo-Baas iktidarının Suriye'de uygulanması gereken politikalara dair radikal ve sosyalist vurgu, Esad ve kanadının pragmatik, "realist" ve kısmen "liberal" tutumuyla çatışırken, bu ideolojik kampaşmanın önderliklerini 1966 darbesini birlikte gerçekleştirmiş olan Selah Cedit ve Hafız Esad yapmaktaydılar.¹⁷⁷ Bu süreçte Esad'a bağlı subaylar Esad'ın parti içindeki konumunu güçlendirmiş ve 1970 yılında Esad, Suriye'de bütün karar mekanizmasını eline almıştır. 1971 yılında ise yedi yıllığına cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁷⁸

Hafız Esad iktidarıyla Baas Partisi, devletin tüm kontrolünü ele geçirmiştir. Böylece Suriye'de totaliter sayılabilecek bir yönetim egemen olmaya başlamıştır. 14 Mart 1973'te kabul edilen anayasa, yönetim şeklini "sosyalist halk demokrasisi" olarak tanımlamakta ve devlet başkanına geniş yetkiler vermektedir. Yasama yetkisi, üyeleri seçimle belirlenen 250 üyeli bir parlamentoya verilmişse de Baas Partisi'nin bu parlamentoda sürekli ezici bir çoğunluğa sahip olması, seçim sisteminin demokratik ve özgür bir biçimde işlediğine dair ciddi kuşkular ortaya koymaktadır.¹⁷⁹

Hafız Esad, ulusal birliğin ve iktidarın devamlılığının sağlanması için rejiminin güvenliğini tehdit edecek her tür muhalefeti bastırma politikası başta Müslüman Kardeşler olmak üzere ülkedeki diğer tüm muhalif oluşumlara yönelik uygulanan sindirme politikasını beraberinde

¹⁷⁶ Karabat, A.(2013). *Suriye Savaşları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 56.

¹⁷⁷ Özkoç, Ö.(2007).age., 127-128.

¹⁷⁸ Cleveland, W.L.(2009).age., 443

¹⁷⁹ Yılmaz, M.E.(2011).agm., 17.

getirmiştir. Baas Partisi, Müslüman Kardeşleri ve onu destekleyen yerel Sünni esnaf sınıfını güçsüzleştirmiş, rejimin yeni burjuvazi yaratma politikası sonucunda teşviklerden yeterince yararlanamadığını düşünen geleneksel ticari burjuvazinin Müslüman Kardeşler'e finansal ve moral destek vermesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum özellikle ülkenin kuzeyinde Hama, Halep gibi büyük kentlerde örgütlenmelerinin önünü açmıştır.¹⁸⁰ Diğer bir anlatımla toplumsal muhalefetin sürekli bastırılması, rejime destek vermeyen kesimlerin çıkarlarının gözetilmemesi ve izole edilmeleri gibi sebeplerden dolayı Müslüman Kardeşler ülkede giderek güç kazanmıştır. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler, 1982 yılında Hama'da isyanı başlatmıştır. Günlerce süren isyan Esad'ın sert müdahalesiyle bastırılmıştır. İsyanın sona ermesi Müslüman Kardeşler'in rejime bir daha tehdit oluşturmamaları için katı hukuki önlemler alınmıştır. Böylece rejime tehdit oluşturan İslami muhalefet uzun bir süre baskı altında tutulmuştur.¹⁸¹

Hafız Esad, rejimini daha sağlam temellere oturtmak için kendi burjuvazisini oluşturdu. Rejime destek veren toplumsal kesimlere iş imkânları sağlayıp sübvansiyonlarla destek verdi. Buradaki amaç toplumda meydana gelebilecek taleplere karşı kısa vadeli adaptasyonlarla talepleri bastırmaktır. Esad, rejimi dış tehditlere karşı korumak amacıyla ülkenin dış politikasını da şekillendirdi. Bu dönemdeki dış politika incelendiğinde rejimin güvenliğini ön plana çıkaran politikaların izlendiği görülmektedir. Suriye dış politikasının iki temel ideolojisi olan İsrail karşıtlığı ve Arap milliyetçiliği rejim tarafından temel hedefler olarak topluma lanse edildi. Ancak bu iki dış politika ideolojisi amaç olmaktan ziyade rejimin güvenliği ve sürekliliğinin sağlanması adına araçsallaştırıldı. Bu durum halkın istek ve çıkarlarından ziyade rejimin varlığına yönelik politikaların öncelendiğini göstermektedir.¹⁸²

Hafız Esad'ın iç politikada güçlü ve dış politikasında aktif olma isteği, onu ordunun güçlendirilmesi için çaba harcamaya yöneltmiştir. Bu nedenle 1960'lar boyunca Baas Partisi için önemli bir enstrüman olan ordu, 1970'lerden itibaren yönetimin kendisi olmuştur. 1985 yılında ordudaki asker sayısı yarım milyona ulaşmıştır. Sadece sayısal olarak değil teknolojik olarak da güçlü bir ordunun oluşumu için Sovyetler Birliği'nden uzmanlar

¹⁸⁰ Lawson, F. H.(1982). "Social Bases of the Hamah Revolt". *Merip Reports*, 12(9), 131.

¹⁸¹ Dekmejian, R. H.(1995). *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*. Syracuse: Syracuse University Press, 109. Ayrıca Bkz. Middle East Watch.(1991). *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*. New Haven: Yale University Press, 17-20.

¹⁸² Sürer, B.(2012).agm.

getirilmiştir. Hafız Esad ordunun içinden gelen biri olarak ordudaki yapıyı iyi bildiğinden ikiliğe neden olacak teşebbüslere karşı önceden tedbirini almıştır.¹⁸³

Hafız Esad dönemi Suriye dış politikasının temel parametrelerinden biri İsrail karşıtlığıdır. Özellikle Esad dönemiyle birlikte Arap milliyetçiliği vurgusunun yanı sıra rejimin meşruiyetini ve toplumun tüm katmanlarında birlikteliği sağlamak için İsrail karşıtlığı resmi söylem olarak sürekli tekrarlanmıştır. Bunun yanı sıra Arap ülkelerinin uyum içinde hareket etmeleri halinde İsrail'den daha fazla taviz koparabileceklerine yönelik Esad'ın politikası, Suriye dış politikasının yapım sürecinde etkili ideolojilerden bir tanesi olmuştur. Esad dönemiyle birlikte yeni bir kimlik kazanan Suriye dış politikası Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığının söylemsel olarak etkin olduğu ve politikaların şekillenmesinde de Büyük Suriye ideali için güvenliği ve çıkarı ön planda tutan realist eğilimlerin hâkim olduğu bir yapıya sahip olmuştur.¹⁸⁴

İktidarın bir aracı olarak Baas Partisi'nin toplum üzerindeki denetimi, sendikalara ve halk örgütlenmelerine kadar genişlemiştir. Baas Partisi bünyesinde 1960'larda kurulmaya başlayan işçi sendikaları ile köylü ve öğrenci örgütlenmelerine üye olanların sayısı 1970'ler boyunca artmıştır. 1960'lardakinden farklı olarak toplum, yeni rejimin denetim mekanizmalarından biri hale gelmiş ve bu sayede Baas Partisi toplumun her alanına nüfuz etmiştir. 1980'li yılların sonunda köylüler birliğinin ve sendikalar birliğinin beş yüz bin, kadınlar birliğinin yaklaşık yüz on bin üyesi vardı; öğrenci birliği içerisinde de tüm Suriyeli öğrencilerin yüzde altmış ila yetmişinin üye olduğu iddia edilmekteydi. Baas Partisi'nin topluma nüfuzu, bu toplumsal örgütlenmelerle de sınırlı kalmamıştır. Baas Partisi üyesi sayısındaki artış 1980'lerin ortasına gelindiğinde muazzam boyutlara ulaşmıştır. Bu bağlamda Baas rejimi, kurumları tahakküm altına alarak oluşturduğu sıkı denetim mekanizmasıyla, olası muhalif hareketleri önleme üzerine kurulu bir iktidar yapısı inşa etmiştir.¹⁸⁵

Hafız Esad iç politikada gücünü arttırırken diğer yandan dış politika konusuna da önem vermekteydi. Özellikle Soğuk Savaş boyunca Doğu ve Batı Blokları arasındaki keskin

¹⁸³ Drysdale, A.(1982). "The Asad Regime and its Troubles". *Merip Reports*, (110), 4.

¹⁸⁴ Mercan, M.H.(2010). "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik Ve Değişim". *Akdemik Orta Doğu*, 4(2), 107.

¹⁸⁵ Özkoç, Ö.(2007).age., 135-136.

ayrışmadan faydalanarak daha ılımlı karaktere sahip bir dış politika izlemiştir. Bu politikanın temelinde Orta Doğu'da etkin bir role sahip olmak ve ülke çıkarları doğrultusunda bir yol takip etme amacı yatmaktaydı. Bu nedenle Suriye, Soğuk Savaş'ın kutuplaşmalardan müteşekkil yapısı içinde hem bölgede hem de uluslararası sistemde kendisine bir özgünlük sağlayabiliyordu. Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilere sahip olmasının yanı sıra başta ABD olmak üzere Batı'ya da yönünü dönmeyi ihmal etmiyordu. Bu durum Hafız Esad'ın, dış politika yapım sürecinde rejimin çıkarlarını önceleyen pragmatist eğilimler benimsediğini göstermektedir.¹⁸⁶

Suriye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni sisteme entegre olmaya ve bu yeni dönemde Batı ile daha yakın ilişkiler kurarak kendisine yeni alanlar oluşturmaya çalıştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından meydana gelen yeni düzende Suriye kendi çıkarlarını muhafaza etmeyi önceleyerek yeni düzene daha uyumlu bir görüntü çizmeyi hedefledi. Bu bağlamda geçmiş yıllarda uygulanan politikaların yeniden muhasebesi yapılarak bazı değişim unsurları ortaya çıkmıştır. Özellikle 1980'ler boyunca ABD ile gergin bir şekilde devam eden ilişkiler bu yeni dönemde pozitif yönlü bir ivme kazanmaya başlayarak Suriye'nin geleneksel dış politikasında da bazı dönüşümler yaşanmış oldu. Çift kutuplu bir dünya sisteminde rejimin çıkarlarını muhafaza etmek için kartlarını karşıt güçler arasında bir denge oluşturarak daha rahat oynayabilen Esad, bu yeni dönemin tek gücüne karşı yakınlaşmanın rejimin çıkarlarına daha uygun olacağı yönünde bir yaklaşımla ABD-Suriye ilişkilerinde bir değişime yöneldi.¹⁸⁷

Devrim sonrası İran yönetimi ile kurulan ve ABD ve İsrail karşıtlığını temel alan ittifak, Suriye'ye Ortadoğu'da bu iki ülkeye ve Batı yanlısı Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün yönetimlerine karşı oynayabileceği yeni bir kart daha kazandırmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında İran'ın Ortadoğu politikasında Hizbullah ve Hamas üzerinden artan etkisi Suriye'ye kilit bir rol vermiştir. Bu nedenle İran-Suriye ilişkileri stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır. İran'ın yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin Mısır'ı kaybetmesi Ortadoğu'da güçler

¹⁸⁶ Amanov, Ş.(2004). "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası". Yılmaz, T., Şahin, M.(Ed.). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 202.

¹⁸⁷ Mercan, M.H.(2011). "Suriye Dış Politikası Ve Ulusal Çıkar: 1990–2010". *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 48-49.

dengesini ciddi anlamda değiştirmiş ve Suriye'nin Sovyetler nezdinde öneminin artmasına yol açarak iki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler daha da güçlenmiştir.¹⁸⁸

Suriye'nin, İran- Irak arasındaki savaş boyunca diğer Arap devletlerini karşısına alma pahasına İran'ı desteklemesi Suriye'de rejimin çıkarları uğruna gerektiğinde halkın isteklerinin tersinin yapılacağıının en önemli örneği olmuştur. Irak'ın Suriye'deki Müslüman Kardeşler oluşumuna destek vermesi ve Suriye Baas Partisi ile Irak Baas'ı arasındaki derin rekabet Suriye'nin her ortamda Irak'a karşı bir duruş sergilemesinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sovyetlerin çöküşünün ardından ABD eksenli yeni dünya düzeniyle bütünleşme aşamasında, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve sonraki gelişmelerde Suriye'nin Irak karşısında yer alması hem dış politikadaki hesaplar açısından hem de Suriye'nin Irakla olan kendi iç hesapları açısından oldukça manidar olmuştur.¹⁸⁹

Hafız Esad kendinden sonra Suriye devlet başkanlığı için büyük oğlu Basil Esad'ı uygun görmüş ve Basil'i veliahdı olarak tayin etmiştir. Basil Esad'ın devralacağı devlet başkanlığı için gerekli eğitimler verilmeye başlanmıştır. Beşşar Esad ise Basil'in devlet başkanlığına hazırlanması sebebiyle kendisi için tıp alanını uygun görmüştür. 1988 yılında Şam Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş ve 1992 yılına kadar Suriye'de yürüttüğü göz alanındaki çalışmalarına devam etmek üzere Londra'ya gitmiştir. 1994 yılında Basil Esad'ın trafik kazasında hayatını kaybetmesi ise hem Beşşar'ın hem de Suriye rejiminin planlarının aniden değişmesine neden olmuştur. Hemen Suriye'ye çağırılan Beşşar, devlet başkanlığı için hazırlanmaya başlamıştır.¹⁹⁰ Beşşar Esad'a ilk olarak askerlik deneyimi kazandırılmaya çalışılmış ve kendisine ilk aşamada zırhlı birlikler okulunda kurmay binbaşılık rütbesi verilmiştir. 1996 yılında yarbay rütbesine yükseldikten sonra 1997 yılından itibaren dış politika ile de ilgilenmeye başlamıştır. 1999 yılında albaylığa yükselen Beşşar, kısa bir süre sonra daha önce ağabeyi Basil'in komuta ettiği Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın

¹⁸⁸ Sahlk, N.(2011). Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası Ve Türkiye-Suriye İlişkileri, **ORSAM**, Rapor No:85, 14.

¹⁸⁹ Mercan, M.H.(2011).age., 51. Zisser, E.(2001). *Asad's Legacy: Syria in Transition*. London: Hurst&Company, 52-62. Talhamy, Y.(2009). "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship". *Middle East Journal*, 63(4), 561-580.

¹⁹⁰ Athloęlu, Y.(2007). *Beşşar Esad Suriye'sinde Reform Demokratikleme-Güvenlik İkilemi*. İstanbul: TASAM Yayınları, 31.

komutanlığını üstlenmiştir.¹⁹¹ Beşşar Esad'ın özellikle dış politika konusunda tecrübe sahibi olması istendiğinden bölge ülkelerine bazı ziyaretlerde bulunmuştur.

3.2.3. Beşşar Esad Dönemi

Hafız Esad, 10 Haziran 2000'de hayatını kaybettiğinde 34 yaşında olan Beşşar Esad'ın Suriye devlet başkanlığı için artık önündeki tek engel yaş sınırıydı. Suriye parlamentosu Suriye anayasasına göre 40 olan yaş sınırını 34'e düşürünce Beşşar Esad için bu engel de ortadan kalkmıştır. Böylece Beşşar Esad 25 Haziran 2000'de yapılan referandumda oyların yüzde 97'sini alarak Suriye'nin yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Beşşar Esad'ın Londra'da eğitim almış olması, modern duruşu ve Suriye Bilgisayar Derneği Başkanlığı yapmış olması gibi faktörler, halkta Beşşar Esad'ın reformcu bir karaktere sahip olduğu imajı uyandırmıştır. Yine Beşşar Esad'ın 2001 yılında Sünni bir aileden Esmâ el-Ahras ile evlenmesi Sünnilere verilen bir mesaj olarak görülmüştür.¹⁹²

Beşşar Esad gerek dış politikada olsun, gerek iç politikada olsun, teknik açıdan babasının temel politik çizgisini benimsemiştir.¹⁹³ Ancak birçok alanda yönetimi ele aldığı duruma göre daha liberal denilebilecek kararlar almıştır. İlk hamlede tutukluları serbest bırakarak işe başlamıştır. Beşşar'ın emriyle ilk olarak Kasım 2000 tarihinde 600 siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır. Hemen akabinde muhaliflere uygulanan işkencelerin sembolü haline gelen Şam'ın batısındaki Mazzeah Askeri Hapishanesi kapatılmış, ülkedeki siyasi mahkûm sayısı dört bin iken, binin altına düşürülmüş, özel bankaların açılmasına izin verilmiş ve ülkede bir bahar havası esmeye, insanlar sokaklarda siyasi ve entelektüel tartışmalar yapmaya ve sivil toplum kuruluşları kurulmaya başlamıştır. Bu gelişmeler batılılar tarafından “Şam Baharı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Gürson, P. (2010). *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.

¹⁹² Lesch, D.W.(2012). *Syria: The Fall of the House of Assad*. New Haven, CT: Yale University Press, 2.

¹⁹³ Baba Esad döneminde rejim ve ülke güvenliğine tehdit oluşturacağı düşünülen her türlü muhalif görüş bastırılmış, halkın siyasal alanda varlık gösterebileceği alanlar sınırlandırılmıştır. Medya organlarının devletin elinde bulunması, yine devlet güdümünde bir kamuoyu oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. Pek çok Orta Doğu ülkesinde gözlenen rejim güvenliği özdeşleştirilmesi Suriye'de de kendisini göstermektedir. Rejim karşıtı herhangi bir hareketin oluşmaması için ülke içi güvenlik birimleri (ordu) ve istihbarat kuruluşları (Muhaberat) doğrudan iktidara bağlı olarak çalışmaktadır ve rejimin güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişlerdir.

¹⁹⁴ Perthes, V.(2001). “Syrian Regional Policy under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization?”. *Middle East Report*, (220), 36-41. Becker, C.(2005). “Strategies of Power Consolidation in Syria Under Bashar al-Asad: Modernizing Control Over Resources”. *The Arab Studies Journal*, 13(2), 67-79.

Nitekim Beşşar Esad da iktidarının ilk dönemlerinde reformdan yana olduğunu gösteren bazı hamleler yapmıştır. Ancak özgürleşen ortamda ülkedeki aydınlar ülkedeki tek parti yönetiminin sona erdirilmesi ve kapsamlı siyasi reformlar yapılması yönündü manifestolar yayınlamaya başlamış ve bu fikirlere katılanların sayısı arttıkça Esad'ın tedirginliği artmıştır. Olağanüstü Hal Yasasının da kaldırılmasını içeren bir dizi reform talebinde bulunan 99'lar Bildirisi ve onu takip eden 1000'ler bildirisi Şam yönetimini endişelendirmiştir. Bu manifestolar “Şam Baharı”nın kısa sürmesine neden olmuş ve 2001 yılında sivil toplum kuruluşları ve bazı yayın organları tekrar kapatılmıştır. 2005 yılında yine muhalif aydın kesim tarafından yayınlanan Şam bildirgesi sonrasında rejimin baskısı daha da artmıştır. Aynı yıl Lübnan başbakanı Refik Hariri suikastiyle Suriye rejiminin bağlantılı olduğu iddiaları Esad'ın Batı ile ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuş ve Beşşar Esad öncesinde olduğu gibi Suriye yeniden Batıdan kopuk kendi içine kapanık haline dönmeye başlamıştır.¹⁹⁵

Suriye’de faaliyet gösteren ve Türkiye’yi de yakından ilgilendiren en önemli konu ise Suriyeli Kürtlerdir. 2003 Irak işgalinin ardından bölgede oluşan özerk yapının Suriye’deki Kürt milliyetçiliği düşüncesini canlandırdığı değerlendirilmektedir. Zira Suriyeli Kürtler vatandaşlık, siyasi ve kültürel hak talepleri ile gündeme gelmeye başlamışlardır. 2004 yılında Kamışlı kasabasında yapılan bir futbol müsabakası sırasında meydana gelen olaylar Suriyeli Kürtlerin hak taleplerini dile getirmelerinde önemli bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

3.2.3.1. Beşşar Esad Döneminde Dış Politika

Beşşar Esad, Suriye’yi yerel, bölgesel ve uluslararası krizlerle dolu bir ortamda yönetmeye çalışmıştır. 1991 yılında İsrail’le başlayan barış görüşmelerinin 2000 yılında çökmesinden sonra İsrail’e karşı rejimin güvenliğinin sağlanması ve Golan Tepelerinin geri alınması Beşşar Esad’ın en önemli dış politika gündemi haline gelmiştir. İsrail’in rejimin güvenliğine karşı tehdidi, Esad’ın ekonomik liberalleşme ve yolsuzluklarla mücadele için öngördüğü reformları hayata geçirmesini engellemiştir. Bunun sonucunda özellikle petrol zengini ülkelerden Suriye’ye gelmesi beklenen ekonomik kaynakların elde edilmesinin önü

¹⁹⁵ Ghadbian, N.(2001). “The New Asad: Dynamics of Continuity and Change in Syria”. *Middle East Journal*, 55(4), 633-637. McHugo, J.(2015). “Syria: Apex Of The Arc Of Instability”. *Irish Pages*, 9(2),118-119.

tıkanmıştır. Bu durum Esad'ın liberalleşme yoluyla elde edemediği kaynakları sağlamak için 2001 yılında eski düşman Irak'ın Suriye üzerindeki petrol boru hatlarını Birleşmiş Milletler yaptırımları olmasına rağmen yeniden faaliyete geçirmesine neden olmuştur.¹⁹⁶

Hafız Esad döneminde olduğu gibi Beşşar Esad döneminde de Suriye, Rusya ile ilişkilerine önem vermiştir. İki ülke arasındaki bütün anlaşmalar ve uygulamalar Suriye'deki rejimin kurumsal tercihi üzerinden gerçekleşmiş olup, rejimin yıkılması Rusya'nın Suriye'deki ve dolayısıyla da Ortadoğu'daki çıkarlarını zedeleyecek niteliktedir. Suriye rejiminin yıkılması durumunda Rusya birçok anlaşmayı, yatırımlarını ve stratejik planlarını kaybeder. Bunun yanında bölgedeki en güvenilir ortağını kaybedeceği gibi yerine gelecek yönetim, Rusya'nın bir türlü çözemediği Çeçen başkaldırıları sorunu başta olmak üzere İslamcı hareketlerin destek noktalarından biri haline gelebilir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve sürdürülmesi için Suriye'nin mevcut siyasi durumunun devam etmesi önemlidir. Beşşar Esad, Rusya'nın bu stratejik önceliğinin farkındadır. Rusya'nın Esad ile gelişmekte olan ilişkilerinin ve Suriye rejiminin desteklenmesinin Rusya ile ABD/İsrail arasındaki ilişkileri soğutacağı da uzak bir olasılıktır. Çünkü her ne kadar bu ülkeler Esad'ı sevmeseler de onun yerine gelecek İslamcı köktendincilerden daha çok sakınılmaktadırlar.¹⁹⁷

Beşşar Esad döneminde Batı ile iyi niyetli başlayan fakat daha sonra taraflar arasında yaşanan gelişmelerden dolayı olumsuz seyir izleyen ilişkiler nedeniyle İran ile olan ittifak önem kazanmış ve devam etmiştir. Bir başka açıdan Lübnan'da yaşanan gelişmeler ve Suriye'nin Hizbullah, Hamas gibi İsrail karşıtı yapılanmalarla olan ilişkisi Beşşar Esad döneminde de devam etmiştir. Batı'nın uyguladığı politikalar nedeniyle Suriye, Lübnan'dan çekilmiş olsa bile Suriye'nin bölgedeki örgütler ve İran ile ilişkileri sürmüştür.¹⁹⁸

Hafız Esad, I. Körfez Savaşı esnasında ABD yönetimini destekleyici politikalar benimsemiştir. Ancak Beşşar Esad, ABD'nin Saddam yönetimine karşı sert politikalarını desteklememiş ve Irak'a yapılacak bir müdahaleye karşı çıkmıştır. Her ne kadar ABD yönetimi 11 Eylül sonrasında Suriye'den El-kaide terör örgütüne yönelik istihbarat bilgileri

¹⁹⁶ Hinnebusch, R.(2009).“Syrian Foreign Policy Under Bashar al Asad”. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 15. Salık, N.(2011).age., 15.

¹⁹⁷ İnternet: Katz, M.N.(2005). “Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?”. *United Press International*, Web: <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html> adresinden 30 Ağustos 2018 tarihinde alınmıştır.

¹⁹⁸ Talhamy, Y.(2009).agm., 576-579. Wege, C.A.(2011). “Hizbollah–Syrian Intelligence Affairs: A Marriage of Convenience”. *Journal of Strategic Security*, 4(3), 1-9.

almış olsa da taraflar Afganistan'ın bombalanması konusunda ters düşmüşlerdir. Bush yönetimi, bu dönemde Ortadoğu bölgesinde şer eksenini olarak adlandırdıkları ülkeler listesinde Suriye'ye de yer vermiştir. Suriye böylece muhtemel hedeflerden biri olarak gösterilmiştir. Bu durum, bir yandan Hafız Esad döneminden kalan devlet adamları arasında diğer yandan da Suriye kamuoyunda anti-Amerikancı görüşün artmasına neden olmuştur.¹⁹⁹

ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Bush yönetimi uluslararası terörizme savaş açtığını duyurmuş ve tüm dünyayı ABD'nin yanında olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmıştır. Bush yönetimi yaptığı biz/onlar ayrımı çerçevesinde köktendinci İslamcı hareketlere karşı savaş başlatmış, önce Afganistan'a operasyon gerçekleştirilmiş daha sonra da 2003 yılında Irak'a müdahale edilmiştir. Ayrıca Bush yönetiminin uluslararası terörizmle savaş politikası çerçevesinde Suriye-ABD ilişkilerinde Clinton dönemindeki diyaloga açık gerginlik yerini tek taraflılığa bırakmıştır. Bush yönetimi "havuç-sopa" yöntemi ile tek taraflı baskı, izolasyon, tehdit unsurlarını Suriye'ye karşı kullanmış, bu yolla Suriye'nin İran ile olan ittifakı ve Ortadoğu Barış sürecindeki etkinliği ve İsrail'e karşı tutumu değiştirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Bush yönetimi havuç-sopa stratejisinden beklediği sonucu alamadığı gibi bu strateji var olan Suriye-İran ittifakını derinleştirmiştir.²⁰⁰

3.3. Suriye'nin Toplumsal Yapısı

Arap Baharı ile birlikte Suriye'de meydana gelen gösteriler zamanla iç savaşa dönüşmüştür. Çalışmanın bu kısmında Suriye'nin iç savaş öncesi toplumsal yapısı ele alınacaktır. Buradaki amaç iç savaş öncesi durumun, iç savaş esnasında oluşan muhalif grupların ve terör örgütlerinin yapısını incelemeye referans olmasıdır. Suriye toplumunun geneli ele alındığında ülkenin heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Etnik ve dini çeşitliliğin fazla olduğu ülkede kültürel bakımdan birliktelik olduğu söylenebilir

3.3.1. Suriye'nin Etnik Yapısı

İç savaş öncesi 22,5 milyon civarında olan Suriye nüfusunun %82.5'i Arapça konuşmaktadır. Toplum nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arapların %74'ü Sünni mezhebine,

¹⁹⁹ Muslih, M.(1994). "Dateline Damascus: Asad Is Ready". *Foreign Policy*, (96), 148-161. Al-Asad H., Seale, P.(1993). "Interview with Syrian President Hafiz al-Asad". *Journal of Palestine Studies*, 22(4), 114.

²⁰⁰ Kurkjian, A.(2009). "Iran, Israel And Hizbollah: Stark Choices". *The World Today*, 65(12), 19-20.

diğerleri Nusayri, İsmaili ve Şii mezheplerine mensuptur. Hıristiyan Arapların çoğu Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesi'ne bağlıdır. Osmanlı döneminden beri Suriye'de siyasi, ekonomik ve kültürel ayrıcalıklara sahip olan Sünni Araplar, Lazkiye ve El-Süveyde dışında her yerde çoğunluğu oluşturur ve genellikle kentli-tüccar sınıfı temsil ederlerdi.²⁰¹

Suriye'deki Türkmenler, nüfusunun yaklaşık % 8'lik bir kısmını oluşturmaktaydı. Ancak iç savaş öncesi dönemde tahmin edilen Türkmenlerin sayısı, resmi kayıtlara "Türkmen" olarak geçmedikleri için tam olarak bilinmemektedir. Türkmenlerin bugünkü Suriye topraklarına gelişleri 11. yüzyıl başlarına kadar dayanır. Suriye Türkmenlerinin çoğu Halep Türkmenleri de denen Oğuz Türklerinin Avşar boyundandır. Memluk Kıpçaklarının buraya yerleşen boylarından olan Suriye Türklerine ise Bayır-Bucak Türkleri denilmektedir. Suriye'de Bayat, Avşar, Karakeçili, İsabeğli, Musabeğli, Elbeyli, Akar, Hayran, Çandırılı, Sincar gibi Türk boyları yaşamaktadır. Bu Türk boyları ile Anadolu'daki uzantıları olan Türk boyları arasında inançlar, gelenekler ve folklorik pratikler bakımından çok önemli benzerlikler bulunmaktadır.²⁰²

Kürtler, Suriye'de toplam nüfusun yaklaşık olarak % 6'sını oluşturmaktaydı. Kürtlerin çoğu Sünni'dir, az bir kısmı ise Nusayri, Yezidi ve Hıristiyan'dır.²⁰³ Sünni çoğunluk dil olarak Kuzey Kurmançisi, Hıristiyanlar ise Kurmançinin yanı sıra Süryanice ve Neo-Aramicenin çeşitli lehçelerini konuşur. Başlıca üç bölgede yoğunlaşmış olan Suriye Kürtleri, Halep'in kuzeyindeki Kürt Dağı eteklerinde, kuzeybatı Cezire'de ve hemen Türkiye sınırında bulunan Kamışlı'da yaşamaktadır.²⁰⁴ Kürt Dağı ve Cerablus bölgelerinde yaşayan Kürtler, bu bölgeye yüzyıllar önce gelmişlerdir. Bu bölgede yaşayan Kürtlerin neredeyse tamamı hala Kürtçe konuşmakla birlikte sosyolojik bakımdan kısmen yerel Arap kültürünü özümseyerek "Araplaşmış" durumdadır. Bölgedeki Kürtler Suriye yönetimi ile hiçbir sorun yaşamamış aksine, yönetimde söz sahibi dahi olmuşlardır. Özellikle Kamışlı olmak üzere yukarıda adı geçen diğer bölgelerde yaşayan Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanması ve bunu izleyen

²⁰¹ İnternet: Central Intelligence Agency.(2013)." Middle East: Syria". *The World Factbook*, Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> adresinden 18 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁰² Akşit, A.(1964). *Bayır-Bucak Suriye Mültecileri*. Ankara, 12.

²⁰³ McDowall, D.(2000). *Kürtler*. Çev. Zeri İnanç, İstanbul: Avesta Yayınları, 139.

²⁰⁴ Bender, C.(1995). *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 239.

ayaklanmalar ile birlikte bu bölgeye göç etmiş olan Kürtlerdir. Sayıları 150-200 bin civarında olan söz konusu Kürtler, Suriye vatandaşı olmayıp hala ilk geldikleri zamanki sıfatlarını taşıyor ve resmi kayıtlarda “mülteci” olarak nitelendiriliyorlar. Uluslararası hukukta “vatansız” olarak adlandırılan bu grup, vatandaş sayılmadıkları için birçok sorunla karşılaşmakta ve bir o kadar da sorun yaratmaktadır.²⁰⁵

Ermeniler, Suriye’nin en eski topluluklarından biri olarak anılmaktadırlar. Halep, tarihte Ermenilerin en önemli merkezlerinden biri olagelmıştır. Suriye’ye, 20. yüzyıldaki ilk büyük Ermeni göç dalgası Osmanlı Devleti’nin çıkardığı “Tehcir Kanunu” sonucu gerçekleşmiştir. Bunları 1920’lerde Fransa’nın Anadolu’dan çekilmesiyle Halep’e göç eden 50.000 Ermeni göçmen takip etmiştir. Kilikya’dan Halep’e gelen bu Ermeni göçmenler, daha sonra El-Cezire bölgesindeki Kamışlı, Haseke gibi kasabalara yerleşmişlerdir.²⁰⁶ Suriye nüfusunun %2’si dini ve etnik azınlık olan Ermeniler’den oluşur. Ermeni nüfusunun çoğunluğu Gregoryen Kilisesine, geri kalan kısmı da Ermeni Katolik Kilisesine bağlıdır.²⁰⁷

3.3.2. Suriye’nin Dini Yapısı

Suriye tarihsel süreçte tek Tanrılı tüm dinlere ve kadim dini topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda son derece “zengin” bir dini yapıya sahiptir. Suriye’nin dini yapısının %90’ını Müslümanlar, %10 civarını Hristiyanlar oluşturmaktadır. Bir miktar da Yahudi ve Yezidi bulunmaktadır. Ancak, homojen gibi görünen bu dini tablo, mezhepsel farklılıklar ile birden bire çatallaşmakta ve tüm Ortadoğu’da olduğu üzere söz konusu çatallı yapı siyasi tarihi şekillendiren önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun %74’ünü oluşturan Sünniler ülkenin hemen her yerinde çoğunluk olarak yaşamaktadırlar. Sünniler, hâkim siyasi güç merkezleri tarafından desteklendikleri Memluklar ve Osmanlı dönemlerinden Hafız Esad’ın iktidara geldiği 1970’lere kadar Suriye siyasi ve idari mekanizmasında hâkim sınıf konumunda olmuştur. Manda dönemindeki Fransa’nın azınlıkları destekleyen politikalarına rağmen Sünniler, bağımsız Suriye kurulduktan sonra gerek ordunun üst düzey kademelerinde gerekse Baas Partisi’nin üst

²⁰⁵ Khaddour, K., Mazur, K.(2013). “The Struggle for Syria's Regions Author”. *Middle East Report*, No. 269, 5-7.

²⁰⁶ Commins, D.D.(1996). *The Historical Dictionary of Syria*. New York: American Library Association, 35.

²⁰⁷ Lust-Okar, E.M.(1996). “Failure of Collaboration: Armenian Refugees in Syria”. *Middle Eastern Studies*, 32(1), 53-64.

kadrolarında önemli yerler işgal etmişlerdir.²⁰⁸ Hafız Esad döneminde de yönetim kadrolarında Sünnilere önemli görevler verilmiştir. Bununla birlikte siyasi istikrarın olduğu 30 yıllık Hafız Esad döneminde, Esad’a karşı tek ülke içi tehdit Sünni Müslüman Kardeşler Örgütü’nden gelmiştir.²⁰⁹

Sünnilikten sonra Suriye’de en yaygın mezhep olan Şiiğin genel olarak Zeydilik, İmamiye ve İsmaililik olmak üzere üç ana kolu bulunmaktadır. Suriye’de en yaygın kol İsmailiktir. Nusayrilik²¹⁰ de kendini Şia’nın bir kolu olarak sunmaktadır. İsmaili mezhebinden doğan Dürzî inanç sisteminin taraftarları da kendilerini “Muvahhidin” (Tanrı’nın birliğine inananlar) olarak adlandırmaktadır. Ancak Şiilerin çoğu Nusayriliği ve Dürziliği Şii’iikten saymamakta hatta bazı Şiiler söz konusu kolları “sapkın” olarak nitelendirmektedir.²¹¹

Nusayriler, Suriye nüfusunun %13’ünü oluşturmakta ancak Hafız Esad’ın iktidara geldiği 1970 yılından bu yana ülkedeki egemenliği ellerinde bulundurmaktadırlar. Nusayrilik adını, 11. İmam Hasan el Askeri’nin müridi Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr’dan alır. Nusayrilik, Nusayr’ın ölümünden sonra Muhammed bin Cundep ve Abdullah Muhammed Cenani el Cunbulani tarafından yayılmıştır. Nusayrilerde gizli teslisin formülü (Kelimetü’l-Sır) Ayn, Mim ve Sin harflerinden oluşur; Ayn, göz demektir. Allah’ın tecellisini görmek, anlamak demektir. Ayn, yüce olan Hz. Ali’dir. Mim, Hz. Muhammed’dir. Sin, Hz. Muhammed’in İranlı sahabesi Selman-ı Farisi’dir. Yüce olanın Bab’ı’dır.²¹² Nusayrilikte her İmam’ın bir Bab’ı vardır. Buna göre, 11. İmam Hasan el-Askeri’nin Bâb’ı Ebu Şayb Muhammed b. Nusayri en-Numeyri’dir.²¹³ Hafız Esad döneminde Suriye’deki Nusayriler dini bir cemaat ve sosyal ayrımcılığa maruz kalmış bir mezhep olma konumundan çıkarak Suriye siyaseti ve ekonomisinde etkin bir konum kazanmıştır. Hafız Esad ülkenin stratejik konumlarına kendi ailesinden ve mezhebinden insanları yerleştirmiştir. Bu kadrolaşma Esad ailesinin iktidarının devamında önemli rol oynamıştır. Kolektif liderlik prensibini benimseyen Hafız Esad, kendisini merkeze alarak siyasi yapıyı şekillendirmiştir.²¹⁴

²⁰⁸ Commins, D.D.(1996).age., 34.

²⁰⁹ Abd-Allah, U.(1983). **The Islamic Struggle In Syria**, Berkeley: Mizan Press, ,7.

²¹⁰ Atıcı Arayancan, A.(2009). “Nizârî İsmailîleri’nin Gelir Kaynakları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 184-195.

²¹¹ Abd-Allah, U.(1983).age., 39.

²¹² Bulut, İ.H.(2011). “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik”. *Ortadoğu Yıllığı*, (7), 592.

²¹³ Keser, İ.(2003). **Nusayriler: Arap Nusayriliği**, İstanbul: Çivi Yazıları, 48.

²¹⁴ Mercan, M. H.(2012). **Suriye: Rejim ve Dış Politika**. İstanbul: Açılım Kitap, 20-21.

Suriye’de yaşayan Hristiyanlar nüfusun %10’undan fazlasını oluşturmaktaydı. Suriye Hristiyan cemaatini, Gregoryen Ermeni, Katolik Ermeni, Ortodoks Rum, Katolik Rum, Ortodoks Süryani, Protestan, Marunî (Katolik Arap), Katolik Süryani, Katolik Keldani, Ortodoks Nasturi ve Katolik Asuriler oluşturmaktadır.²¹⁵

3.4. Suriye’de Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı

3.4.1. Suriye Rejimini Ayakta Tutan İç ve Dış Dinamikler

Suriye’de rejimin kimyası ve dayandığı toplumsal taban ülkenin en önemli özelliklerinden biridir. Rejimin elitleri ülkenin %13’ünü oluşturan Nusayri toplumundan gelmektedir. Öte yandan rejimin sadece Nusayri rejimi olduğunu söylemek rejimin destek gruplarını yetersiz bir biçimde ifade etmek olur. Yönetimin tepesinde ve etkili yerlerde küçük bir Nusayri grup olsa da rejim çok daha geniş toplumsal bir tabana dayanmaktadır. Suriye rejimi en yukarıdaki küçük bir elit tabaka ile birlikte ülkedeki diğer azınlıklar, birtakım Sünni gruplar, özellikle de Şam ve Halep’teki zengin tacir kesiminden oluşmaktadır. Özellikle Nusayri elit ile Şam’ın Sünni tacir sınıfı arasındaki ittifak, rejimin korunması ve devamında önemli bir unsurdur. Patronaj ilişkileri ile toplumun belli kesimleri Suriye rejimine dâhil edilmiştir. Suriye rejimi toplumsal tabanı genişletmek özellikle de Sünni tacir sınıfını rejimin bir parçası olmasa da rejim karşıtı olmaktan uzak tutmak için ekonomiyi bir araç olarak kullanmıştır. Suriye rejiminin güçlenip tutunmasına neden olan bir diğer unsur kırsal kesimin kalkındırılmasıdır. Hafız Esad döneminde gerçekleştirilen toprak reformu, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği gibi politikalar sayesinde kırsal kesim göreceli olarak ilerlemiştir. Buna en güzel örnek kırsal kesimdeki elektrik kullanımının 1963 yılındaki %2 oranından 1992 yılında %95 oranına çıkmasıdır. Suriye’deki kalkınma ivmesi, popülist kaygılar nedeniyle 1970’li yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme modeliyle yavaşlamıştır. Kamu sektörünün hantallığına ülkenin çapını aşan nitelikteki askeri harcamalar, ekonomik yozlaşma ve yolsuzluk eklenince ekonomi sağlıklı olmaktan uzaklaşmıştır. Bu noktada rejimin amacı popülist politikalarla görünürde de olsa bir rahatlık yaratmak diğer yandan da otoriter politikalarla olası çözülmeyi önlemek

²¹⁵ Aydın, C.(1964). *Tarihte Süryaniler*, İstanbul: Sıralar Yayınları, 56.

olmuştur. Suriye rejimi Çin modelini takip ederek siyasi liberalleşmeden uzak durmuş ve ancak sınırlı bir ekonomik liberalleşmeye göz yummuştur.²¹⁶

Yumuşak patronaj stratejisi ile beraber rejimin devamının sağlanması için sert ve baskıcı yöntemler kullanılmıştır. Bu bağlamda Suriye rejimi birçok kişi tarafından “popülistotoriter” bir rejim olarak tanımlanmıştır. Hafız Esad ülkeyi koruyacak profesyonel ordunun yanında rejimin koruyuculuğunu yapacak, kendi yakınlarından özel muhafaza birliği oluşturmuştur. Cumhurbaşkanlığı Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği, Mücadele Birlikleri, Milli İstihbarat Örgütü, Askeri İstihbarat, Hava Kuvvetleri İstihbaratı gibi çeşitli güvenlik kurumları ile ülkedeki en önemli baskı unsuru olarak gösterebileceğimiz durum Suriye’nin bir muhaberat (istihbarat) ya da polis devleti olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği Beşşar Esad’ın kardeşi Mahir Esad tarafından komuta edilmesi ile öne çıkmaktadır. Bu sistem ile ülkedeki her şey, her insan, her yerde gözetim ve denetim altındadır. Öyle ki Suriye’de her 257 kişiye bir gizli polis düşmektedir. Günlük hayatı bile derinden etkileyen bu baskı Suriye’deki ayaklanmaların en temel nedenlerinden biridir. Mesela Şam bir yabancı için güvenli bir şehir olarak tanımlanmaktaydı. Bunun nedeni ise “muhaberat korkusu” olarak niteleyebileceğimiz olgu sayesinde kötü bir olayın en başından yaşanmasının önlenmesidir. Sonuç olarak her ne kadar “güvenli” ve “istikrarlı” bir ortam sağlanmış olsa da aslında bunun gerçeği yansıtmadığı aşikârdır.²¹⁷

Suriye’de kırsaldan kentlere doğru yapılan zorunlu göçler kaçınılmaz olarak kentlerde gecekondulaşmayı arttırmıştır. Suriye iç savaşından önce bu oran %42’ye kadar çıkmıştır. Bu barınma sorunu 2003’teki Irak Savaşı’ndan dolayı Suriye’ye giden Iraklı mültecilerle de derinleşmiştir. Ayrıca liberalleşme politikaları sonucu kira bedeli kontrollerinin sona ermesi ile barınma maliyetleri artmıştır. Öyle ki orta ve alt sınıf gruplar bir anlamda “barınma krizi” ile karşı karşıya kalmıştır. Çok temel bir ihtiyaç olan barınmadaki bu eksikliğin kriz haline dönüşmesi an meselesi olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte ekonomi politikaları sonucu halkın alım gücü %24 oranında daralmıştır, hayat standartlarında düşüş yaşanmıştır. Suriye’de nüfusun %79’u 34 yaşın altında olması ve çoğunluğu eğitilmiş olan bu gençlerin iş imkânlarından yoksun bulunması ülkede sorun oluşturmuştur. Tüm bunlarla beraber ekonomideki yolsuzluk ve rüşvet de tıkanmış ekonomiyi daha da çıkmaza sürüklemiştir.

²¹⁶ Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*, (23), 60-61.

²¹⁷ Süer, B.(2012).agm., 6.

Bahsi geçen bu ekonomik zorluklara iç savaşın başlamasından sonra elektrik kesintileri, petrol ve ocak gazındaki sıkıntılar, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki hızlı artışlar eklenmiştir. Böylece ülkedeki yoksulluk daha da hissedilir hale gelmiştir.²¹⁸

Dışsal bağlam içinde Suriye rejiminin dayandığı en önemli unsur bölgede İsrail'in varlığı ve Suriye'nin buna karşı takındığı tavidir. İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Golan Tepeleri'ni işgali Arap-İsrail sorununu Suriye'nin sadece dış politikasının değil aynı zamanda iç politikasının da en önemli meselesi haline getirmiştir. Suriye rejimi kendisini Filistin haklarının, Arap onurunun ve Suriye egemenliğinin yegâne koruyucusu olarak konumlandırmıştır. Bu tavır, rejimin yeri geldiğinde reform ihtiyaçlarına gereğince cevap verememesinin bir bahanesi olarak iç politikayı etkilemiştir. Aynı zamanda bu tavır Suriye rejimine toplumsal desteğin artmasına da yardımcı olmuştur. İsrail'e karşı uygulanan bu dış politika, rejimin bir anlamda garantisi olmuştur. Suriye'nin İran ile olan stratejik ilişkileri Suriye'nin uluslararası izolasyona maruz kalmasına neden olsa da aynı zamanda Suriye'nin bölgesel konumunu önemseten bir dengeyi oluşturmaktadır. Çünkü Suriye'nin İran ile ve ona paralel geliştirdiği Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de Hamas ile ilişkileri bölgede hassas bir dengeyi temsil etmektedir. Ortadoğu'nun en ciddi sorunlarının, tabiri caiz ise düğüm noktası, kilit taşı olması itibari ile Suriye, bu konumuna olası müdahaleler için caydırıcı unsur olarak güvenmektedir.²¹⁹

3.5. Suriye'de Arap Baharı

Tunus'ta başlayan ardından Mısır ve Libya ile devam eden Arap Baharı Bahreyn, Yemen, Umman, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde çok zayıf kalmıştır. Ancak bazı ülkelerde siyasal sistemleri değiştirecek ölçüde önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Suriye'de halk hareketlerinin başlama sinyali, Mısır'da Hüsnü Mübarek'i istifaya zorlayan eylemlerle örtüşecek şekilde, 4 Şubat'ta bir "öfke günü" düzenlenmesi ile başlamıştır. Söz konusu çağrılar geniş halk kitlelerini devreye sokacak kadar yeterli desteği bulamamıştır. Suriye'de ilk gösteriler Ocak ayında başlamıştır ancak önemli derecede etki edebilecek düzeye ulaşması zaman almıştır. Bunun nedeni ise korkunun hükmettiği bir sessizlik cumhuriyeti görünümündeki Suriye'de korku duvarlarının yıkılmasının kolay gözükmemesiydi. Bu

²¹⁸ Şen, Y. (2013).agm., 62.

²¹⁹ Süer, B.(2012). agm., 8. Ayrıca Bkz. Colombo, S.(2011). "Syria and Lebanon: Diverging Paths of State Unsustainability". *MEDPRO Technical Report*, (6), 4.

durumun birçok farklı nedenleri olmakla birlikte, ilki Suriye'nin etnik ve mezhepsel bir yapıya sahip olmasıdır. Bu nedenle reform yapma çabası, söz konusu yapıyı yerinden etmeyi gerekli kılacağından, direniş eski yapının aktörleri tarafından statükonun korunması adına mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmıştır. İkincisi, Beşşar Esad'ın iktidara gelmesinden bu yana kendi istediği bir yönetim yapısını oluşturmaktan çok eski rejimin aktörleri tarafından kuşatılan bir pozisyonda olmasıdır. Esad reform istese bile uzun yıllar boyunca sistemden beslenen aktörler Esad'a rağmen köklü bir değişikliği engellemek için her yolu deneyeceklerdi. Üçüncüsü, Ortadoğu'daki birçok ülkenin aksine Suriye'nin dış politikada Rusya, İran ve Çin gibi ülkelerle geliştirmiş olduğu uzun dönemli askeri, siyasi ve ticari ilişkilerdi. Söz konusu ilişkilerin derinliği dikkate alındığında, eski rejimin sona ermesi, bu ülkelerin çıkar alanlarını zayıflatacağından söz konusu ülkeler de Suriye rejimini her ne pahasına olursa olsun desteklemiştir. Ayrıca bölgede önemli bir güce sahip olan Hizbullah da Esad tarafından desteklenmekteydi. Suriye denklemine Hizbullah'ın etkisi yadsınamayacak bir noktadadır. Dolayısıyla, uluslararası sistemin baskısını hafifletmek için Suriye'deki rejimin her zaman güçlü destekçileri olmuştur. Diğer taraftan ülkede kökleşmiş Baas yönetiminin ideolojik yapısı, ekonomik ve siyasi olarak reforma uygun bir sistemi inşa etmek için elverişli değildi. Tüm bunlar Suriye'de beklenin aksine baharın oldukça geç gelmesi için yeterli sebepleri oluşturmaktadır.²²⁰

Mart 2011 tarihinde Suriye'de Arap Baharı'nın etkisi giderek artmıştır. Olayların fitilini ateşleyen ilk gelişme Suriye'nin güneyindeki Dera kentinde iki gencin duvar yazıları sebebiyle tutuklanması sonrasında meydana gelmiştir. Dera'da iki bayan doktor telefonla konuşurken Hüsnü Mübarek'in düştüğünü ve sıranın Esad'a gelmesini istediklerini ifade etmişlerdir. İstihbaratçıların telefonları dinlemesiyle bayan doktorlar tutuklanmış ve saçları sıfıra vurularak cezalandırılmıştır. Bundan dolayı kadınlardan birinin akrabası olan 12-13 çocuk duvarlara 'Halk düzenin yıkılmasını istiyor' şeklindeki Arap dünyasında en çok atılan sloganını yazmıştır. Şikâyet üzerine bu çocuklar güvenlik güçlerince yakalanarak yoğun işkencelere maruz bırakılmış, Çocukların serbest bırakılması için mensup oldukları aşiretlerin sokağa dökülmesi, kentte gerilimi arttırmıştır. 17 Mart 2011 tarihinde Dera kentinde başlayan hareketlilik Suriye'deki Arap Baharının başlangıcı olarak kabul

²²⁰ Miş, N. (2013). "Suriye 2011". *Ortadoğu Yıllığı 2011*, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık, 262-263.

edilmektedir.²²¹ Dera, Suriye rejimi için ayrı bir öneme sahip olup kendi kalesi durumundaydı. Böylece Dera’da başlayan hareketlilik ile halk üzerindeki korku ve baskı etkisinin yıkılması ve diğer bölgelerde de eylemlerin başlaması halk için yeni bir başlangıç olmuştur. Öyle ki Dera’da ki gösterilerde Suriye rejiminden şunlar talep edilmiştir:

- 1963 yılından beri Suriye’de uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,
- İçişleri Bakanlığı olmak üzere, çeşitli hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsız olmasını sağlama,
- Bireysel hakların tanımlanması ve ülkedeki gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi,
- Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması ve iktidardaki Baas Partisi’nin gücünün sınırlandırılması.²²²

18 Mart Cuma günü Suriye’nin önemli şehirlerinden olan Şam, Halep, Dera, Kamışlı, Humus, Afrin, Rakka, Banyas ve genelde Ermeni nüfusunun yoğun yaşadığı Deyr Zor’da gösteriler ortaya çıkmıştır. Bu gösterilerin temel sloganı, “demokratik reformların yapılması” ve “hapishanelerdeki siyasi suçluların serbest bırakılması”na yönelikti. Ancak ülkede 48 yıldır devam eden olağanüstü hal yönetiminin ürettiği güvenlik rejimi uygulamaları dikkate alındığında bu ilk gösterilerin hemen başarıya ulaşması ya da bir anda etki göstermesi olanaksızdı. 19 Mart 2011 tarihinde Dera’da “öfke günü” ilan edilmesinin ardından aynı gün meydana gelen eylemlerde reform isteyen gruplara baskı uygulanmıştır. Ancak 20 Mart 2011 tarihinde Adalet Sarayı, Baas Partisi binaları, vali konağı ve güvenlik birimlerine ait araçlar yakılmıştır.²²³ 25 Mart tarihinde “*Allah, Suriye Özgürlük Bize Yeter*” sloganları kısa sürede Hama, Humus, Banyas, Deyr el Zor, Lazkiye, Kamışlı ve Haseke

²²¹ Dağ, A. E.(2004). **Suriye Bilad-İ Şam’ın Hazin Öyküsü**. İstanbul: İHH, 86-89.

²²² İnternet: Sandık, A., Semin, A.(2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”. **BİLGESAM**, 6-7, Web: <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor52.pdf> adresinden 25 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

²²³ Ataman, M.(2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”. **SETA Rapor**, 11.

bölgelerine sıçramıştır. Esad ise Dera'da başlayan eylemlerin önüne geçmek adına birkaç önlem alma ihtiyacı duymuştur. Bunlar:

- 8 Mart 2011 tarihinde af ile bazı tutuklular serbest bırakılmıştır.
- 19 Mart 2011 tarihinde askerlik yaşını 21'den 18'e düşürecek yeni yasayı onaylamıştır.
- 25 Mart 2011 tarihinde siyasi tutukluların 260'ını serbest bırakmıştır.
- 29 Mart 2011 tarihinde Suriye Başbakanı Naci Itri istifa etmiştir.
- 30 Mart 2011 tarihinde olağanüstü hal yasasını kaldırmıştır. Suriye yaşayan ancak vatandaşlık hakları bulunmayan 120 bin Kürt'e vatandaşlık verilmesi için özel komisyonlar oluşturulmuştur.²²⁴

Suriye'deki halk hareketi genelde Sünni Arapların yoğun olduğu bölgeler ile bazı Kürtlerin yaşadığı kentlerde başlamıştır. Arap Aleviler, Dürziler ve Hristiyanlar ilk başlarda gösterilerde yer almamışlardır. Gösterilerin, özellikle diğer ülkelerdeki halk hareketlerinden farklılaşarak siyasi ve ekonomik sistemden yıllarca dışlanan kimlik gruplarından doğrudan Suriye rejimine yönelmesi, Şam yönetiminin gösterileri bastırmak için bu gruplara karşı aşırı güç ve silah kullanmasıyla sonuçlanmış, gösterilerde birçok kişi Suriye ordusunun ateş açması sonucu öldürülmüştür.²²⁵

Suriye ordusu 22 Nisan'dan itibaren Dera başta olmak üzere ülke genelinde meydana gelen halk ayaklanmalarına karşı şiddet kullanma kapasitesini artırmıştır. Bu bağlamda Suriye ordusuna bağlı birlikler Dera'ya girmiştir. Ordu birliklerinin söz konusu bölgeye kaydırılması uluslararası kamuoyunda yeni bir Hama katliamı olabileceği yönündeki endişeleri artırmış ve özellikle Fransa'nın öncülüğünde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin Suriye'yi sert bir şekilde kınaması yönünde bir kararın alınması için

²²⁴ İnternet: Karaağaçlı, A.(2011). "Arap Baharı'na Farklı Bakış". **BİLGESAM**, Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1160/-arap-bahari%E2%80%99na-farkli-bakis/#.XDMYJtIzbiU>, adresinden 28 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

²²⁵ Miş, N. (2013).age., 263.

çabalar yoğunlaşmıştır.²²⁶ Protestocular, olayların başladığı ilk zamanlarda reformlar talep ederken, olayların büyümesi ile birlikte Suriye devlet başkanı Beşşar Esad'ın istifa etmesini istemişlerdir. Barış protestolarına şiddetli bir şekilde karşılık veren Suriye ordusu nefreti arttırmıştır. Esad, muhalefeti silahlı suç çetelerine benzetmiş ve ülkenin heterojen nüfusunu kullanıp mezhep farklılıklarını azdırarak şiddete yönelmesi açısından suçlamıştır. Bu olayları 'komplo' olarak nitelendirmiştir.²²⁷

Suriye ordusunun gösterilerin sona ermesi ve muhalefetin bastırılması amacıyla halka karşı silahlı güç kullanması, Suriye rejimi ile halk arasındaki ilişkilerin kopmasına yol açmıştır. Nitekim geline aşamada Suriye halkı Beşşar Esad'ın devrilmesini yeterli görmemeye başlamıştır. Öyle ki Esad'ın ve katliamlardan sorumlu Baas mensuplarının cezalandırılmasını istemektedir. Hükümetin, halk kitlelerinin dillendirdiği reform taleplerini dikkate almaması, halk kitlelerinin muhalefetine şiddetle karşılık vermesi Suriye'deki sürecin niteliğini de değiştirmiştir. Suriye'deki bütün güvenlik birimlerinin (polis, ordu ve istihbarat) gösterilere şiddetle mukabelede bulunmasıyla muhalif unsurlar silahlı mücadeleye yönelmiştir. Kitle yürüyüşleri biçiminde ortaya çıkan muhalefet hareketi böylece rejime karşı silahlı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Böylece taraflar arasındaki çatışma süreç içinde ülke geneline yayılarak iç savaş halini almıştır. Güvenlik güçlerinin muhalefet hareketini bastırmak için uyguladığı şiddet ve müteakiben başlayan çatışmalar sonucunda, sayıları net olarak bilinmemekle beraber, çok sayıda Suriyeli hayatını kaybetmiş ve yaralanmış, milyonlarca kişi ülkeyi terk ederek mülteci durumuna düşmüştür.²²⁸

Haziran ayında Suriye devlet televizyonuna *“Bugün olup bitenlerin reformla bir ilgisi yok. Bu, her şeyi yakıp yıkmaktan başka bir şey değil”* diyen Esad, bir reform planı için ulusal bir diyalog grubu oluşturulduğunu bildirmiştir. Bir yandan 20 Haziran'a kadar işlenmiş her türlü suçu af kapsamına aldığını açıklayarak reform sürecini devam ettiren Esad, diğer taraftan devlet kanalında yaptığı konuşmada muhaliflere karşı *“mikroplar”* ifadesini kullanmış ve *“ülkemiz mikroplardan temizlenmeli”* demiştir. Esad'ın bu sözleri üzerine kendisine destek vermek için Şam'da düzenlenen gösterilere katılan on binlerce kişi *“Canımız sana feda olsun Beşşar”* sloganları atmıştır. Muhalifler cephesinde ise muhaliflerin

²²⁶ Miş, N. (2013).age., 265

²²⁷ Rózsa, E.(2012). “The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference”. *Academic Peace Orchestra Middle East Policy Brief*, 9(10), 11.

²²⁸ Sandık, A., Semin, A.(2012).agm., 8. Orhan D. D.(2013).agm., 26.

sözcüsü olan Cemil Saib, AFP'ye vermiş olduğu demeçte, *"Suriye Devrimine önderlik edecek Ulusal Konsey'in kurulduğunu açıklıyoruz. Bu Konsey'de, Suriye içinde ve dışındaki tüm toplulukların ve ulusal siyasi güçlerin temsilcileri yer alacak"* demiştir.²²⁹

Suriye rejimi, ülkedeki halk ayaklanması ile uğraşırken bazı ülkelerden eleştiriler gelmiş bazı ülkelerden de destek açıklamaları yapılmıştır.²³⁰ Halk ayaklanmalarından kaynaklanan çatışmaların tırmanmaya başlamasıyla birlikte Suriye rejimine yönelik tepkilerin gelmesi de gecikmemiştir. İsrail Dışışleri Bakanı Avigdor Lieberman, Batı ülkelerinin Suriye konusunda aynen daha önce Libya lideri Kaddafi'ye davranılan şekilde davranılması gerektiğini söylemiştir. Benzer bir açıklama da Fransa'nın Dışışleri Bakanı Alain Juppe tarafından gelmiştir. Juppe, Kaddafi'nin başına gelenlerden Suriye ile Suudi Arabistan'ın da gereken dersleri almaları gerektiğini ifade etmiştir. Avrupa Birliği Dışışleri Yüksek Temsilcisi olan Catherine Ashton da Suriye'nin şehirlerinde meydana gelen protestolar sırasında göstericilerin üzerine ateş açılması üzerine Suriye yönetimini şiddetle kınamıştır. Türkiye Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim'i arayıp yönetimin reformların hızla yapılmasına yönelik gereken adımların atılmasını talep etmiştir. ABD Dışışleri Bakanlığı, Esad yönetimine siyasi reform yapmaları konusunda daha fazla ilerlemelerin sağlanması bununla beraber toplumun taleplerinin ve tepkilerinin görmezden gelinmemesi konusunda ikaz etmiştir. Bu ikazlara ve eleştirilere karşın Suriye rejimine destek açıklamaları yapılmıştır. Suriye'de oluşacak istikrarsızlığın Kuveyt'in istikrarını tehdit etmesinden çekinen Kuveyt emiri Sabah el Ahmet el Cabir el Sabah'tan ilk destek açıklaması gelmiştir. El Sabah: *"Kuveyt'in, istikrar ve güvenliğini koruma mücadelesinde Suriye'yi desteklediğini"* ve *"Suriye yönetimi ve halkının, ülke istikrar ve güvenliğini bozmaya yönelik girişimleri başarısızlığa uğratacağına inandığını"* belirtmiştir. Suudi Arabistan kralı Abdullah bin Abdulaziz el Suud ve Birleşik Arap Emirlikleri devlet başkanı Şeyh Halife bin Ziyad el Nuhyan da Esad'ı aramış ve desteklerini iletilmişlerdir. Suriye'yi destekleyen bir başka lider 4 Nisan 2011 tarihinde yaptığı açıklama ile Irak

²²⁹ İnternet: "Esad Genel Af İlan Etti".(2011). **BBC News Türkçe**. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110621_syria_amnesty adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

²³⁰ ABD, İngiltere, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'ün yer aldığı ülkeler Suriye rejiminin değişmesi; İran, Rusya, Çin, Irak, Kuveyt ve Lübnan'ın yer aldığı eksen ise rejimin devamı yönünde aktif çaba göstermiştir. Bu cepheleşme sadece bölgesel ölçekte değil, Kuzey Kore'den Latin Amerika'ya dek uzanan küresel ölçekte yaşanmış ve Arap Baharının yaşandığı bölgelerde, ülkeler arasındaki en kapsamlı rekabete Suriye sahne olmuştur. Bkz. Doster, B.(2014). "Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak". **BİLGESAM**, 170.

Başbakanı Nuri el Maliki olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev de Esad'ı arayarak gerçekleştirmiş olduğu reform sürecine desteklerini iletmiştir.²³¹

Suriye'deki protestolar iç savaşa dönüşmeye başladığında şüphesiz bu durumdan en çok rahatsız olan ülke Türkiye olmuştur. Daha önce Hama'da yaşanan olayın tekrarının Suriye genelinde masum insanlara karşı işlenmemesi için Türkiye diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, Suriye'de yaşanmakta olan durumun demokratik yollar izlenerek çözüme kavuşturulması amacıyla çaba göstermiştir.²³² Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Suriye'ye yapılan ziyaretlerde, reformların devam ettirilmesinin önemi ve her türlü şiddet uygulamalarının önüne geçilmesi hususu çok kuvvetli bir biçimde vurgulanmıştır. Uluslararası alandan gelen bütün uyarılara ve tepkilere rağmen Suriye rejimi tarafından muhalif olanlara karşı sergilenen katı tutum devam ettirilmiştir. 22 Nisan 2011 tarihinin Suriyeli Muhaliflerce “Büyük Cuma” günü olarak ilan edilmesiyle o zamana kadar yapılan gösterilerin en büyüğü gerçekleştirilmiş ve muhalif olanlara karşı gerçek mermilerin kullanılması neticesinde çok sayıda gösterici hayatını kaybetmiştir. Bu olayların akabinde Arap Birliği tarafından tepki gösterilmiş ve göstericilerin desteklendiği açıklanmıştır. 28 Nisan 2011 tarihinde BM'de yapılan toplantıda Rusya'nın ve Çin'in muhalefetinden dolayı Suriye'nin kınanmasına yönelik ortak bir açıklama yapılamamıştır. Ülkede şiddet olaylarının artmasının ardından Suriye'den, komşu ülkeler olan Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan'a doğru mülteci göçü başlamıştır.²³³

29 Nisan'da Cuma namazı sonrası yapılan halk gösterilerine güvenlik güçlerinin müdahale etmesi sonucunda 66 kişinin hayatını kaybetmesi sonrasında ABD, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere toplam 16 ülke Suriye rejimini kınayan bir karar almıştır. Bu kararın alınması Rusya ve Çin'in BMGK'da kınama kararı alınmasını engelleyen tutumlarından sonra olmuştur. Ayrıca BM İnsan Hakları Konseyi, “Suriye Arap Cumhuriyeti'nde insan hakları” temalı bir panel düzenleyerek Suriye'deki mevcut durumu ele almıştır. Panelin sonuç bildirisindeki bazı maddelere, 47 ülkenin üye olduğu İnsan Hakları Konseyi'nde 26 üye ülke

²³¹ İnternet: “Suriye Krizinin Kronolojisi”. Web: <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izleme-merkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinininkronolojisi> adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

²³² Türkiye ilk etapta Suriye'deki halk hareketlerine haklılık payı verirken yönetimin uzaklaştırılmasını tercih etmemiştir. Ancak yaşanan gelişmeler ve iki ülkenin beklentilerinin uyuşmaması, kısa sürede Türkiye'nin Suriye politikasını değiştirmesine neden olmuştur.

²³³ İnternet: “Davutoğlu Esad Görüşmesi Sona Erdi”. (2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

lehte oy verirken, Rusya'nın ve Çin'in öncülüğündeki 9 üye ülke aleyhte oy vermiştir. Bazı ana konularda aleyhte karar alınması nedeniyle istenilen kararlar çıkarılamamıştır. Ancak sonuç bildirgesinde, Suriye'deki insan hakları ihlalleriyle ilgili kovuşturma yapması için bir komisyonun kurulması ve bu komisyonun Suriye'ye ivedilikle gönderilmesi kararı alınmıştır. Bildirgede ek olarak gösterilere katılan sivillere karşı işlenen suçların insanlığa karşı işlenen suçlar gibi değerlendirileceği belirtilmiştir. Konsey, Suriye'de gösteriler nedeniyle tutuklanan sivillerin acilen serbest bırakılmasını, gazetecilere ve internete uygulanan sansüre son verilmesini talep etmiştir. Kurulan komisyonun ardından BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Suriye rejimini komisyonla uyum içinde çalışmaya davet etmiştir. Komisyonun öncelikle gösterilerin ana üssü olarak görülen Dera'da yapılan insan hakları ihlallerini araştırmak için Suriye rejiminden izin talep ettiği belirtilmiştir. Eğer Suriye rejimi izin verirse 7-8 Mayıs tarihlerinde komisyonun Dera'da incelemelere başlaması ve inceleme sonucunda hazırladığı raporu Konseye sunması kararlaştırılmıştır.²³⁴

3.6. Suriye İç Savaşı

Suriye'de muhalefetin sivil direnişinin netice vermemesi ve Suriye rejiminin katliamlara devam etmesi sivil direniş sürecinin başarıya ulaşamayacağı kanaatini oluşturmuştur. Bunun neticesinde muhalifler de silahlı direnişe geçme kararı almışlardır. Suriye rejimine bağlı Suriye Ordusu'ndan ayrılan asker ve subaylar Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adını verdikleri bir grup oluşturmuştur.²³⁵

2011 yılının yaz aylarında muhalif Suriyeliler organize olmuştur. Bu da Suriye iç savaşında yeni döneme girildiğini göstermektedir. Bir yandan protestoların silahlı direnişe dönüşmesi diğer yandan Suriye dışında bulunan muhaliflerce yeni girişimlerin başlatılması iç savaşın seyrini etkilemiştir. Suriyeli muhalifler bir araya gelerek Suriye rejimine karşı yeni bir yapılanma oluşturma gayreti içine girmiştir. Bunun için ilk girişim olarak 16 Temmuz 2011

²³⁴ İnternet: Ayhan, V.(2011). "Suriye'de Rejim Karşıtı Gösteriler: Bir Arap Halk Hareketinin Ontolojisi". **ORSAM**. Web: <http://orsam.org.tr/suriye-de-rejim-karsiti-gosteriler-bir-arap-halk-hareketinin-ontolojisi/> adresinden 28 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

²³⁵ ÖSO, 29 Temmuz 2011 tarihinde, Suriye'de faaliyet gösteren silahlı unsurların tek çatı altında toplanarak koordinasyonun sağlanması amacıyla Suriye ordusundan ayrılarak Türkiye'ye sığınan Albay Riyad El Esad liderliğinde kurulmuştur. Kısa süre içerisinde yaklaşık 40.000 kişilik bir askeri kuvvet oluşturan ÖSO, Ocak 2012 tarihinde Lübnan sınırında bulunan Hristiyan ve Müslümanların beraber yaşadığı Zabadani şehrini ele geçirmiş, Humus, Şam ve Halep'e ciddi saldırılarda bulunarak rejimi yıpratmıştır. Bkz. İnternet: "2011'den 2018'e Özgür Suriye Ordusu'nun Dönüşümü".(2018). **BBC News Türkçe**. Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

tarihinde Suriyeli muhaliflerin katılımıyla İstanbul'da “Ulusal Kurtuluş Konferansı” düzenlenmiştir. Bu konferansın amacı Suriye'deki bütün muhalif topluluklara ulaşabilmek olmuş, bununla birlikte Suriye rejimi karşısında birlik ve beraberliğin sağlanmasına yönelik olarak çağrılar yapılmıştır. Bazı fikir ayrılıklarının da yaşanmış olduğu toplantının sonucunda Suriye rejiminin sona ermesi durumunda toplumsal mutabakatla bir geçiş hükümeti kurulabilmesi hedeflenmiştir. Bunun için 25 üyenin oluşturduğu bir konseyin kurulması kararlaştırılmıştır.²³⁶

Temmuz 2011 tarihinde Suriye rejimine bağlı ordu birlikleri Hama kentine ağır silahlarla saldırı başlatmıştır. Yaklaşık bir ay boyunca kuşatma altında bulunan kentteki gösterilerin sonlanması için kente girilmiş, göstericilere doğrudan müdahale edilmiştir. Gerçekleştirilen operasyon bir katliama dönüşmüş ve en az 50 kişi hayatını kaybetmiştir.²³⁷ Hama'ya yapılan bu operasyondan sonra Arap ülkeleri ilk defa Suriye rejimini kınamıştır. Ağustos ayı içerisinde Suriye ordusu, Lazkiye, Deir el Zor ve Humus kentlerine de operasyon başlatmıştır. Bu süreçte, batılı ülkeler de Esad yönetimine çekilme çağrılarında bulunmuştur. Esad, Ağustos ayı içerisinde, gerilimi yatıştırmak maksadıyla, askeri operasyonların sona erdiğini duyurmuştur. Şubat 2012 tarihinde ise çok partili özgür seçimlerin yapılacağını kamuoyuna açıklamıştır. Ayrıca yönetime Batılı güçler tarafından değil Suriye halkı tarafından getirildiğini söyleyerek Batılıların yönetimi bırakma çağrılarını sırt çevirmiş ve Suriye'ye yapılacak askeri bir müdahalenin kötü neticelerle sonuçlanacağını dillendirmiştir. Eylül 2011 tarihi itibarıyla Suriye rejimine dışarıdan baskılar daha da artmaya başlamıştır. ABD'de düzenlenen BM Genel Kurulunda Suriye'deki kriz gündeme gelmiş, Suriye rejimine karşı yaptırımlar gerçekleştirilmesine yönelik karar teklifinde bulunulmuştur. Ancak Rusya ve Çin'in vetolarıyla yaptırım kararına varılamamıştır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği ülkeleri, Suriye'ye karşı ekonomik yaptırımlar konusunda adım atmış, Suriye rejimi ile bağlantılı kişi ve kuruluşlara seyahat ve mali yasaklar getirmiştir.²³⁸

²³⁶ İnternet: “İstanbul'da Suriye Ulusal Kurtuluş Konferansı Düzenlendi”. (2011). **Hurriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-suriye-ulusal-kurtulus-konferansi-duzenlendi-18273730> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²³⁷ İnternet: “Suriye Askerleri Hama'ya Girdi”.(2011). **Habertürk**. Web: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/645441-suriye-askerleri-hamaya-girdi> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²³⁸ İnternet: “2 Yıllık İç Savaşın Kronolojisi”.(2013). Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/2-yillik-ic-savasin-kronolojisi/dunya/haberdetay/07.01.2013/1652039/default.htm> adresinden 2 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır. İnternet: “Yaptırımlara Rusya ve Çin Vetosu”.(2011). **Hurriyet**. Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39123996> adresinden 2 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

Batı dünyası tarafından yaptırımlarla karşılaşan Esad; Rusya, Çin ve İran'ın desteğini iyi kullanarak hareket etmiştir. Her ne kadar müteakip süreçte seçimlerin yapılacağını açıklamış olsa da yönetimini güçlendirici bir yol izlemiştir. Rejimin bekasını sağlamak maksadıyla, 2011 yılı sonlarına doğru kırsal kesimler dâhil olmak üzere operasyonları sıklaştırmış ve buna bağlı olarak da gösteriler ve muhalif hareketlerde azalma kaydedilmiştir. Gösteriler durma noktasına gelse de sivil muhalefet, siyasi olarak örgütlenmiş bir şekilde Baas rejimine karşı mücadelesine devam etmiştir. Bununla birlikte, Suriye genelinde birçok silahlı örgüt oluşmuştur. Radikal gruplar ve silahlı grupların da krize dâhil olması ve muhalefetin tek bir çatı altında örgütlenememesi krizi daha da derinleştirmiştir.²³⁹

Suriye iç savaşı 2012 yılı ve devam eden yıllarda radikal unsurlar ve terör örgütleri ile bunların tüm dünya genelindeki destekçilerinin çekim merkezi haline gelmiştir. Bu süre zarfında Suriye rejimine bağlı güçlerle rejime muhalif gruplar ve bağımsız gruplar arasında cereyan eden iç savaş yeni bir evreye girmiştir. 2011 yılı sonlarıyla birlikte olaylara dâhil olan üçüncü aktör olarak el-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi ortaya çıkmıştır. Önceden de çeşitli silahlı saldırılarda bulunan Nusra Cephesi artık iyiden iyiye çatışmaların taraflarından birisi olarak konumlanmıştır. Aralık 2011 tarihinde başkent Şam'da iki ayrı bombalı saldırı düzenleyen Nusra Cephesi, 2012 yılı Ocak ayında el-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri'nin Sünni Müslümanları Suriye direnişine destek vermeye çağırmasıyla birlikte sahadaki varlıklarını ilan etmiştir. Bu gelişme, aynı zamanda Suriye'ye yabancı savaşçıların girmeye başlaması anlamında da önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur. 2012 yılının başlamasıyla birlikte ÖSO ve rejim kuvvetleri arasındaki en şiddetli çatışmalardan birisi yaşanmıştır. Humus kentinde kurtarılmış bölgeler elde etmeye çalışan ÖSO'ya, silahlı kuvvetler müdahale etmiş ve iki ay süresince kentte çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalar sırasında 3 Şubat 2011 tarihinde büyük çaplı olaylar meydana gelmiş, sayıları hususunda net bilgiler olmamakla birlikte 200'den fazla kişi ordunun bombalamaları sonrasında hayatını kaybetmiştir. Bu olay, küresel medya kuruluşlarında en önemli haberler arasında gösterilmiş ve uzun süre gündemde kalmıştır. Her ne kadar Baas rejimi, bu suçlamaları kabul etmeyerek bunun muhaliflerin bir oyunu olduğunu belirtse de gelişmeler, Suriye yönetiminin aleyhine olmuştur. BMGK, Suriye'ye yaptırım kararları konusunda toplanmış, rejimin üzerindeki baskı en üst noktalara erişmiştir. Ancak Rusya ve Çin'in bu kararı da veto etmesi uluslararası

²³⁹ Polat, D.Ş.(2016). "Arap Baharı ve Suriye Savaşı". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z.(Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları, 143-144.

müdahalenin önünü kapatırken bu ülkeler de Suriye yönetimine verdikleri destek nedeniyle eleştirilmiştir. ABD öncülüğünde Suriye muhalefetine yönelik desteğin artırılması amacıyla Suriye'nin Dostları Grubu kurulmuş ve 24 Şubat 2012 tarihinde ilk toplantısını Tunus'ta yapmıştır. Bunu yaparak muhalifler ve destek olan ülkeler, BMGK'yı atlayarak yeni adımlar atmayı amaçlamıştır. Bu adımların en önemlilerinden birisi de Suriye Ulusal Konseyi'nin²⁴⁰ Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanınması olmuştur.²⁴¹

ABD ve İngiltere 2012 yılı başından itibaren Suriye'deki büyükelçiliklerini kapatmıştır.²⁴² Benzer bir adım Türkiye'den de gelmiş ve Türkiye, Suriye'deki büyükelçilik faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Ankara'nın girişimleri ile oluşturulan Suriye'nin Dostları Grubu, toplantılar yaparak krize barışçıl bir çözüm konusunda uluslararası kamuoyunun desteğini alma yoluna gitmiş ve Şubat ayı içerisinde, BM tarafından, eski Genel Sekreter Kofi Annan, BM Suriye Özel Temsilcisi seçilmiştir.²⁴³ Annan, Mart 2012 tarihinde Beşşar Esad ile bir araya gelmiş ve kendisine altı maddelik bir plan sunmuştur. Suriye rejimi tarafından kabul edilen plan şunlardan oluşmaktaydı:

1. *Suriye halkının istek ve endişelerine yanıt sunacak Suriye öncülüğünde bir siyasi süreç,*
2. *Sivillerin korunması için BM gözetiminde her tür silahlı şiddete son verilmesi,*
 - a) *Hükümet meskun alanlara asker sevkini ve silah kullanımını durdurup buralarda bulunan askerleri çekecek,*
 - b) *Muhalefet çatışmalara son verme taahhüdünde bulunacak,*
3. *Tüm taraflar çatışma yaşanan bölgelere insani yardım sevkini sağlayacak ve insani amaçlarla her gün iki saatlik sükunet dönemleri sağlanacak,*

²⁴⁰ Suriye Ulusal Konseyi 23 Ağustos 2011 tarihinde kuruldu. Bkz. İnternet: "Suriye Ulusal Konseyi". **Suriye Muhafif ve Devrimci Güçler Koalisyonu**. Web: <http://tr.etilaf.org/pekhat/suriye-ulusal-konseyi.html#startOfPageId884> adresinden 3 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

²⁴¹ Glass, C. (2015). **Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu**. Saylık, M.I.(Çev.). İstanbul: İyi Düşün Yayınları, 16-17.

²⁴² İnternet: "ABD ve İngiltere Suriye'den Çekiliyor".(2012). **Haber7.com**. Web: <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/840681-abd-ve-ingiltere-suriyeden-cekiliyor> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁴³ İnternet: "Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı". (2012). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi,fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

4. *Yetkililer keyfi şekilde tutuklanmış kişilerin serbest bırakılması sürecinin hızını ve kapsamını artıracak,*
5. *Yetkililer ülkede gazeteciler için hareket serbestisi temin edecek,*
6. *Yetkililer toplanma ve barışçı şekilde gösteri yapma hakkına saygı gösterecek.*²⁴⁴

BM tarafından öne sürülen plan, Şam yönetimi tarafından kabul edilmiş olsa da ateşkesi getirme konusunda yetersiz kaldı. Suriye rejimi yanlısı veya karşıtı milislerin gerçekleştirdiği şiddet olayları neticesinde onlarca insan hayatını kaybetti. Bu süre zarfına kadar Suriye’de açık bulunan pek çok diplomatik temsilci de ülkeyi terk etmiştir. Aynı tarihlerde Suriye’deki çatışmalara barışçıl çözümler bulmak adına toplanılan Cenevre Konferansı’nda da önemli ilerlemeler sağlanamamıştır. Bu olaylar sonrasında BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan görevi bıraktı.²⁴⁵ Böylece Suriye’de kısa vadeli bir çözüm ihtimali büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Muhalif gruplara destek veren ABD ve Avrupa ülkeleri; Rusya, Çin ve İran’ın rıza göstermemesi halinde Suriye’ye yönelik yaptırım kararı alamamaktadırlar. Annan Planı bahsi geçen ülkeleri ikna edememiştir.

2013 yılı itibariyle Suriye’deki iç savaşa terör örgütleri dâhil olmuştur. Terör örgütlerinin Suriye’deki iç savaşın gidişatını etkileme kapasitesine sahip olmaları nedeniyle çalışmanın bundan sonraki kısmında terör örgütlerini de iç savaşın diğer aktörleriyle birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki kısmı yani 2012 sonrası yıllarda Suriye’de meydana gelen gelişmeler bu doğrultuda ele alınacaktır.

²⁴⁴ İnternet: “Suriye Annan Planı’nı Kabul Etti”. (2012). **BBC News Türkçe**. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁴⁵ İnternet: “Kofi Annan Görevi Bıraktı”.(2012). **Turkish Journal**. Web: <http://www.turkishjournal.com/2012/08/02/kofi-annan-bu-kez-birakti/> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TERÖR ÖRGÜTLERİNİN SURİYE'DEKİ GELİŞMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1. Suriye İç Savaşındaki Aktörler: Terör Örgütleri

Suriye, Ortadoğu coğrafyasında terör örgütlerinin oluşmasına müsait bir zemin sağlayan ve rejim politikaları nedeniyle uzun yıllar terörizm olgusuyla anılan bir ülkedir. Öyle ki terörü ulusal çıkarı için bir araç olarak da kullanmaktadır. Bölgedeki Suriye-İsrail çekişmeleri dolayısıyla yaşanan krizler Suriye'yi Hizbullah'a destek vermeye sevk etmiştir. Bu desteğin yanı sıra uzun yıllar boyunca komşu ülkeleri olan Türkiye ve Irak'a karşı PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê- Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütünü bir koz olarak kullanmıştır. Bu bakımdan Baas rejiminin terör örgütlerini kullanma konusunda oldukça tecrübeli olduğu söylenebilir.

Suriye'deki halk ayaklanmaları başladıktan sonra Suriye'deki mevcut terör örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetlerini hızlandırırken, otorite boşluğunun yarattığı etkiyle bölgede yeni terör örgütleri türemiştir.

Suriye'de uzun yıllardır faaliyet gösteren ve Suriye'yi bir üs olarak kullanan PKK terör örgütü; 2003 yılında kurulan PYD ismiyle, Irak El Kaidesi ise El Nusra Cephesi ismiyle çatışmalara dâhil olurken, Hizbullah silahlı unsurlarıyla rejimin yanında yer almıştır. Yaptığı eylemlerle kısa sürede ismini duyurarak tüm dünyanın gündemini meşgul eden Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütü de çatışmalarda yer almaya başlayınca Suriye'deki olayların seyri oldukça değişmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde terör örgütlerinin Suriye'deki iç savaşa etkisi incelenecektir.

4.1.1. PYD Terör Örgütü

Türkiye ve Suriye arasında 911 km'lik bir kara sınırı bulunmaktadır. Bu özelliğiyle Suriye, Türkiye'nin en uzun sınır şeridinde sahip ülke konumundadır. Suriye'nin kuzeyi Türkiye-Suriye sınırını ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kontrolünde olan bölgelerle Rabia-Sincar üzerinden Irak-Suriye sınır hattını oluşturması nedeniyle jeopolitik açıdan

stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı Kuzeydoğu Suriye’de petrol yatakları da bulunmaktadır. Suriyeli Kürtler yaşadıkları coğrafi bölgenin öneminin yanı sıra etnik açıdan da Suriye’deki en büyük azınlığı oluşturmaları ve hak talepleri nedeni ile Baas rejimi tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenlerden ötürü rejim ve PKK arasında bir birlikte yaşama formu kurulmuştur. PKK’nın Türkiye’ye karşı desteklenmesine karşılık PKK’nın da yardımı ile Suriye Kürtleri rejim için tehdit olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Baas rejimi böylece caydırıcılık oluşturmak ve Türkiye’nin siyasi ve iktisadi adımlarına karşı hamleler üretebilmek amacıyla ülkedeki Kürt sorununu Türkiye’ye ihraç etmeye çalışmıştır. Baas rejimi, Türkiye’den kaçan Abdullah Öcalan’ı ağırlarken, ironik bir biçimde ülkenin kuzeyindeki Kürtlere karşı baskıcı ve ayrımcı politikalarına devam etmiştir. Yine bu anlamda Öcalan’ı Suriye’deki Kürtlere karşı bir avantaj olarak elinde tutmaya çalışmıştır.²⁴⁶

Baas rejiminin Suriye’de PKK’ya alan açması ve destekte bulunması PKK’nın Suriye Kürtleri üzerindeki etkisini arttırmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki PKK, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başlaması ve Adana Mutabakatı ile birlikte yeni duruma yanıt vermiş ve Suriye kolu olarak 2003 yılında PYD’yi (Partiya Yekîtiya Demokrat- Demokratik Birlik Partisi) kurmuştur. 2011 sonrası dönemde Suriye’nin kuzeyinde etkinlik elde eden en önemli aktörlerden birisi haline gelen bu örgüt 2003 yılında kurulmuş olsa da tarihçesi PKK’nın Suriye’de faaliyetlerine başladığı 1980’lerin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Örgütün liderliğini 2003-2010 yılları arasında Fuat Ömer yapmıştır. PYD örgütlenmesi Baas rejimi tarafından hoş karşılanmamış ve bu yapıya yönelik tutuklamalar gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında yüzlerce PYD üyesinin tutuklandığı değerlendirilmektedir. Salih Müslim’in de dâhil olduğu birçok lider, Kuzey Irak’a kaçmak zorunda kalmış ve Kandil bölgesinde konuşlanmışlardır. 2004 yılında PKK içindeki anlaşmazlık sonucu PYD ikiye bölünmüş ve Rekeftina Demokrat a Kurd ya Suri (Rekeftin) kurulmuş ancak kurucu lideri Kemal Şahin, Şubat 2005’te Kuzey Irak’ta PKK tarafından öldürülmüştür.²⁴⁷ Aynı yıl Türkiye’de yoğun şiddet eylemlerine başlayan PKK, yasama organı olan KONGRA GEL’in (Kongreye Gele Kürdistan-Kürdistan Halk Kongresi) 17

²⁴⁶ Acun, C., Öner, H.(2014). “İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Kobani”. *SETA Perspektif*, 1-2. Ayrıca Bkz. Izady, M.(1992). *The Kurds: A Concise Handbook*. New York: Taylor & Francis Publisher, 218.

²⁴⁷ Acun, C., Keskin, B.(2016). “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG”. *SETA Rapor*, 10. Ayrıca Bkz. Noi, A. U.(2012). “The Arab Spring, Its Effects On The Kurds, and The Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on The Kurdish Issue”. *MERIA Journal*, 16(2), 18.

Mayıs 2005 tarihli kongresinde "KCK (Koma Civaken Kürdistan-Kürdistan Topluluklar Birliği) Sözleşmesi"ni kabul etmiştir.²⁴⁸ Bu sözleşmeyle birlikte Demokratik Toplumcu Konfederal bir yapı öngören ve örgütün bir çatı yapılanması olan KCK kurulmuştur²⁴⁹.

PYD, kurulduğu tarihten Arap Baharına kadar pasif bir dönem geçirmiştir. Ancak Suriye’de Arap Baharının etkisini göstermesi²⁵⁰ PYD’nin örgütlenme sürecini hızlandırmıştır. Bu kapsamda 12 Aralık 2011 tarihinde KCK-Rojava yapılanmasının yasama unsurunu oluşturan ve 320 üyesi olan TEV-DEM’i (Tevgera Civaka Demokratîk- Demokratik Toplum Hareketi) kurmuştur. 21 Aralık 2013 tarihinde PYD, 3 kantondan²⁵¹ oluşan ve Rojava bölgesinde başkenti Kamışlı olan Kürt otonom yapısını öngören ve 93 maddeden oluşan Kürt anayasasını duyurmuştur. Söz konusu anayasa maddelerinde; Abdullah Öcalan’ın belirtmiş olduğu ve öncelikle Rojava’da oluşturulmak istenen demokratik konfederalizm, bireylerin demokratik hayata doğrudan katılım sağladığı ve devlet mekanizmasının geri planda kaldığı bir yönetim şekli tasvir edilmektedir. Ayrıca Rojava’daki yeni yapılanmada resmi bir dini inancın belirtilmeyeceği, etnik kimliklerin geri planda kalacağı, kadınların yüksek oranda siyasi hayata katılımlarının sağlanacağı, basın özgürlüğü vb. temel insan haklarının korunacağı vurgulanmaktadır. Anayasada belirtilen hususların hayata geçirilmesi

²⁴⁸ KCK yapılanması toprak hedefi olarak Suriye’nin kuzeydoğusu (Rojava) Türkiye’nin doğu ve güneydoğusu (Bakur), Irak’ın kuzeyi (Başur) ve İran’ın kuzeybatısı (Rojhilat) olmak üzere bahsi geçen bu dört ülkedeki toprak parçalarını kapsamaktadır. KCK yapılanmasının nihai hedefi olan Türkiye, İran, Suriye ve Irak topraklarında bulunan Kürt toplumlarından oluşan, “Bağımsız Birleşik Kürdistan” ya da daha sonra revize edilen şekliyle “Konfederal Yapı” kurmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Suriye’de kurulan PYD, İran’da kurulan PJAK (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê- Kürdistan Özgür Yaşam Partisi ve Irak’ta kurulan PÇDK (Partiya Çareseriya Demokratik A Kurdistan- Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi) çatı yapılanması oluşturulmuştur²⁴⁸. Bu bağlamda PYD ile PKK arasında organik bir bağ bulunduğunu söylemek mümkündür. PYD, PKK ile aynı ideolojiyi paylaşmakta ve Suriye’de demokratik özerklik oluşturmak istemektedir. PYD’nin silahlı gücü olan YPG (Yekiniyen Parastina Gel-Halk Savunma Birlikleri) ve YPJ (Yekiniyen Parastina Jin-Kadın Koruma Birlikleri) de PKK’nın Irak’ın Kandil dağındaki kamplarında eğitilmektedir. Bkz. Karabat, A.(2013).age., 256.

²⁴⁹ Özcan, M.(2012). *Terörün Matruşkası KCK*. Ankara: Hayat Yayınları, 49.

²⁵⁰ Suriye’de başlayan olaylar, uzun yıllar Baas rejiminin baskısı altında yaşayan ve vatandaşlık hakları dahi verilmeyen Suriye Kürtleri için umut olmuş ve Suriye’deki rejim karşıtı gösterilere onlar da destek vermiştir. Esad yönetimi, 2011’deki olayların başlangıcından kısa bir süre sonra, en azından Kürtlerin ayaklanmalarını önlemek amacıyla 7 Nisan 2011 tarihinde Kürtlere vatandaşlık haklarını geri veren yasayı onaylasa da, Kürt Partileri bunu yeterli görmemiş ve Suriye’nin kuzeyindeki faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Bkz. Murphy, K.(2012). “Rise of the Kurds in Syria”. *Eureka Street*, 22(20), 33.

²⁵¹ Rojava olarak belirtilen bölge Doğuda Cezire, ortada Kobani batıda Afrin bölgelerini ifade etmektedir. Ancak Irak Kürt bölgesi ile karşılaştırıldığında Suriye’deki kantonlar arasında coğrafik bütünlük bulunmamaktadır. Bu nedenle ilk planda PYD tarafından kantonlar ilan edilmiştir. Bkz. Erkmen, S.(2012). “Kurdish Movements In Syria”. *ORSAM*, (127), 11.

durumunda, Rojava bölgesinin özellikle birçok etnik toplumun bulunduğu Ortadoğu bölgesi için önemli demokratik bir model haline geleceği belirtilmektedir.²⁵²

PYD, Batı'nın demokratik değerlerine entegre olabileceğini göstererek destek almaya çalışmaktadır. Bu bağlamda örgüt Abdullah Öcalan'ın fikirleri doğrultusunda, ayrılıkçı mücadeleci paradigmanın yerine, ulus-devlet anlayışını reddeden daha demokratik değerler içerdiğini öne sürdüğü demokratik konfederalizm anlayışını benimsemiştir. PYD bu ve benzeri yapısal değişikliklerle IŞİD'e karşı batının en büyük potansiyel müttefiki haline gelmektedir. Nitekim PKK'nın aksine PYD Batılı ülkelerin terör listelerinde bulunmamaktadır.²⁵³

Suriyeli Kürt grupları, kendilerini yeterince temsil etmeyeceğini düşündükleri Suriye Ulusal Konseyi'ne (SUK) katılmakta tereddüt yaşamışlardır. Konsey'in 2011 yılında İstanbul'da yaptığı toplantıya katılan tek Kürt Partisi olan Mişel Temo'nun Gelecek Partisi, "*Suriye Arap Cumhuriyeti*" isminin devrim sonrası "*Suriye Cumhuriyeti*" olarak değişmesi gerektiğini toplantı gündemine taşımış, ancak partinin bu talebi Suriyeli muhalifler tarafından kesin bir şekilde reddedilmiş, bu durum Kürtlerin tepkisini çekmiştir. Kürt partilerinin konseye katılmaktaki diğer çekinceleri ise muhaliflerin İslamcı çizgiye fazlaca kaymış olmaları²⁵⁴ ve Türkiye'nin SUK üzerindeki etkisini kullanarak Suriyeli Kürtlerin önünün açılmasına pek fırsat vermeyeceği düşüncesi olmuştur.²⁵⁵

Suriyeli muhaliflerle işbirliği yapmanın zor olduğunu fark eden Kürt Partileri, kendi aralarında ittifak kurmak amacıyla Suriye'deki etkili Kürt siyasetçilerden olan Mişel Temo'nun liderliğinde, 2011 yılı Ekim ayında Kamışlı'da bir toplantı gerçekleştirmiş ve Kürtlerin de rejime karşı savaşıması gerektiği konusunda uzlaşmışlardır.²⁵⁶ Devam eden süreçte, Kürt partilerini bir çatı altında toplamak ve sürecin kendisinin kontrolü dışını çıkmasını engellemek isteyen IKBY başkanı Mesut Barzani'nin çağrısıyla Ocak 2012 tarihinde Erbil'de bir araya gelen Kürt Partileri, Kürt Ulusal Konseyi'ni (KUK) oluşturmuştur. 11 partinin katılımıyla oluşan KUK'a, PYD katılmamış ve katılan partilere

²⁵² Radpey, L.(2015). "The Kurdish Self-Rule Constitution in Syria". *Chinese Journal Of International Law*, 14(4), 835-837.

²⁵³ Paasche, T.(2015). "Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation". *Middle East Policy*, 22(1), 78.

²⁵⁴ Gillis, C. M.(2012). "Syria's Kurds At A Crossroads". *Turkish Review*, 2(6), 16.

²⁵⁵ Ünver, agm., s.24

²⁵⁶ Karabat, A.(2013).age., 261.

de tepki göstermiştir. Nitekim Erbil’de yapılan toplantıya katılan parti liderleri, Suriye’ye girişlerinde YPG tarafından tutuklanmış, hatta başka olaylarda Kuzey Irak’ta eğitim aldıkları gerekçesiyle alıkonulanlar olmuştur.²⁵⁷

KUK içerisindeki partiler biran önce Kürtlerin de Esad’a başkaldırması ve Kürt şehirlerinin rejimden temizlenmesini isterken, PYD buna karşı çıkmış ve birçok yerde yapılan rejim karşıtı gösterilere PYD müdahale etmiştir.²⁵⁸ Ayrıca bazı kesimlerce Mişel Temo’nun 7 Ekim 2011 tarihinde öldürülmesinden PYD sorumlu tutulmuştur.²⁵⁹ PYD’nin buradaki tutumunu, PKK/KCK’nın Türkiye’de yaptığına benzer biçimde, kendisi dışında Kürtleri temsil edebilecek herhangi bir alternatif oluşuma müsaade etmemek ve kendisini Kürtlerin sorunlarının çözümü için tek adres olduğunu kabul ettirmek şeklinde okumak mümkündür.

Suriye’deki Kürt Partileri ile PYD arasındaki gerginliklerin devam etmesi nedeniyle Barzani, Suriyeli Kürt liderleri tekrar toplantıya davet etmiştir. 2012 Haziran ayında Erbil’de bu kez PYD’nin de katılımıyla gerçekleşen toplantıda Erbil Anlaşması imzalanmıştır.²⁶⁰ Anlaşmaya göre PYD’den 5 ve KUK’dan 5 temsilcisinin yer alacağı 10 kişilik bir Yüksek Kürt Konseyi (YKK) kurulması, taraflar arasındaki çatışmaların son bulması, iki taraf arasında iletişimi sağlayacak komiteler kurulması ve ortak hareket edilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Diğer Kürt partilerine oranla YKK içerisinde büyük bir çoğunluk elde etmesine karşın PYD, konsey kararlarını dikkate almamış ve Erbil Anlaşması hayata geçirilememiştir. PYD, Baas rejimi aleyhine gösteri yapan Kürtleri şeriatçılık, Türkiye veya Barzani ile işbirliği içinde olmakla suçlayıp, Kürtlerin yoğun olduğu kentlerde rejim aleyhine yapılan gösterilere müdahale etmeye devam etmiştir. SUK’ta muhaliflerin yeterince temsil edilmediği gerekçesiyle SUK toplantılarına katılmayan Kürt muhaleti SMDK’nın oluşumu ve birçok ülke tarafından resmi muhatap kabul edilmesinin ardından KUK, 11 Aralık 2012 tarihinde toplanarak Yüksek Kürt Heyeti adı altında SMDK’ya (Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu) katılım kararı almıştır. PYD lideri

²⁵⁷ Erkmen, S.(2013). “The Clashes In Northern Syria And The Possible Effects”. **ORSAM Rapor**, (164), 11.

²⁵⁸ Erkmen, S.(2012).agm., 24.

²⁵⁹ İnternet: “Kürtler PKK’ya Ateş Püskürdü”.(2012). **SABAH**. Web: <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/12/kurtler-pkky-ates-puskurdu> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁰ Kurubaş, E.(2013). “Arap Baharında Eklemlenen Kürt Bölgeleri ve Türk Dış Politikasına Etkileri”. **Ortadoğu Analiz**, 5(54), 20.

Salih Müslim ise koalisyonu reddetmiş ve Yüksek Kürt Heyeti'nin Suriye'deki Kürtleri temsil etmediğini belirtmiştir.²⁶¹

Muhalliflerin çatısı altında herhangi bir oluşuma katılmayan PYD uluslararası alanda bizzat muhatap olarak kabul edilmek istenmektedir. Suriye'deki sorunun barışçıl yollarla çözümü adına BM koordinesinde Cenevre görüşmeleri yapılmış ve PYD bu görüşmeler için davet beklemiştir. Haziran 2012 Haziran tarihinde yapılan Cenevre-1 ve Ocak 2014 tarihinde yapılan Cenevre-2 görüşmelerine çağırılmayan PYD'nin, Ocak 2016 tarihinde yapılan görüşmeler için davet edilmesi Türkiye'nin diplomatik çabalarıyla engellenmiştir. Görüşmelere Salih Müslim davet edilmemiş, Rojava bölgesinden bir temsilci bulunması adına Demokratik Suriye Meclisi Eşbaşkanı Heysem Menna görüşmelere davet edilmiştir. Ancak Menna yaptığı açıklamada Salih Müslim'in davet edilmemesi durumunda kendisinin de görüşmelere katılmayacağını belirtmiştir. Suriye'deki tarafları belirleyip masaya oturtma becerisini dahi gösteremeyen görüşmeler yine bir netice olmadan sonuçlanmıştır. Öte yandan Türkiye'nin engelleri sonucu Cenevre'ye çağırılmayan PYD'ye ABD tarafından bir jest yapılmış ve görüşmelerin hemen ardından Ocak 2016 tarihinde ABD yetkilileri tarafından Rojava bölgesine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. ABD Başkanı Barack Obama'nın IŞİD ile Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk, Suriye'nin kuzeyine giderek PYD temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Görüşmede IŞİD'e karşı mücadele konuşulmuştur.²⁶²

Suriye'deki olayların başlangıcından sonra Esad yönetimi, Suriye'nin kuzeyinden çekilerek bölgeyi adeta PYD'ye teslim etmiştir.²⁶³ PYD'ye alan açan Suriye rejimi böylece; güçlerini belli bir noktaya toplayarak mücadeleyi daha az cephede devam ettirmeyi, muhaliflere karşı yeni cepheler açarak zayıflatmayı, muhaliflere desteğini açıktan ilan eden Türkiye aleyhine bir tehdit oluşturmayı hedeflemiştir. Ayrıca sınırları ve hedefleri belli olan ve uluslararası anlamda meşruiyetini artıran PYD ile işbirliği yapmak Esad açısından yerinde bir hamle olmuştur. Bu bağlamda Esad yönetiminin açtığı alanı değerlendirmek isteyen PYD,

²⁶¹ Bakeer, A. H. (2013). "Suriye'de Kâbusa Doğru? Suriye'nin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar". *USAK Rapor*, (13-01), 58.

²⁶² İnternet: "U.S. Envoy Goes To Syria To Press The Fight Against The Islamic State".(2016). *The Washington Post*. Web: https://www.washingtonpost.com/world/us-envoy-goes-to-syria-to-press-the-fight-against-the-islamic-state/2016/01/31/7cd39aaf-b44e-467c-97e9-a365c627fa31_story.html adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁶³ Gunter, M. M.(2013). "The Kurdish Spring". *Third World Quarterly*, 34(3), 452.

Suriye'deki olayların başlangıcından itibaren, silahlı güçlerini Suriye'nin kuzeyine toplamış ve Türkiye sınırı boyunca bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir.²⁶⁴ Suriye'deki olaylarda Türkiye'nin Esad karşıtı tavrının netleşmesinin ardından Esad, 13 yıldır Irak'ta sürgünde yaşayan PYD Lideri Salih Müslim'i Suriye'ye çağırması ve örgütü toparlamasına imkân vermiştir.²⁶⁵

Al Jazeera'nın Mart 2012 tarihinde yayınladığı “Şam Belgeleri”ne göre, Suriye rejimi ayaklanmaların başında PYD ile işbirliği yapmaya karar vermiştir. Anlaşmaya göre, güvenlik güçleri Kürt bölgelerine karışmayacak, buradaki gösterileri bastırma görevi PYD'ye verilecektir. PYD, ayaklanmalar başlayınca ortaya çıkan iktidar boşluğunu değerlendirerek gücünü arttırmıştır. Suriye rejimi ise Arap muhalefetiyle Kürt muhalefetinin güçlerini birleştirmelerini engellemeyi ve dolayısıyla gösterileri belli bir alana hapsetmeyi başarmıştır.²⁶⁶

Esad, PYD'ye sağladığı stratejik desteğin yanı sıra silah yardımı yaptığını da 2015 yılında yapılan bir röportajda belirtmiştir. Esad, Suriye vatandaşı oldukları ve teröristlerle savaştıkları için PYD'ye silah gönderdiklerini belirtmiştir.²⁶⁷ Suriye rejimi, Kürt bölgelerinden Mayıs 2012 tarihinde tamamen çekilmiş ve kontrolü PYD'ye bağlı milis güç YPG'ye bırakmıştır. Suriye yönetiminin ülkenin kuzeyinden çekilmesi silahlı muhalefet içinde yeni bir rekabet doğmasına neden olmuştur.

2014 yılı Ocak ayında ise PYD güçleri Suriyeli Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu ve hâkimiyetini ele geçirdikleri Afrin, Kobani ve Cezire bölgelerinde kantonlar kurarak özerliklerini ilan etmişlerdir. 2016 yılına gelindiğinde YPG, Suriye'nin Türkiye sınırı boyunca uzanan ve örgüt için Rojava olarak ifade edilen Afrin, Kobani, Cezire, Tel Abyad, Rasulayn, Kamışlı, El Malikiye, Haseki'nin Kuzeyi ve Derik bölgeleri başta olmak üzere birçok bölgede kontrolü ele geçirmiştir.

²⁶⁴ Gunter, M. M. (2015). “Iraq, Syria, Isis And The Kurds: Geostrategic Concerns For The U.S. And Turkey”. *Middle East Policy*, 22(1), 102. Kaya, E., Ünal, B.(2014). “Suriye'nin Kuzeyindeki PYD Yapılanması ve Türkiye”. Sandıklı, A., Kaya, E.(Editörler). *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 286.

²⁶⁵ Gunter, M. M.(2013).agm., 451.

²⁶⁶ Karabat, A.(2013).age., 263.

²⁶⁷ İnternet: “Britain's Airstrikes Are Doomed To Fail”.(2015). *The Sunday Times*. Web: <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/news/focus/article1641838.ece> adresinden 5 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

4.1.2. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)

2014 yılında Irak ve Suriye’de ele geçirdiği topraklarla adını duyuran İŞİD, ilk olarak 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan’da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuştur. Örgüt mensupları 2001 yılında Irak’ın kuzeyine gelmiş ve ABD güçlerine karşı savaşımıştır. Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır. 12 Haziran 2006 tarihinde Zerkavi’nin ölmesiyle birlikte liderliğe Ebu Eyyub el-Mısri getirilmiştir. Ekim 2006 tarihinde ise Irak İslam Devleti kurulmuş, lideri ise Ebu Ömer el-Bağdadi olmuştur. 2007 yılından itibaren, ABD’nin örgüte karşı önlem almasıyla örgüt gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2010 yılında el-Mısri ve el-Bağdadi’nin öldürülmesi sonrası örgütün liderliğine Ebu Bekir el-Bağdadi getirilmiştir. İŞİD, 2011 yılında ABD’nin Irak’tan çekilmesinden sonra tekrar güçlenmeye başlamıştır. El-Bağdadi, 8 Nisan 2013 tarihinde Irak ve Şam İslam Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak bu karar El-Kaide tarafından onaylanmamış bu yüzden İŞİD, El-Kaide ile bağlantısı koparmıştır. İŞİD, 29 Haziran 2014 tarihinde ise halifeliği ve İslam Devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.²⁶⁸

2013 yılı Nisan ayında Irak İslam Devleti lideri Ebubekir El-Hüseyni El-Kureyşi El-Bağdadi yaptığı açıklamada; *“Irak İslam Devleti ile El Nusra Cephesinin Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adı altında birleştiğini”* belirtmiştir. Bu açıklamaya cevap olarak El Nusra lideri Ebu Muhammed El Cevlani ise Irak El Kaidesi ile birleşmediklerini, kendilerine sorulmadan böyle bir açıklama yapıldığını ve El Kaide lideri Eyman El Zevahiri’ye biat etmeye devam edeceklerini bildirmiştir. Bu açıklamalar sonrasında El Nusra içerisindeki daha radikal olan gruplar İŞİD’e katılmaya başlamıştır. El Kaide lideri Zevahiri ise konuyla ilgili yaptığı açıklamada; *“Ebubekir El Bağdadi’nin kendilerine danışmadan Suriye topraklarına yayıldığını, Irak Şam İslam Devleti’nin lağvedilerek, Irak İslam Devleti olarak devam edeceğini, Irak İslam Devleti’nin faaliyet alanı Irak toprakları, Nusra Cephesinin faaliyet alanının ise Suriye toprakları”* olduğunu belirtmiştir. Ancak bu açıklamaya rağmen Zevahiri’nin çağrısına uymayan Bağdadi Suriye’deki faaliyetlerinin devam edeceğini belirtmiştir.²⁶⁹

²⁶⁸ Erdoğan, Ş., Deligöz, E.(2015). “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 7. Ayrıca Bkz. Kfir, I.(2015). “Social Identity Group and Human (In) Security: The Case of Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)”. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(4), 239.

²⁶⁹ Tomé, L.(2015). “The “Islamic State”: Trajectory And Reach A Year After Its Self-Proclamation As A “Caliphate””. *Janus.Net: e-Journal of International Relations*, 6(1), 119.

2013 yılında büyük bir kısmı eski Irak askerlerinden oluşan ve Irak'ta geniş alanlarda hâkimiyeti elinde bulunduran Irak İslam Devleti ilgisini Suriye'deki olaylara yöneltmiştir.²⁷⁰ Bölgedeki otorite boşluğundan faydalanarak hızla büyük askeri başarılar elde eden örgüt, Mart 2013 tarihinde Suriye'nin Rakka kentini; 2014 yılı Ocak ayında Irak'ta Felluce, Ramadi'nin bazı bölgelerini, ardından Irak'ın ikinci büyük kenti Musul'un kontrolünü ele geçirmiştir. 2014 yılının sonunda, Irak ve Suriye'nin üçte biri IŞİD'in kontrolü altındaydı. Örgütün doğuşu ve hızla ilerleyişinin sebepleri hakkında yapılan analizlerde, IŞİD'in köklerinin 11 Eylül saldırıları sonrasında ve Arap Baharı sürecinde Batılı devletlerin izlediği politikalara dayandığı vurgulanmaktadır. Özellikle ABD'nin Irak'ta uyguladığı etnik, aşiret ve dini yapı ve inançları göz ardı eden politikaları IŞİD'in doğmasında önemli bir etken olmuştur. Örgütün doğduğu Irak'ta, Şii ağırlıklı hükümetin Sünnileri dışlayan politikaları, IŞİD'in Sünni grupların desteğini alarak Suriye'ye yayılmasını hızlandırdı. Suriye'de halen devam eden iç savaşa yönelik müdahalesizlik politikasının ülkede yarattığı güç boşluğu IŞİD'in güçlenerek yayılmasını hızlandırdı. Özellikle yabancı savaşçıların IŞİD'e dâhil olması, örgütün etkinliğinin hızla artmasında ve ülkedeki savaşın seyrinin değişmesinde etkili oldu.²⁷¹

El Nusra Cephesinin aksine IŞİD, alan kazanmaya özel bir önem vermekte ve kazandığı bu alanda yeni bir devlet inşa etmeyi amaçlamaktadır. IŞİD lideri Bağdadi 2014 yılında yaptığı bir açıklamada IŞİD'in bir gün Kafkasya, Hindistan, Çin, Suriye, Irak, Yemen, Mısır, Kuzey Afrika, Amerika, Fransa, Almanya ve Avusturya'yı da kapsayacağını belirtmiş ve IŞİD'in toprak hâkimiyeti konusunda Irak ve Suriye ile sınırlı kalmayacağını ifade etmiştir.²⁷² IŞİD, Irak'ta yağmaladığı bankalar ve petrol kaçakçılığından elde ettiği gelirden dolayı dünyanın en zengin terör örgütü haline gelmiştir. Alan hâkimiyeti, ekonomik güç ve insan kaynağının bol olması Ebu Bekir El Bağdadi'yi ümmet temelli bir anlayışla halifelik sistemini yeniden canlandırmaya sevk etmiştir. Öyle ki halifeliği siyasi bir pozisyon olarak sunmuş, kendisini de tüm Levant bölgesinin siyasi lideri ilan etmiştir.²⁷³

²⁷⁰ Juneau, T.(2015). "Containing the Islamic State". *Middle East Policy*, 22(3), 36.

²⁷¹ Kap, D.(2015). "AB ve Türkiye'nin DEAŞ ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası". *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, (108), 4.

²⁷² Walt, S. M.(2015). "ISIS as Revolutionary State". *Foreign Affairs*, 94(6), 42-46.

²⁷³ Daher, A.(2015). "In the Wake of the Islamic State Threat: Repercussions on Sunni-Shi'i Competition in Lebanon". *Journal Of Shi'a Islamic Studies*, 8(2), 210.

İŞİD'in ortaya çıkışı ve halifelik söylemleri dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Modern ulus devleti ve kolonyal anlayışı reddeden, Ortadoğuda Sykes-Picot ile çizilen sınırları kaldırmayı amaçlayan, ırkçılık ve milliyetçilikten ziyade ümmet ve halifelik kavramlarını kullanarak şeriat hükümleriyle yönetilen bir devlet kurmak isteyen İŞİD, saflarına dünyanın dört bir yanından binlerce cihatçı katmıştır. İslamiyetin ilk yıllarındaki dört halifeler döneminde temsil edilen İslam ruhunun yeniden yaşanmasını arzu eden, bu dönemden sonraki tüm İslami görüş ve yorumları bidat olarak gören bu görüş Allah dışında herhangi bir temsilci kabul etmemektedir. Bu açıdan bakıldığında İŞİD'in Irak ve Suriye'de bulunan Sahabe ve İslam alimlerinin kabirlerini neden tahrip ettiği daha iyi anlaşılmaktadır.²⁷⁴

İŞİD hareketi hedefleri doğrultusunda düşman gördüğü kitleye karşı acımasızca şiddet uygulamaktadır. Asimetrik savaş stratejisini benimseyen örgüt militanları geleneksel yöntemlerle birlikte gerilla taktiklerini de uygulamaktadır.²⁷⁵

İŞİD'in güçlenmesi, yayılması, sosyal medya üzerinden yaptığı yayınlarla korku salması ve nihayetinde dünyanın birçok ülkesinde eylemler düzenlemesi uluslararası alanda bu örgüte karşı ortak hareket edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun için ABD öncülüğünde NATO'nun desteklediği, 55 ülkenin katkı sağladığı İŞİD karşıtı uluslararası bir koalisyon oluşturulmuştur. Öyle ki İŞİD karşıtı uluslararası koalisyona bağlı güçler 2014 yılında 1411 hava hücumu gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlarda İŞİD mensuplarının barındığı 700 bina, 260 araç, 180 petrol kaçakçılığı bağlantılı işletmeler dâhil olmak üzere 2.300 İŞİD bağlantılı hedefe yönelik hava operasyonları gerçekleştirilmiştir. Ancak Irak ve Suriye'deki İŞİD'e yönelik yapılan hava operasyonları istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Suriye'nin Rakka kentine yapılan saldırılar sonrası İŞİD mensuplarının hava saldırılarından korunmak için Türkiye sınırına doğru ilerlediği görülmüştür. Özellikle Kobani'de yaşanan çatışmalarda bu hava operasyonları esnasında meydana gelen yer değişiklikleri önemli bir etken olmuştur.²⁷⁶

²⁷⁴ Jabareen, Y.(2015). "The Emerging Islamic State: Terror, Territoriality, And The Agenda of Social Transformation". *GEOFORUM*, (58), 51-55.

²⁷⁵ Ratu, A., Roşu, M. A.(2015). "The Analysis Of The Adjustment Of Some Of The Principles Of War To The Specific Of The Islamic State's Crisis". *Revista Academiei Fortelor Terestre*, 20(3), 276.

²⁷⁶ Bouzis, K.(2015). "Countering the Islamic State: U.S. Counterterrorism Measures". *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(10), 886-887.

Irak ve Suriye’de IŞİD’in etkinliğini arttırması şüphesiz BM bünyesinde bu örgüte karşı birtakım kararlar alınmasını gerektirdi. Yabancı savaşçılar sorununa BM bünyesinde bir çözüm bulunması amacıyla, BMGK tarafından iki önemli karar alındı. “Yabancı terörist savaşçılarla” ilgili olarak alınan 2178 Sayılı BMGK kararı; IŞİD, El-Nusra ve El-Kaide’ye yakın örgütlere katılımı engellemek amacıyla “yabancı terörist savaşçılara dair küresel düzeyde alınacak tedbirleri içermektedir. 2178 sayılı kararda, “yabancı terörist savaşçı” olarak tanımlanan örgüt veya grupların finans kaynaklarının kesilmesi, militan katılımlarının önlenmesi ve söz konusu kişilerin çatışmaların yaşandığı ülkelere seyahatlerinin engellenmesini öngörüyor.²⁷⁷ Bu karardan sonra üye ülkelerden örgüte ait finans ve insan kaynağını yok etmesi amaçlanmıştır. Bütün bu tedbirler IŞİD’in etkisini nispeten kırmasına rağmen, örgüt tamamen yok edilememiştir.

4.1.3. El Kaide ve Bağlı Gruplar

El Kaide, 20. yüzyılda yaşamış olan Mısırlı alim Seyyid Kutub ve Filistinli din adamı Abdullah Azzam'ın fikirlerinden idolojik olarak etkilenmiştir. Seyyid Kutub, Kuran'ın Gölgesinde (Fîzılâl'il Kur'an) ve Yoldaki İşaretler (Mea'lim Fi-Tarik) gibi eserlerinde modern İslam devletleriyle İslamiyet öncesi dönemi ifade eden cahiliye dönemini karşılaştırmakta ve Müslümanların kurtuluşu için Hz. Muhammed dönemindeki İslam esaslarına geri dönmeleri gerektiği ve Kuran'a göre şariat hükümlerinin konulması gerektiğini belirtmektedir. Abdullah Azzam ise selefi fikirleri daha radikal bir noktaya taşımış ve silahlı mücadele olarak cihadı da Müslümanların bir vazifesi olarak görmüştür.²⁷⁸

El Kaide, Arapça, kaf-ayn-dal kökünden gelmektedir. Kaide, kamp, ev gibi bir üs anlamına gelebileceği gibi evin altındaki temel anlamına da gelebilmektedir. Kural, ilke, akide, formül, yöntem, örnek ya da izlek anlamları da bulunmaktadır. El Kaide, 1980'lerin ortalarında yerel direniş gruplarıyla birlikte SSCB'ye karşı savaşmak için Müslüman dünyanın dört bir yanından Afganistan'a gelen İslamcı savaşçılar tarafından sıkça kullanılmıştır. Bin Ladin'in ilk ruhani hocalarından Abdullah Azzam, Sovyetlere karşı savaşın son bulmasından sonra kendilerini davaları uğruna adanmış olan gönüllüleri tanımlarken El Kaide sözcüğünü kullanmıştır.²⁷⁹ Azzam'ın tasvirine göre El Kaide bir

²⁷⁷ Kap, D.(2015).age., 7.

²⁷⁸ Jones, S. G.(2013). “Syria's Growing Jihad”. *Survival*, 55(4), 56.

²⁷⁹ Burke, J.(2003). *El Kaide: Terörün Gölgesi*. Kılıç, E.(Çeviren), Everest Yayınları, s:12

örgütü tanımlamaktan ziyade bir ideolojiyi tanımlamaktadır. 1980'lerden itibaren bölgede faaliyet gösteren örgüt, 1988 yılında El Kaide ismiyle kuruluşunu ilan etmiştir. El Kaide, 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırıları üstlenmesiyle dünya gündemine oturmuştur.

El Kaide terör örgütünü örgütlenme biçimini üç unsura ayıracak olursak; çekirdek yapı olan birinci kısımda sayıları 10 civarında olan örgütün en üst düzey kadrosu bulunmaktadır. İkincisi; El Kaide ile bağlantılı, El Kaide'nin uluslararası amaçlarını benimseyen yerel militan gruplardır. Asıl eylemleri gerçekleştiren bu gruplar, çekirdek yapının içtihatları doğrultusunda hareket ederek belirlenen bölgelerde eylemlerini gerçekleştirirler. Çekirdek yapı ile militan grupların iletişimleri kısıtlı olduğundan dolayı istihbarat örgütlerinin El Kaide'nin çekirdek yapısına ulaşma imkânı zayıf olmaktadır. El Kaide'nin üçüncü kısmı ise aynı ideolojiyi paylaşan fakat aktif eylemci olmayan kişilerdir.²⁸⁰

Suriye'de başlayan olaylar esnasında El Kaide lideri²⁸¹ Eymen El Zevahiri Suriye'yi cihat bölgesi ilan etmiştir. El Zevahiri yaptığı açıklamada Suriye'deki direnişin, tüm acılara, verilen kurbanlara ve dökülen kanlara rağmen artarak devam ettiğini, laik ve mezhepçi rejime karşı korkusuzca izzet ve onur mücadelesi verildiğini, ne Batıya ne Amerika'ya ne Arap hükümetlerine ne de Türkiye'ye güvenilmemesi gerektiğini belirtmiş ve dünyadaki tüm Müslümanları Suriye'deki cihada dâhil olmaya çağırmıştır.²⁸²

İŞİD çatısı altında bulunan Suriyeli militanlar 2011 yılında Ebu Muhammed Julani liderliğinde Irak'tan Suriye'ye geçerek El Nusra Cephesi adlı örgütü kurmuşlardır. Bu örgüt, varlığını 24 Ocak 2012 tarihinde resmen ilan etmiş ve rejime karşı verilen mücadelede önemli bir aktör haline gelmiştir.²⁸³ El Zevahiri'nin çağrısı üzerine Suriye El Kaidesi olarak bilinen El Nusra Cephesi, Baas rejimine karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Bu kapsamda Baas rejimine ve azınlıkları içeren sivil hedeflere karşı bir dizi terör saldırısı gerçekleştirmiştir. Örgütün merkezî liderleri çoğunlukla Suriyelidir. İŞİD ve El Nusra Cephesi, liderlik ve hedef öncelikleri noktasında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. El Nusra Cephesi Suriye'deki hükümet güçleri ile savaşa konsantre olurken, İŞİD hedefini daha geniş tutarak hem Irak hem de Suriye'de etkili olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda İŞİD'in giderek

²⁸⁰ Avcı, İ.(2006). "El Kaide Tehdidi İle Mücadele". *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(3), 97-101.

²⁸¹ 2 Mayıs 2011 tarihinde Pakistan'ın Abodabad kentinde öldürülen El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in yerine, Eymen El Zevahiri örgütün başına getirilmiştir.

²⁸² Jones, S. G. (2013).agm., 63.

²⁸³ Terkan, A., Zayıf, V., Yaşar, İ.(2015). "El Nusra Cephesi". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 43.

güç kazanması, El Nusra Cephesi'ni zor durumda bırakmıştır. El Kaide'nin merkezi yönetimi tarafından problem olarak algılanan IŞİD, Suriye topraklarına yöneldikçe, El Kaide, El Nusra Cephesi'nin daha etkin olmasını sağlamak adına üst düzey yetkililerini Suriye'ye göndermiştir. Ancak bölgede koalisyon güçlerinin etkin hava saldırıları neticesinde, zaman geçtikçe bu iki örgütün ilişkilerinde değişim yaşanmıştır.²⁸⁴

El Nusra Cephesi'nin El-Kaide'ye bağlılığını ilan etmesi organik bağının yanı sıra aslında taktiksel açıdan da atılmış bir adımdır. Zira DEAŞ sahip olduğu medya imkânları, askeri başarıları ve tecrübesiyle Suriye'de etkinliğini giderek artırmaya başlamıştır. El Nusra Cephesi ise bu güçlü imaja karşı durabilmek için El-Kaide'nin selefi-cihadi dünya içindeki güçlü imajını arkasına alarak karşı durmayı planlamıştır. Bu pragmatik adım ilk anda IŞİD tehdidini kısmen de olsa durdurmayı başarsa da daha sonra El Nusra Cephesi için ciddi bir sorun haline gelmiştir. ABD, El Nusra Cephesi'ni 15 Aralık 2012 tarihinde terör örgütleri listesine almıştır. Türkiye ise El Nusra Cephesi'ni Mayıs 2014 tarihinde terör örgütleri listesine dâhil etmiştir. El-Kaide lideri El Zevahiri konuya dair yaptığı açıklamada Julani'nin El-Kaide'ye bağlılığını kamuoyuna açıklamasını kendilerine danışmadan yaptığını daha sonraki bir açıklamasında belirtmiş ve bu sebeple “gizli biat” ilkesine riayet edilmediğini vurgulamıştır.²⁸⁵

4.1.4. Hizbullah

Hizbullah'ın temelleri, radikal dini merkezli düşüncelerin Lübnan'da gelişmeye başladığı 1970'li yıllara dayanmaktadır. İranlı bir din adamı olan Musa El Sadr, 1950'li yılların sonunda yerel dini grupların davetiyle Lübnan'a gelmiş ve Şii topluluk içinde politik ve sosyal olarak kendi grubunu oluşturarak mobilize etmiştir. 1974 yılında El Mahrumin hareketini kuran Musa El Sadr, 1975 yılında grubuna askeri kanat da eklemiş ve grup AMAL (Afwaj al-Muqawama al-Lubnaniyya) olarak adlandırılmıştır.²⁸⁶

1978 yılında Musa El Sadr'ın ziyaret için gittiği Libya'da ortadan kaybolmasıyla AMAL içindeki gruplar kendi içerisinde ayrılmaya başlamış, 1979 yılındaki İran İslam

²⁸⁴ Terkan, A., Zayıf, V., Yaşar, İ.(2015).agm., 43-44.

²⁸⁵ Acun, C., Keskin, B., Saleymeh, B.(2017). “El-Kaide'den Htş'ye: Nusra Cephesi”. *SETA*, 25.

²⁸⁶ El Hussein, R. (2010). “Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria”. *Third World Quarterly*, 31(5), 806.

Devrimi'nden etkilenen ve İran çizgisinde hareket etmek isteyen şahıslar AMAL hareketinden ayrılarak Hizbullah ismini kullanmaya başlamışlardır. Nitekim “*Allah’ın taraftarları, Allah’ın partisi*” şeklinde tercüme edilebilecek Hizbullah isminin de İran’daki devrimle bağlantısı bulunmaktadır. Hizbullah ismini ilk defa, İran’da Şah rejimine karşı mücadele eden Muhammed Gaffari kullanmıştır. Gaffari cezaevinde yazdığı mektuplarda “Tek bir parti vardır. O da Allah’ın partisidir” şeklinde ifadeler kullanmıştır. İşkence ile öldürülen ve bir efsane haline gelen Gaffari’nin fikirlerinden etkilenen Hizbullah mensupları kendileri için bu ismi uygun görmüştür.²⁸⁷

Hizbullah’ın kuruluşunda, İsrail’in 1982 yılında güney Lübnan’ı işgal etmesi önemli bir yer tutmaktadır. Hizbullah, 1982 yılında İsrail’in Lübnan’a saldırısına verdiği karşılıkla tanınırlığını artırmıştır. Bu olay nedeniyle Hizbullah’ın kuruluşu birçok kişi tarafından 1982 yılı olarak kabul edilmektedir. Ancak örgütün kuruluşunu ve amaçlarının resmi olarak açıklanması 1985 yılında gerçekleşmiştir. Örgütün sözcüsü konumundaki İbrahim El Amin 1985 yılı Şubat ayında düzenlediği basın toplantısında Hizbullah’ın amaçlarını ve ideolojisini açıklamıştır. El Amin Lübnan ve dünyadaki ezilmiş insanlara ve Allah taraftarlarına açık mektup adıyla yaptığı açıklamasında: “*Hizbullah mensuplarının ümmetin evlatları olduğunu, amaçlarının dünyada merkezi bir rol oynayacak müslüman bir ülke kurmak olduğunu belirtmiştir. Sadece Lübnan ile sınırlı bir parti kurmadıklarını, hizbullah’ın dünya üzerindeki tüm müslümanlarla bağlantı kurmayı amaçlayan bir oluşum olduğunu*” ifade etmiştir. Açık mektup olarak bilinen bildiri Hizbullah’ın kuruluş manifestosu olarak görülmüştür.²⁸⁸

Kuruluşunun ilk yıllarında örgütün başlıca amacı, Lübnan’da İslami bir rejim kurmak olmuş ancak zaman içerisinde bu ideolojinin hayata geçirilmesinin zorluluğunun görülmesi üzerine kendisini daha çok Arap-İsrail çatışmalarında Arapların yanında konumlandırmıştır.²⁸⁹ 1980’li yıllardan itibaren bölgede faaliyet gösteren Hizbullah, 1983 yılında Beyrut’ta bulunan ABD ve Fransız askerlerine yapılan ve 240’tan fazla deniz piyadesinin ölümüyle sonuçlanan saldırılarla ses getirmiştir. Yine Hizbullah 2006 yılında İsrail’in Lübnan’a

²⁸⁷ Bozkurt, A.(2014). “Hizbullah’ın Lübnan’da Kuruluşu Ve Popülaritesinin Sebepleri”. *Tarih Okulu Dergisi*, (XVII). 602.

²⁸⁸ Azani, E.(2013). “The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study”. *Studies In Conflict & Terrorism*, 36(11), 902.

²⁸⁹ Cabbarlı, H.(2004). “Ortadoğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı”. Yılmaz, T., Şahin, M. (Editörler), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları, 379-380.

saldırısı sırasında popülaritesini arttırmıştır. 2006 yılında Hizbullah'ın 2 İsrail askerini kaçırmaya İsrail'in cevabı çok sert olmuş, İsrail ile Hizbullah arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır.²⁹⁰

Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Şeyh Suphi Tufeyl'dir. 1989 ve 1991 yılları arasında bu görevde bulunan Tufeyl'in ardından göreve General Abbas Musawi seçilmiştir. Ancak Musawi'nin 1992 yılında İsrail saldırısıyla öldürülmesinden sonra Hasan Nasrallah bu görevi devralarak halen yürütmektedir.

Hizbullah yürüttüğü politikalar sayesinde basit bir terör örgütü olarak kalmamış, Lübnan'ın siyasi ve sosyal hayatında da önemli roller üstlenmiştir. Hizbullah, 2018 yılında yapılan parlamento seçimlerinde yüzde 49,2'lik bir oranla seçimin galibi olmuş ve ülkedeki Şiiilerin önemli bir temsilcisi konumuna gelmiştir. Hizbullah'ın Lübnanlılardan gördüğü desteğin en büyük sebeplerinden biri sosyal alanlarda yaptığı hamlelerdir. 1985 yılında İnşa ve İmar Kurumu'nu kuran Hizbullah sel felaketleri, İsrail saldırıları gibi sebeplerle zarar gören birçok evi yenilemiştir. Yine Hizbullah tarafından sağlık çalışmaları çerçevesinde kurulan İslami Sağlık Kurumu'na bağlı birçok hastane ve poliklinik bulunmakta ve bu hastanelerde ilaçlar ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.²⁹¹

İran ve Suriye'den mali anlamda büyük destek gören Hizbullah, bugün Ortadoğu'da bilinen siyasi, askeri ve ideolojik olarak en güçlü yapılanmaya sahip örgütlerden biridir. Hizbullah ile Suriye arasındaki ilişkiler önemli stratejik temellere dayanmaktadır. Suriye devlet başkanı olduktan sonra Nusayriliğe dini bir meşruiyet kazandırarak iktidarını sağlamlaştırmak isteyen Hafız Esad'ın yardımına Musa El Sadr yetişmiştir. El Sadr, 1970'li yıllarda yayınladığı fetvayla Nusayriliğin Şiiiliğin bir alt kolu olduğunu belirtmiştir.²⁹² Fetva sonrası yoğunlaşan ilişkiler sayesinde Baas rejimi, Hizbullah üzerinden Lübnan'ın içişlerine müdahale etme fırsatı bulurken, Hizbullah da Suriye'den aldığı yardımın yanı sıra özellikle İran'dan gelen yardımlarda Suriye rotasını kullanmıştır.²⁹³

²⁹⁰ Knio, K. (2013). "Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View". *Third World Quarterly*, 34(5), 867.

²⁹¹ Bozkurt, A.(2014).agm., 617.

²⁹² El Hussein, R. (2010).agm., 810.

²⁹³ Hazbun, W.(2015). "A History of Insecurity: From the Arab Uprisings to ISIS". *Middle East Policy*, 22(3), 62.

Arap Baharı sürecinde Suriye’de başlayan ayaklanmalar Hizbullahı oldukça endişelendirmiştir. Hizbullah için Suriye’nin önemi oldukça büyüktür. İran-Suriye-Hizbullah şeklinde tarif edilen direniş ekseninin (Axis of Resistance) bozulmasını istemeyen Hizbullah, Esad’ın devrilmesi durumunda oluşacak Sünni devletten bölgede en çok zarar görecektir. Ayrıca Suriye’nin devrilmesi durumunda hem Suriye’den hem de Suriye üzerinden İran’dan aldığı yardımları kaybetmek istememektedir. Tüm bu nedenlerle Hizbullah, 2011 yılında Suriye’de başlayan halk ayaklanmalarında Esad’ın yanında yer almıştır.²⁹⁴ Her ne kadar kendi bekası için olmazsa olmaz gördüğü Baas rejimine her türlü desteği sağlamaya hazır olan Hizbullah, Suriye'deki protestoların fazla büyümeden çözülmesini arzu etmiştir. Suriye'deki olaylara karıştıkça hem Lübnan'da iç politikada açıklanması zor bir duruma düşeceğini hem de maddi olarak zayıflayacağını öngören Nasrallah, olayların başlangıcında yaptığı açıklamada: "Suriye'nin; Bahreyn ve Arap Baharının yaşandığı diğer ülkelerden farkı Başkan Esad'ın ülkede reform yapılması gerekliliğine olan inancıdır. Tüm Suriyelileri gereken reformların yapılabilmesi için ülkelerini korumaya davet ediyorum" demiştir. Ancak olayların yatışmadığını tam aksine daha da kanlı bir hal almaya başladığını gören Nasrallah: "Eğer Suriye'yi kaybedersek Filistin'i kaybederiz. Filistin'i kaybedersek Gazze'yi, Kudüs'ü ve Batı Şeria'yı da kaybederiz" diyerek Suriye'nin kendileri için önemini belirtmiştir.²⁹⁵

Nasrallah'ın Suriye'deki savaşta yer almasında temel etkenler dini sadakat ve kişisel yani örgütsel güvenlik algısıdır. Hizbullah, Suriye'ye müdahale ederek sınırın Suriye tarafında yaşayan Şii çoğunluklu Lübnanlı köylüleri ve Suriye'de bulunan Şii türbelerini korumayı, Sünni radikal grupların önüne set çekerek Lübnan'a gelmelerini önlemeyi amaçlamıştır.²⁹⁶ Son olarak Suriye krizinde Hizbullah’ın aktif olarak Suriye’de savaşa katılma kararı ile birlikte Hizbullah, hem Lübnan’da önemli bir kesimin desteğini hem de bir zamanlar Sünni dünyadan gördüğü teveccühü, mezkûr dünyaya karşı savaşarak kaybetmiştir.

²⁹⁴ Sullivan, M.(2014). “Hezbollah in Syria”. *Institute For The Study Of War*, Middle East Security Report 19, 10.

²⁹⁵ Berti, B., Schweitzer, Y.(2013). “Hezbollah in Syria: Losing the Balance between “National Resistance” and Sectarian Interests?”. *Strategic Assessment*, 16(2), 50.

²⁹⁶ Slim, R.(2014). “Hezbollah and Syria: From Regime Proxy to Regime Savior”. *Insight Turkey*, 16(2), 64.

4.2. Terör Örgütlerinin Suriye’deki Gelişmeler Üzerindeki Etkileri

2011 yılı Mart ayında Suriye’de başlayan ayaklanmalarda Türkiye dahil bir çok ülkenin öngörüsü Baas rejiminin kısa bir süre içerisinde devrileceğiydi. Ancak beklentilerin aksine Esad iç ve dış faktörlerin etkisinin yanında akıllıca uyguladığı politikalar sayesinde iktidarını ayakta tutabilmeyi başarmıştır. Bu durum Suriye’yi Arap Baharının en kanlı ve karmaşık cephesi haline getirmiştir. Suriye’deki olayların bu denli girift hale gelmesinde bölgede faaliyet gösteren terör örgütleri önemli bir rol oynamıştır. Terör örgütlerinin bölge üzerindeki etkileri iki türlü olmuştur. Birincisi söz konusu örgütler uluslararası alanda muhatap olarak kabul edilen SMDK’nın askeri yapılanması olarak nitelendirebileceğimiz ÖSO’nun (Özgür Suriye Ordusu) ele geçirdiği bölgelerde, ÖSO’ya karşı saldırılarda bulunarak, ÖSO’nun hem alan hâkimiyetini kaybetmesine hem de ÖSO için Suriye ordusuna ek olarak savaşılmaması gereken bir cephe açılmasına daha sebep olmuştur. İkincisi laik bir Suriye kurmayı amaçlayan SMDK ve ÖSO’nun aksine, El Nusra Cephesi ve daha sonra ortaya çıkan IŞİD, 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan imajlarının üstüne Suriye’deki çatışmalar sırasında bütün dünyaya yaydıkları kafa kesme ve benzeri görüntülerle, uluslararası alanda Suriyeli muhaliflere gösterilen sempatiyi yok etmiş ve insanlık dışı uygulamalarıyla uluslararası alanda Baas rejimini kötünün iyisi konumuna taşımışlardır.

Suriye’deki otorite boşluğu terör örgütlerinin rahat hareket etmesine imkân sağlamıştır. Terör örgütlerinin işini kolaylaştıran bir diğer etken uzun yıllardır iddia edildiği şekliyle Baas rejiminin bölgedeki rakip ülkelere karşı koz olarak kullandığı terör örgütleriyle geçmişten kalma ilişkisini kullanmasıdır.²⁹⁷ Özellikle PKK terör örgütüne verdiği destekle bilinen Suriye’nin Abdullah Öcalan’a yaklaşık 20 yıl ikamet imkânı sağlaması bu desteğinin en açık göstergelerinden biridir. Yine 2002 yılında Suriye, ABD tarafından şer eksenindeki ülkeler arasında sayılmış²⁹⁸ ve 2005 yılında terör listesine dâhil edilmiştir.

²⁹⁷ Altınkaş, E.(2012). “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”. Adıbelli, B.(Ed.). *Arap Baharı ve Suriye*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 138.

²⁹⁸ İnternet: “US Expands 'Axis Of Evil'”.(2002). *BBC News*. Web: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1971852.stm> adresinden 8 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

4.2.1. PYD Tarafından Kontrol Edilen Bölgeler

PYD, Suriye'deki olayların başlangıcından itibaren Suriye'nin kuzey bölgesinde hâkimiyet kurmayı amaçlamıştır. PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde yerleşmek istemesinin sebepleri; Kürtlerin yoğun olarak o bölgede yaşaması, Baas rejiminin taktiksel olarak güçlerini Şam merkezine doğru kaydırmasının ardından kuzeyde otorite boşluğu oluşması, Türkiye'ye sınır olmasından dolayı PKK'dan lojistik destek almasının kolay olmasıdır. PYD, Kuzey Suriye'de Afrin, Cezire ve Kobani bölgelerini ele geçirmeyi ve bu bölgelerde kantonlar kurmayı ve nihai olarak da üç kantonu birleştirerek Suriye Kürdistanı'nı kurmayı amaçlamıştır.²⁹⁹ Belirtilen bölgelerin kontrolünün sağlanması için Rasulayn, Tel Abyad, Aynel Arap gibi önemli noktalarda El Nusra, IŞİD ve ÖSO güçleri ile büyük çatışmalar yaşamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta PYD'nin rejimle neredeyse hiç savaşmamış olmasıdır.³⁰⁰ PYD, rejime bağlı askerlerin çekilmesi sonrası 19 Temmuz 2012 tarihinde Ayn el-Arab'ı, 20 Temmuz 2012 tarihinde Amude ve Afrin'i ciddi bir çatışma yaşanmaksızın ele geçirmiştir. PYD'ye bağlı militanlar, Haseke'nin kuzeyindeki Kamışlı civarında da ilerlemeye devam edip, el-Malikiye'yi ele geçirmiş, Batı Haseke'de ise Ras el-Ayn'a girmiştir.³⁰¹ PYD ele geçirdiği bölgelerde kontrol ve güvenliği sağlamak için "Asayiş" adı verilen kolluk birimleri oluşturmuştur.³⁰² Ocak 2014 tarihi itibarıyla PYD, Rojava Anayasası'yla birlikte Afrin, Cezire ve Kobani kantonlarında özerklik ilan etmiştir. Ancak PYD'nin ele geçirdiği kuzey bölgelerine diğer muhaliflerin ilgisinin devam etmesinden dolayı buradaki çatışmalar uzun süre devam etmiştir.

²⁹⁹ Krajeski, J.(2015). "What the Kurds Want". *Virginia Quarterly Review*, 91(4), 88.

³⁰⁰ Semin, A.(2015). "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi". *Bilgesam Analiz*, (1234), 6.

³⁰¹ Acun, C., Öner, H.(2014). "IŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)". *SETA Perspektif*, (77), 3.

³⁰²Krajeski, J.(2015).agm., 94.

4.2.2. IŞİD ve El Nusra Cephesi Tarafından Kontrol Edilen Bölgeler

Suriye'nin kuzeyinde hâkimiyet sağlamak isteyen El Nusra Cephesi, bahsi geçen bölgede etkinliklerini arttırmaya çalışan PYD ve ÖSO ile çatışmıştır. Bu durum ise ÖSO'nun, ele geçirdiği bölgelerde yeniden savaşılarak güç kaybetmesine neden olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere radikal Selefi görüşleri benimseyen El Nusra Cephesi'nin PYD ve ÖSO ile çatışmasının bir diğer sebebi PYD'yi ve ÖSO'yu laik olarak görmesidir. Suriye'deki iç savaşın seyrini değiştiren IŞİD ise Suriye'de faaliyet göstermeye başladıktan sonra Baas rejimiyle savaştıktan ziyade Sünnilerin yoğunlukta olduğu Rakka, İdlib, Deyri Zor ve Halep gibi bölgeleri ele geçirmiştir.³⁰³

Suriye'deki muhalif gruplar arasındaki çatışmalarda IŞİD giderek güçlenmiştir. Bu durum rejim ve muhalifler arasındaki güç dengesini rejim lehine değiştirmiştir. Uzun bir süre muhaliflerin kontrol ettiği Halep, İdlib, Rakka, Haseke ve Deyr ez Zor gibi bölgeler yaşanan çatışmalar sonucu IŞİD'in hâkimiyetine geçmiştir. Öyle ki Suriye'nin Halep şehrinden Irak'ın Diyala kentine kadar geniş bir hâkimiyet kuran IŞİD, 2015 yılında Haseke, Deyri Zor, Rakka, Hama, Humus, Halep ve Şam'ın belli kısımlarında hâkimiyeti ele geçirmiştir.³⁰⁴ Ayrıca Rusya'nın Eylül 2015 tarihindeki müdahalesine kadar IŞİD ve Suriye rejimi birbirleriyle çatışmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine IŞİD, Esad karşıtı diğer gruplarla mücadele etmiştir. Rusya'nın müdahalesi sonrası IŞİD'le savaşarak alınan en kritik bölge Palmira Antik Kenti olmuştur. Deyri Zor ile başkent Şam arasındaki bağlantıyı sağlayan Palmira Antik Kenti'ni IŞİD, Mayıs 2015'te ele geçirmiş ve bölge yaklaşık bir yıl IŞİD'in kontrolünde kalmıştır. Bölge Mart 2016 tarihinde Rusya'nın da desteğiyle tekrar rejimin kontrolüne geçmiştir.³⁰⁵

Diğer yandan IŞİD Suriye ve Irak'ta petrol ve doğalgaz yönünden zengin bölgeleri ele geçirmiştir. Suriye'de Rakka ve Deyr Zor, Irak'ta ise Anbar gibi bölgelerde kontrolü elinde bulunduran IŞİD bu sayede kendi gelir kaynağını oluşturmuştur. IŞİD'in ekonomik anlamdaki özgürlüğü El Kaide ile bağlarını koparmasına olanak sağlamıştır.³⁰⁶

³⁰³ Tomé, L.(2015). agm., 119.

³⁰⁴ Tomé, L.(2015). agm., 124.

³⁰⁵ Souleimanov, E. A.(2016). "Mission Accomplished? Russia's Withdrawal from Syria". *Middle East Policy*, 23(2), 109.

³⁰⁶ Islamic State Situation and the U.S. Response.(2014). *Congressional Digest*, 93(9), 5.

ÖSO'nun kontrolünde bulunan Azez kasabası ve Türkiye sınırına yakın kasabaların kontrolü IŞİD tarafından sağlanmıştır. 21 Kasım 2013 tarihinde Hatay'a bağlı Reyhanlı ilçesinin karşısında yer alan Atme kasabasını almasıyla Suriye'deki iç savaş Türkiye sınırına kadar gelmiştir. 22 Kasım 2013 tarihinde Suriye'de rejime karşı savaştan İslami – Selefi gruplar bir araya gelerek “İslami Cephe”nin kuruluşunu ilan etmiştir. 4 Ocak 2014 tarihinde İslami Cephe ve IŞİD arasında yoğun çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar neticesinde İslami Cephe, İdlib'e bağlı Atme, Dane, Halep'e bağlı Atarib, Munbiç, Cerablus ve Halep şehir merkezindeki birçok kontrol noktasını IŞİD'den geri almıştır.³⁰⁷

4.2.3. Hizbullah'ın Desteği İle Kontrol Edilen Bölgeler

Hizbullah, Suriye'deki gelişmelere kayıtsız kalmamış ve milis güçlerini Suriye'ye göndererek Esad'ın kuvvetlerini topladığı Suriye'nin batı bölgesinde hâkimiyetini korumasında önemli rol oynamıştır.

Suriye krizinin ilk dönemlerinden itibaren Hizbullah, Esad karşıtı grupların sızmasını önlemek amacıyla Suriye-Lübnan sınırını kontrol altında tutmuş ve bir süre sonra da Suriye'deki çatışmalarda doğrudan yer almaya başlamıştır. Hizbullah lideri hasan Nasrallah önce Hizbullah'ın Suriye'de savaştığı iddialarını reddetmiş ve Suriye ordusunun kendi kendine yeteceğini belirtmiştir. Ancak zaman içerisinde Hizbullah'ın Suriye'de savaştığını gösteren bazı deliller ortaya çıkmaya başladıkça Nasrallah'ın söylemleri değişmiştir. Örneğin Ağustos 2012 tarihinde Hizbullah komutanlarından Musa Ali Shehimi ve Ekim 2012 tarihinde Hizbullah'ın operasyonlar birim komutanı Ebu Abbas lakaplı Muhammed Hüseyin el-Hac Nasif, Suriye'nin El Kusayr bölgesinde öldürülmüştür. Hizbullah yöneticileri ilk başta bunu reddetmesine rağmen daha sonra öldürülen kişilerin Suriye'den geldiğini kabul etmişler ve Hizbullah'ın sadece Lübnan sınırlarını ve sınır bölgelerinde bulunan Şii köylerini korumak için Suriye'de olduğunu belirtmişlerdir.³⁰⁸

Nihayet 2013 yılı Mayıs ayında Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah yapmış olduğu açıklamada Suriye'de gerçekleştirilen operasyonlarda milis güçlerinin de yer aldığını kesin

³⁰⁷ İnternet: Orhan, O.(2014). “Suriye’de İslami Cephelerin Yükselişi”. **ORSAM**, Web: <http://orsam.org.tr/tr/suriye-de-islami-cephenin-yukselisi/> adresinden 9 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁸ Levitt, M.(2014). “Hezbollah's Syrian Quagmire”. **Prism: A Journal Of The Center For Complex Operations**, 5(1), 104.

bir dille belirtmiştir. Söz konusu Hizbullah güçlerinin sayısı net olarak bilinmese de 4 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.³⁰⁹ Hizbullah'a bağlı olan milis güçlerin düzenli orduya nazaran daha tecrübeli olması nedeniyle, gerilla taktikleri ve şehir savaşı başta olmak üzere Suriye ordusuna ve Suriye'de savaşılan Şii milislere iç savaş şartlarına uygun eğitimler vermiştir.³¹⁰

Hizbullah'ın alan hâkimiyeti konusunda Suriye rejimine yoğun desteği, Mayıs 2013 tarihinde El Kuseyr ilçesinin ÖSO'dan alınması olmuştur.³¹¹ Muhalifler için Kuzey Lübnan'ın yakınında bulunan Kuseyr bölgesi önemli bir geçiş noktası ve Humus şehrine girişin anahtarı haline gelmişti. ÖSO'nun bölgeyi kaybetmesi Suriye'nin kuzeyindeki ÖSO taburları ile güneyindeki taburlar arasında haberleşmenin ve malzeme aktarımının koparılmasına ve dolayısıyla Humus ve başkent Şam'a yönelik operasyonların duraksamasına neden olmuştur. Hizbullah açısından bölgenin hem İran'dan gelen yardımların geçiş noktalarından biri olması hem de El Kuseyr çevresinde çok sayıda Şii köyünün bulunması dolayısıyla büyük önemi bulunmaktaydı. Baas rejiminin ise Lazkiye'deki Tartus Limanı üzerinden Rusya'nın desteğini almaya devam edebilmesi için El Kuseyr ve Humus bölgelerini elde tutması gerekmektedir.³¹² Hizbullah, Şam ile Tartus Limanı arasındaki yolun kontrolün sağlanmasında önemli bir bölge olan Kuseyr'in geri alınmasını bir zafer olarak duyururken, bu yenilgi muhalifler için önemli bir psikolojik mağlubiyet oluşturmuştur. El Kuseyr, rejim için Humus, Halep ve Şam bölgelerinde kazanacağı zaferler serisinin başlangıcını oluşturmuştur.³¹³

Suriye rejiminin Hizbullah'ın yardımıyla ele geçirdiği bölgelerden biri de Zabadani bölgesidir. Şam'ın kuzeybatısında ve Lübnan sınırında bulunan Zabadani, Ocak 2012 tarihinde ÖSO'nun hâkimiyetine girmiş, daha sonra da El Nusra Cephesi tarafından ele geçirilmiştir. Şam ile Beyrut'u birbirine bağlayan yolun yakınlarında bulunmasından dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Yine bu bölge, Suriye üzerinden, İran'dan Hizbullah'a

³⁰⁹ Djalili, M., Kellner, T.(2014). "Iran's Syria Policy In The Wake Of The 'Arab Springs'". *Turkish Review*, 4(4), 400.

³¹⁰ Sullivan, M.(2014).agm., 14.

³¹¹ Suriye'nin batısında, Lübnan sınırında yer alan ve stratejik öneme sahip olan Humus İline Bağlı El Kuseyr ilçesi 2012 yılında ÖSO tarafından ele geçirilmiştir. Bölgenin hem ÖSO, hem Suriye ordusu, hem de Hizbullah açısından büyük önemi bulunmaktaydı.

³¹² Hove, M., Mutanda, D.(2015). "The Syrian Conflict 2011 to the Present: Challenges and Prospects". *Journal Of Asian & African Studies*, 50(5), 561. Bakeer, A.H.(2013). "Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları". *Usak Analiz*, (22).

³¹³ Nassief, I.(2014). "The Campaign for Homs and Aleppo". *Institute for the Study of War*, (17), 13.

gönderilen yardımlar için en önemli geçiş noktalarından biridir. Suriye ordusu Hizbullah ile birlikte Zabadani kentine saldırı başlatmış ve Haziran 2015 tarihinde kentin kontrolünü sağlamıştır.³¹⁴ Yine stratejik öneme sahip, Kuneytra'da rejimin kontrolündeki Han Ernebe bölgesi ile bağlantı noktası oluşturan ve muhaliflerin elinde bulunan Tel Ahmar bölgesine Ekim 2015 tarihinde rejim güçleri ve Hizbullah saldırı başlatmış ve bölgeyi ele geçirmiştir.³¹⁵

Başkent Şam'a 60 kilometre uzaklıkta bulunan ve Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ni batısında bırakan Yabrud Bölgesi ve Kalamoun Dağları, Şam'ı Humus'a bağlayan stratejik bir noktada bulunmaktadır. Suriye'deki çatışmaların ilk dönemlerinden itibaren radikal grupların da aralarında bulunduğu bu bölge, Suriyeli muhalifler için önemli bir lojistik ve askeri üs konumuna gelmişti. Ayrıca Kalamoun Dağları'nın fiziki yapısından dolayı muhaliflere sığınma ve üslenme imkânı sağlamaktaydı. Özellikle El Kuseyr bölgesinin düşmesiyle muhalifler için Yabrud bölgesinin önemi daha da artmaktaydı.³¹⁶ Rejim açısından ise başkent Şam'ı Tartus ve Lazkiye bölgesine bağlayan Kalamoun Dağları oldukça stratejik öneme sahipti. Ayrıca muhaliflere bu bölgede vurulacak bir darbe muhaliflerin önemli bir mevzisini kaybetmesine neden olacaktı. Hizbullah'ın buradaki amacı ise Lübnan topraklarıyla Suriyeli muhaliflerin bağlantısını kesmek ve mümkün olduğunca savaşı kendi topraklarından uzakta tutmaya çalışmaktı.³¹⁷ Tüm bu nedenlerden dolayı Yabrud-Kalamoun bölgesinde şiddetli bir çatışma kaçınılmaz hale gelmişti. Kasım 2013 tarihinde Hizbullah, Lübnan sınırından Kalamoun Dağları'na doğru yapılacak kara saldırısı hazırlıklarını tamamlamış, Suriye ordusu ise bölgenin kuzeyindeki Qara'dan başlayarak havadan bombardımanı yoğunlaştırmıştı. Yaşanan çatışmalar sonucu Hizbullah'ın desteğiyle birlikte 2013'ün sonlarında Kalamoun bölgesini ve stratejik önemdeki M5 otoyolunun Qara ve Yabroud arasındaki kısmının kontrolü ele geçiren Suriye ordusu, çoğunluğu IŞİD mensuplarından oluşan muhalifleri ise bölgenin güneyine doğru sürükleyerek sırasıyla Der Atiye, En Nabek gibi bölgeleri kontrol altına almıştır. Bölgedeki çatışmalar uzun süre devam

³¹⁴ Tokmajyan, A.(2014). "Hezbollah's Military Intervention in Syria". *Approaching Religion*, 4(2), 110. İnternet: Syrian Forces Close In On Rebel-Held Zabadani.(2015). *BBC News*. Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33394905> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³¹⁵ İnternet: "Syrian Army Storms Positions of Al Nusra, ISIS and "Moderate Terrorists". Air Cover Provided by Russian War Planes".(2015). *Globalresearch*. Web: <http://www.globalresearch.ca/syrian-army-storms-positions-of-al-nusra-isis-and-moderate-terrorists-air-cover-provided-by-russian-war-planes/5480543> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³¹⁶ Nassief, I.(2013). "Hezbollah and the Fight for Control in Qalamoun". *Institute for the Study of War*, (26), 1.

³¹⁷ Levitt, M.(2014).agm., 108.

etmiştir. Yabrud bölgesinin Suriye'nin eline geçmesi rejim açısından büyük bir zafer olmuş ve kimi yorumlara göre Lübnan'la muhaliflerin bağlantısının büyük oranda kesilmesi savaşın seyrini değiştirecek kadar önemli bir hal almıştır.³¹⁸

2012 yılında ÖSO'nun eline geçen ve yaklaşık dört yıl boyunca muhaliflerin elinde bulunan Halep'in kuzey kırsalına, Suriye ordusu Şubat 2016 tarihinde yoğun bir saldırı başlatmıştır. Rusya'nın hava operasyonu ile destek sağlamasının yanı sıra, İranlı Şii milisler ve Hizbullah da karadan destek sağlamıştır. Suriye ordusu öncelikle muhaliflerin Türkiye ile temasını sağlayan ve PYD hâkimiyetindeki Afrin'in güneyinde bulunan Nubul ve Zehra beldelerine ulaşmış ve böylece Halep'in merkezi ile Türkiye arasındaki koridoru kesmiştir.³¹⁹

Yukarıda da değinildiği üzere Hizbullah'ın Suriye'de aktif bulunmasının sebepleri arasında Şiiler için kutsal sayılan türbelerin saldırılardan korunması da vardır. Hizbullah'ın koruma altına aldığı yerlerden biri de Seyyide Zeynep türbesidir. Şii inancında ilk imam olarak kabul edilen Hz. Ali'nin kızı Seyyide Zeyneb'in bulunduğu türbenin Şiiler için önemli bir sembol olmasının yanında bölgede çok sayıda Şii nüfusun bulunması, ayrıca Şam Beyrut karayoluna ve Şam havaalanına yakın bir stratejik noktada bulunması bölgeyi Hizbullah ve Suriye açısından önemli hale getirmektedir.

Diğer yandan Suriye'deki çatışmalar esnasında ülkede yaşanan gelişmelerin karmaşıklığına örnek olabilecek çok enterasan yardımlaşmalar ve çatışmalar yaşanmıştır. Başka bölgelerde yoğun şekilde çatışan gruplar bir başka bölgede ittifak yapmak durumunda kalmıştır. Örneğin; Tel Abyad'da çatışan ÖSO ve El Nusra Cephesi, Rasulayn'daki çatışmalarda PYD'ye karşı ittifak yapmış, Rasulayn'da PYD'ye karşı savaşan ÖSO, 2014 yılının sonlarında Kobani'de yaşanan çatışmalarda IŞİD'e karşı çatışan PYD'ye destekte bulunmuştur.

³¹⁸ İnternet: Aziz, J.(2014). "Syria's Victory In Yabrud May Be Game Changer". Web: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/yabrud-effect-on-ground-politics-syria.html> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³¹⁹ İnternet: "Syrian Rebels Losing Grip On Aleppo".(2014). *The Guardian*. Web: <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/04/syrian-rebels-losing-grip-on-aleppo> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

4.3. İç Savaştan Vekâlet Savaşlarına Geçiş

Suriye iç savaşının seyrini etkileyen radikal grupların Suriye’deki etkinliklerini artırmaları PYD’nin işini kolaylaştırmıştır. 2003 yılındaki Irak Savaşı’nda tecrübe edildiği üzere Batı ile ittifak yapmaya istekli olan Kürtler, Kobani olayları gibi IŞİD’e karşı mücadelelerde Batı ile işbirliğine hazır olduklarının mesajını vermiştir. PYD, Suriye’deki olaylarda El Nusra Cephesi ve IŞİD gibi diğer radikal unsurlara göre Batı ile iyi iletişim kurabilecek ve masaya oturulabilecek bir aktör imajı oluşturmıştır. Diğer bir deyişle radikal grupların varlığı PYD’ye küresel bir meşruiyet kazandırmıştır.³²⁰ ABD açısından da Kürtlerle işbirliği yapmak cazip bir seçenek haline gelmiştir. PYD Suriye’de IŞİD’e karşı savaşan ABD yanlısı en önemli gruptur. PYD’nin ABD adına IŞİD’e karşı vekalet savaşı³²¹ yürütmesi ABD için oldukça pragmatik³²² bir durumdur.³²³ Karada IŞİD’e karşı savaşan PYD’ye, ABD gerektiğinde Kobani örneğinde olduğu gibi havadan destek vererek yardımcı olmakta bu durum hem ABD’nin hem de PYD’nin işine yaramaktadır. Radikal gruplar etkinliklerini arttırdıkça Suriye iç savaşında dengeler Baas rejiminin lehine değişmeye başlamıştır. Radikal grupların faaliyetleri PYD’nin konumunu güçlendirmesine hizmet etmiş, bu dönemde PYD, Suriye’nin kuzeyindeki devletleşme imkânı bulmuştur.³²⁴

Suriye’ye doğrudan müdahalede bulunmayan ABD, IŞİD’in kendisine yönelik tehditlerine kayıtsız kalmamıştır. Bunun için, Eylül 2014 tarihinde, Obama tarafından dört aşamalı bir

³²⁰ İnternet: “Fight Against IS Helps PKK Gain Global Legitimacy”.(2014). *Al Monitor*. Web: <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/09/turkey-kurdistan-iraq-syria-us-isis-pkk-global-legitimacy.html#> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²¹ Vekalet savaşı (proxy war), çıkarları çatışan devletlerin birbirlerine doğrudan saldırmak yerine üçüncü unsurlar vasıtasıyla birbirleriyle mücadele ettikleri çatışma türüdür. Özellikle soğuk savaş döneminde sıklıkla rastlanan bu mücadele türü, büyük devletlerin kendi aralarında yaptıkları savaşların askeri ve ekonomik olarak büyük kayıplar vermesine neden olduğu için tercih edilmektedir. Suriye’deki iç savaşta da ABD ve Rusya gibi devletlerin doğrudan savaşın içerisinde yer almaktansa desteklemiş oldukları gruplar üzerinden Suriye özelinde ve bölge genelindeki çıkarlarının korumaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

³²² ABD, Suriye’ye yönelik bir askeri müdahale yerine, muhalifleri destekleyerek, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar’ın bölgesel gücünden faydalanarak, Suriye’deki sorunun çözülmesine çalışmıştır Obama yönetiminin bu politikalarına rağmen Arap Baharı sürecinde özellikle Suriye’deki olayların belli noktalarda çıkmaza girdiği dönemlerde ABD tarafından ya da öncülüğünde bir askeri müdahale ihtimali üzerinde konuşulmuştur. Bu dönemde bazı analistler Batılı ülkelerin Rusya’nın Suriye’de çözüme öncelik etmesine fırsat vermesi gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü Baas rejimini ortadan kaldırmayı başaramayacak bir askeri müdahalenin Suriye’de daha büyük bir anarşiye sebep olabileceği, bu bakımdan Suriye’ye askeri bir müdahale olması durumunda müdahalede bulunan dış güçler Suriye bataklığına bir miktar daha saplanacakları şeklinde tespitler yapılmıştır. Bkz. Ayoob, M.(2012). “The Arab Spring: Its Geostrategic Significance”. *Middle East Policy*, 19(3), 86. Taheri, A.(2013). “Has the Time Come for Military Intervention in Syria?”. *American Foreign Policy Interests*, 35(4), 218.

³²³ Totten, M.J.(2015). “The Trouble With Turkey”. *World Affairs*, 178(3), 8. Lynch, M. (2015). “Obama And The Middle East”. *Foreign Affairs*, 94(5), 18.

³²⁴ Kaya, E., Ünal, B.(2014).agm., 285.

eylem planı açıklanmıştır. Bu plana göre ilk aşamada IŞİD'e karşı sistematik hava saldırıları düzenlenecektir. İkinci aşamada radikal gruplarla mücadele eden güçlere destek sağlanacaktır.³²⁵ Üçüncü aşamada IŞİD'in fon kaynaklarını kesme çabaları ikiye katlanacak ve savunmaları güçlendirilecek, IŞİD'in çarpık ideolojisine karşı koyulacak ve yabancı savaşçıların Ortadoğu'ya giriş ve çıkışını önlemeye yönelik tedbirler alınacaktır. Dördüncü aşamada ise strateji koalisiyondaki partnerlerle yürütülecektir.³²⁶ Eylem planı kapsamında alınan tedbirlere bakıldığında ABD, bölgede radikal İslami grupların etkin olmasını istememektedir. Özellikle El Kaide'nin bölgede güçlenecek olması, ABD'yi El Kaide dışında, tabiri yerindeyse kötünün iyisi herhangi bir oluşumu desteklemesine ya da Esad'ın devam etmesine dahi ikna olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca ABD ve Batılı ülkelerin Baas rejimine karşı askeri bir müdahaleye sıcak bakmaması, ÖSO'ya sağlanan desteğin azaltılması³²⁷ Esad'ın gitmesini isteyen devletlerin elini zayıflatmıştır. Buna karşın İran ve Hizbullah'ın rejime sağladığı desteği artırarak sürdürmesi iç savaşta dengelerin Esad lehine

³²⁵ ABD yönetimi Suriye'deki muhalifleri güçlendirerek Baas rejiminin sona ermesini planlamıştır. Bu amaçla muhalifleri silahlandırmak isteyen ABD yönetimi Haziran 2013 tarihinde Suriyeli muhaliflere silah yardımı yapılacağını duyurmuştur. Bkz. İnternet: "US Says It Will Give Military Aid To Syria Rebels".(2013). **BBC News**. Web: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-22899289> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır. Ancak ABD'nin silah yardımı yapmayı planladığı dönem radikal grupların Suriye'de etkinliklerini artırmaya başladığı bir döneme denk gelmiştir. IŞİD, Suriye'de faaliyet göstermeye başlamış ve Suriye'nin kuzeyindeki Atme bölgesinde bulunan, Suriyeli muhaliflere ait olan silah deposunu ele geçirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde, Kasım 2013 tarihinde Suriye'de faaliyet gösteren en etkin ve en büyük silahlı gruplardan yedisi "İslami Cephe" adı altında birleşme kararı almıştır. Ahrar'uş Şam, Ceş el İslam, Şukur el Şam, Liva el Tevhid, Liva el Hak, Ensar el Şam ve Kürt İslam Cephesi gruplarının birleşmesiyle kurulan ve yaklaşık 45 bin savaşçının bulunduğu iddia edilen İslami Cephe, amaçlarını Suriye'de bir İslam devleti kurmak olarak tanımlamış ve cihat yanlısı kardeşleriyle işbirliğine açık olduklarını belirtmişlerdir. Radikal grupların güçlenmeye başlaması ABD'yi yapacağı silah yardımlarının radikallerin eline geçme ihtimali konusunda endişelendirmiştir. Bkz. İnternet: "Guide To The Syrian Rebels".(2013). **BBC News**. Web: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24403003> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır. Bu nedenlerden dolayı ABD yönetimi silah yardımı konusunda beklemeye geçmiş ve Aralık 2013 tarihinde yaptığı açıklamayla muhaliflere yapılan silah yardımları askıya alındığını belirtmiştir. Bkz. İnternet: "U.S., Britain Suspend Aid To North Syria After Islamists Seize Weapons Store".(2013). **Reuters**. Web: <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-usa-idUSBRE9BA08820131211> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁶ Islamic State Situation and the U.S. Response. (2014).agm., 6.

³²⁷ Suriye'deki muhaliflere silah yardımını durduran ABD yönetimi, muhaliflerin eğitilerek sahada IŞİD'e karşı üstünlük kurabilmesini hedeflemiştir. ABD'nin 500 milyon dolarlık bir kaynak ayırdığı bu plana göre, IŞİD karşıtı koalisyonunda yer alan Türkiye, Ürdün gibi bölge ülkelerinde radikal gruplarla bağlantısı olmayan ÖSO mensubu savaşçıları eğitilerek Suriye'ye gönderilecek, IŞİD ile savaşacaktır. Bu kapsamda Türkiye'deki eğitim-donat programını tamamlayan 54 savaşçı 12 Temmuz 2015 tarihinde Suriye'ye gönderilmiştir. Halep'in Azez ilçesinde El Nusra Cephesi ile karşı karşıya gelen ÖSO mensubu savaşçıları tam bir hayal kırıklığı olmuştur. ABD'nin yoğun hava desteğine rağmen El Nusra Cephesi'ne kısa sürede mağlup olan savaşçıların çoğu öldürülmüş ve liderleri El Nusra Cephesi tarafından yakalanmıştır. El Nusra Cephesi üyeleri tarafından sosyal medyada paylaşılan görüntülerde eğitim donat programı üyelerinin mühimmatların kendilerine geçtiğini belirtmişlerdir. Eğitim donat programı savaşçıların sahada ciddi bir başarı gösterememesi üzerine ABD yönetimi bu plandan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bkz. İnternet: "Obama Administration Ends Effort to Train Syrians to Combat ISIS".(2013). **The New York Times**. Web: <http://www.nytimes.com/2015/10/10/world/middleeast/pentagon-program-islamic-state-syria.html> adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

değişmesini sağlamıştır.³²⁸ IŞİD'in Suriye'deki varlığı Rusya'nın Suriye ordusuna operasyonlarda hava desteğini vermesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Rusya Eylül 2015 tarihinde Suriye'deki rejim karşıtı terör örgütlerine karşı hava operasyonlarına başlamıştır. Rusya'nın terör örgütü IŞİD'le mücadele bahanesiyle Baas rejimine yardım etmesine kimse itiraz edememiştir.³²⁹

Türkiye, Suriye'de yaşanan iç savaşa doğrudan müdahale etmek yerine Suriyeli ılımlı muhalifleri ve ÖSO'yu destekleyerek Suriye'deki vekâlet savaşlarına katılmıştır. Ancak Türkiye, başta ABD olmak üzere müttefikleriyle uyumlu olmak amacıyla Suriye ve PYD politikasında kendisini zor durumda bırakan ve ABD'nin kırmızı çizgisiyle örtüşmeyen hamlelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Örneğin Kobani'de yaşanan çatışmalarda Iraklı Peşmergelerin Türk askeri eşliğinde Suriye'ye taşınması Türkiye için sürdürülebilirliği olmayan politikalar.³³⁰

4.4. Batılı Ülkelere Yönelik Yapılan Psikolojik Savaş

Batılı ülkelerin radikal gruplara karşı alerjisini bilen Esad yönetimi, radikal grupların Suriye'de giderek güçlendiğine dair algıyı körüklemiştir. Rahip kafası kesen, düşmanın kalbini çıkarıp yiyen radikal grupların videolarının internette dolaşması söz konusu psikolojik savaşa hizmet etmiş ve Suriye halkının mücadelesine gölge düşürmüştür. Radikal grupların güçlenmesi Suriye muhalefetine uluslararası meşruiyetini de zayıflatmıştır.

Esad'ın, Kaddafi'nin devrilmesinden sonra sıranın kendisine geldiğini anladığını belirten Totten, Esad'ın oynamış olduğu akıl oyunları ile Suriye'deki savaşı lehine çevirmeyi başardığını belirtmektedir. Totten'e göre, Esad, El Nusra Cephesi ve IŞİD gibi radikal örgütlerin Suriye'de varlık göstermesine izin vererek muhalifleri parçalamış, ayrıca Suriye'deki olayları mezhepsel bir noktaya çekebilmek için elinden geleni yapmıştır.³³¹

³²⁸ Kaya, E., Ünal, B.(2014).agm., 285.

³²⁹ Stansfield, G.(2014). "The Islamic State, The Kurdistan Region And The Future Of Iraq: Assessing UK Policy Options". *International Affairs*, 90(6), 1330.

³³⁰ Sardag, E.(2015). "Kobani, Turkey's Kurds, And The 2015 Turkish Parliamentary Elections". *Center for American Progress*, 4.

³³¹ Totten, M. J. (2013). "Syria's Endgame". *World Affairs*, 176(2), 31.

Özünde sivil bir savaş olarak başlayan Suriye'deki çatışmalarda Suriye yönetiminin hem siyasi hem de lojistik anlamda en büyük destekçilerinden olan İran'ın Suriye politikası içerisinde Sünni cihatçılara özel bir önem verilmiştir. İran bu noktada üç şeyi amaçlamıştır:

1. Suriyeli muhalifleri belirli bir kampta asimile ederek itibarını düşürmek,
2. Radikal anti-Şii hareketleri kınayan Esad için Şiileri seferber etmek,
3. İtibarı sarsılan muhalif grupları destekleyen Batılı ülkeleri radikal grupların destekçisi olarak damgalamaktır³³².

Esad Suriye'deki çatışmalarla ilgili iç ve dış siyasete yönelik iki temel politika izlemiştir. Devrim sürecini mezhepsel bir boyuta çekmek Esad'ın iç politikası olurken, teröristlerle savaştığı izlenimini vermek ise çatışmaların ilk günündün itibaren temel dış politika söylemi olmuştur.³³³ IŞİD'in Suriye ve Irak'ta güçlenmesiyle bölgedeki ABD vatandaşlarının ve ABD çıkarlarının tehlikeye gireceği ya da çatışma bölgelerinden Batıya dönecek cihatçıların IŞİD propagandası yapabileceği, muhaliflerce Esad'ın devrilmesi durumunda Suriye'de güç kazanan IŞİD probleminin çözülmesinin daha da zorlaşacağı, bu nedenle ilk hedefin Esad'ı devirmekten ziyade IŞİD'e karşı savaşmak olması gerektiği ABD'de sıkça vurgulanmaktadır.³³⁴

Suriye özelinde ve Ortadoğu genelinde yakın gelecekteki en büyük tehdit El Kaide ve IŞİD bağlantılı radikal gruplardır. Bu grupların kontrol ettikleri bölgelerdeki uygulamaları Esad'ın bu gruplara nazaran daha az şeytani görünmesine sebep olmaktadır. Eğer uygun bir alternatif iktidar bulunamaması durumunda Esad ile anlaşma yolu mecburi hale gelecektir. Suriye konusunda farklı politikalar izleyen İran ve Rusya ile ABD ve Batılı ülkelerin ortak noktada buluşacakları konu Sünni ekstremistlerin güçlenmesinin önlenmesi olacaktır.³³⁵

Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki Sünni ülkeler Esad'ın devrilmesini isterken parçalanmış ya da radikal grupların güç elde edeceği bir pozisyon oluşmasını arzu etmemektedirler. Özellikle Türkiye, Kürt ulusalcılığına karşı olan hassas yaklaşımı

³³² Djalili, M., Kellner, T.(2014).agm., 397.

³³³ Totten, M. J. (2013).agm., 30.

³³⁴ O'Hanlon, M. (2015). "Deconstructing Syria". *National Interest*, (140), 27.

³³⁵ Yakış, Y.(2014). "Turkey after the Arab Spring: Policy Dilemmas". *Middle East Policy*, 21(1), 102-103.

dolayısıyla parçalanmış bir Suriye fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır. Esad sonrası Suriye’de durumun daha da karışma ihtimali yüksek görünmekte ve bölgede El Kaide ve türevi radikal grupların güçlenmesi ihtimalini artırmaktadır.³³⁶ Ayrıca Suriye’de durumun karmaşık hale gelmesi ve Esad sonrası alternatiflerin pek iç açıcı olmaması Esad’ın elini güçlendirmektedir. Esad yönetimi kendisine karşı ayaklananların tamamını Suriye’deki olayların ilk gününden itibaren terörist olarak nitelendirmiş ve rejimin mücadelesini “teröristlere karşı yürütülen bir mücadele” şeklinde sunmaya çalışmıştır. Radikal grupların güçlenmesi, çatışmanın mahiyetinin Esad yönetiminin sunmaya çalıştığı tablo yönünde değişmesine neden olmuştur. ÖSO’nun zayıflamasıyla Batı için giderek büyüyen bir tehdide dönüşen radikal gruplarla kimin mücadele edeceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durum tek düzenli askeri yapıya sahip rejim ordusunu zaman içinde öne çıkarabilir ve bu da Batı’nın Esad yönetimi ile zorunlu işbirliğini gündeme getirebilecektir.³³⁷

Suriyeli muhaliflerle ilgili buna benzer bir durum 2005 yılında da yaşanmıştır. ABD yönetiminin 2004’te uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımlar başta olmak üzere Baas rejimi üzerindeki baskıları ve 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri’nin öldürülmesinden Suriye yönetiminin sorumlu tutulması Baas rejimini oldukça zor durumda bırakmış üzerindeki dış baskıyı artırmıştır. Suriyeli muhaliflerin 2005 yılında yayınladığı Şam Deklarasyonu muhalifler için bir umut kaynağı olmuş, ancak devam eden süreçte muhalifler arasında, marksist-solcular ve Müslüman Kardeşlerin başını çektiği İslami kesimin demokrasi ve insan hakları konusunda ortak bir noktada buluşamaması muhalifleri zayıflatmış ve ABD yönetimini yeniden Baas rejimiyle bağlantı kurmaya itmiştir.³³⁸

³³⁶ Van De Velde, J.(2013). “Syria's Deepening Hell”. *American Interest*, 8(5), 46.

³³⁷ Orhan, O.(2013). “Suriye’de El Kaide Gerçeği ve Türkiye”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(59), 33-35.

³³⁸ Landis, J., Pace, J.(2007). “The Syrian Opposition”. *Washington Quarterly*, 30(1), 46.

SONUÇ

Soğuk Savaş boyunca ve sonrası dönemde Ortadoğu bölgesinde krizler eksik olmamıştır. Bölge devletlerinde Batı yanlısı-karşıtı ayrımı üzerinde sürdürülen politikalar Arap Baharıyla birlikte önemini yitirmiştir. Bölge halklarının temel kaygısı olan ekonomik ve sosyal adaletin sağlanması ve demokratik mekanizmaların kurulması isteği ön plana çıkmıştır. Ancak Arap Baharının etkilediği ülkelere bakıldığında birçok ülke halk hareketlerinin başladığı tarihten önceki durumdan daha kötü duruma düşmüştür. Bölgedeki bazı ülkelerde rejimler değişmiş, demokratik mekanizmalar kurulmuştur. Bazı ülkelerde ise yönetimler dış müdahalelere açık hale gelmiştir. Bu bağlamda Arap Baharı için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bölge halkları umduğunu bulamamıştır. Küçük değişimlerin olması bölge halklarını tatminden uzak kalmıştır. Öyle ki Suriye’de iç savaş yaşanmış, Sayıları bilinmemekle beraber çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, milyonlarcası da ülkeyi terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve Avrupa ülkelerine göç etmiş, mülteci durumuna düşmüştür.

Çalışmada Suriye’deki halk hareketlerinin iç savaşa dönüşmesinin sebepleri iç ve dış dinamikler bağlamında ele alınmıştır. İç dinamiklere bakıldığında Hafız Esad’ın iktidara geldiği tarihten hayatını kaybettiği tarihe kadarki stratejisi Baas Partisi’nin toplumsal tabanını genişletmek, Baas rejiminin temellerini sağlama almak ve Nusayriliği mezhep olgusundan daha geniş bir tanımlamayla bir üst kimlik haline getirerek ülkedeki Nusayrileri, rejim için stratejik önemi olan alanlarda istihdam etmek olmuştur. Ülke nüfusunun önemli kısmı Sünni olmasına rağmen rejime sadık olan Nusayrilere öncelik verilmiştir. Sünnilerin organize olmasını engelleyici politikalar geliştirilerek toplumsal muhalefetin önüne geçilmiştir. Bütün bunlar ülkedeki Sünnilerin baskı altında kalmasına neden olmuştur. Ülkedeki Müslüman Kardeşler, bu baskı politikalarına rağmen toplumsal muhalefeti sürdürmüştür. Ancak 1982 yılında Hama’daki isyan sonrası toplumsal muhalefet daha sıkı kontrollere tabi tutulmuştur. Hafız Esad’ın ölümünden sonra yerine geçen Beşşar Esad, birtakım reform girişimlerinde bulunmuştur. Toplumsal muhalefetin sivil toplum kuruluşları aracılığıyla oluşması rejimi endişelendirmiştir. Muhalif hareketler baskılar altında hareket alanı geliştirememiştir. Bu yüzden Arap Baharının etkisiyle Suriye’de halk hareketleri başladığında rejime muhalif gruplar yeterince organize olamamıştır. Yine ülkedeki güvenlik birimlerinin (ordu ve muhaberat) Baas rejimine bağlılığı, halk hareketlerinin iç savaşa

dönüşmesinin temel sebepleri arasında yer almıştır. Mısır’ da yaşanan gelişmelerde ordunun rejimin tam anlamda karşısında yer alması da, göstericilere karşı güç kullanmayıp tarafsız kalması dahi Mısır’da rejim değişikliğinin önünü açan önemli bir etken olmuştur. Suriye’de ise tam tersi bir durum gelişmiş ordu Suriye’deki gösterilere çok sert karşılık vermiştir. Ayrıca Suriye’de silahlanmaya başlayan grupları ordudan ayrılacak askerler eğitip yönlendirebilecekken çok az sayıda yüksek rütbeli asker Suriye ordusundan ayrılarak ÖSO’ya katılmıştır. Bu durum da muhlaflerin birlik olamamasında önemli etkenlerdendir.

Çalışmanın esas odak noktasını oluşturan ve iç savaşın seyrini önemli ölçüde etkileyen dış dinamiklere bakmakta fayda vardır. Dış dinamikler bağlamında Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olan aktörler ABD, Rusya, Türkiye, İran, Katar ve Suudi Arabistan’dır. Ancak çalışmada bahsi geçen ülkelerin Suriye’deki iç savaşta desteklediği örgütler ele alınmıştır. Bu sebeple iç savaşa müdahil olan ülkeler bölgedeki örgütleri maşa gibi kullanmakta ve savaşı uzaktan yönetmektedir. ABD tarafından PYD, İran tarafından Hizbullah desteklenmektedir. Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan Esad’ın dolayısıyla Baas rejiminin ülkeden gitmesini savunurken Rusya her koşulda Esad’ın ve Baas rejiminin yanında yer almıştır. Bahsi geçen bu aktörlerin Suriye’deki ortak düşmanı ise IŞİD’dir. Suriye topraklarının bu aktörler arasındaki çatışmalar sonucu sürekli el değiştirdiğini söylemek mümkündür.

Çalışmada terör örgütlerinin Suriye’deki gelişmelere etkisi iki temel açıdan incelenmiştir. İlk olarak örgütlerin, Arap Baharı olaylarında temel amaç olan rejim değişikliği ve demokratik taleplerin yerine getirilmesinden ziyade Suriye’deki otorite boşluğundan faydalanarak kendilerine alan oluşturma, çatışma bölgelerine yönlendirdiği üyelerine propaganda imkanı sunma, maddi imkanlarını genişletme gibi her örgüt için değişen hedefler doğrultusunda Suriye’de faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Dolayısıyla Suriye halkının Arap Baharı kapsamında başlattığı demokrasi talebi terör örgütlerinin deyim yerindeyse umurunda dahi olmamıştır. Bu nedenle örgütler hâkimiyet kurmak istedikleri bölgelerde ÖSO güçleri de olsa savaşmaktan kaçınmamış, ÖSO’nun rejimle savaşarak ele geçirdiği bölgeler, yeniden yaşanan çatışmalar ve ÖSO için ağır kayıplarla terör örgütlerinin kontrolüne geçmiştir. İkinci olarak terör örgütlerinin özellikle IŞİD’in Suriye’deki çatışmalarda gösterdiği tutum uluslararası bakış açısını olumsuz etkilemiştir. Arap Baharında rejim değişikliği yaşanan ülkelerde iktidara gelen yeni yapılar kendi uluslarınca kabul

görmenin yanında diğer devletler tarafından da tanınma diğer bir deyişle uluslararası meşruiyet ihtiyacı duymaktadırlar. Suriye’de ise radikal islami bir örgütün kontrolü tamamen ele geçirse dahi uluslararası bir kabul görmeyeceği aşikardır. Bu gerçeğin farkında olan Esad bu kozunu çatışmaların başından itibaren son derece iyi kullanmış, terör örgütlerine nispeten kendisinin çok daha iyi bir iktidar alternatifi olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Suriye’de iç savaşın etkisi arttıkça ülkenin kuzeydoğusunda Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ortaya çıkan güç boşluğu PYD tarafından doldurulmuştur. PYD siyasi bir oluşum iken güç boşluğundan yararlanmak için silahlanmıştır. Bu noktada en büyük desteği PKK sağlamıştır. Öyle ki PKK, Kuzey Irak’taki kamplardan Suriye’deki Kürt yerleşim birimlerine dönerek kontrolü ele geçirmiştir. PYD, devlet kurumlarını yönetmeye ve Suriye bayrağı yerine kendi bayrağını kullanmaya başlamıştır. Kürt bölgelerinde PYD ve KUK arasında rekabet başlamıştır. Ayrıca Suriye’deki Kürtler, Baas rejimi ve muhalifler arasında dengede kalmayı tercih etmiştir. Bu tercih, Suriye Kürtlerine kendi bölgelerini kontrol olanağı ile gelişen güç dengelerine göre manevra fırsatı sunmuştur.

İŞİD, Suriye ve Irak’taki güç boşluğundan yararlanarak bu ülkelerdeki birçok şehirde egemenliği ele geçirmiş ve petrol rezervlerinin sağladığı avantajları sonuna kadar kullanarak ekonomik bir güç odağı haline gelmiştir. 2014 yılının Ocak ayından itibaren Suriye muhalefetine yer alan tüm gruplara savaş açan İŞİD, bu çatışma süreci sonrasında ülkenin doğusunu; Deyru’z-Zor ve Rakka’nın içinde olduğu bölgeyi ele geçirmiştir. Suriye topraklarında meydana gelen bu kaos ortamı İŞİD’in ortaya çıkışı ve faaliyetleriyle farklı bir boyuta taşınmış ve Suriye’nin siyasi yapısı tam anlamıyla bir çıkmaza girmiştir. Öyle ki İŞİD, 2014 yılında hilafet ilan ederek sözde devlet kurduğunu açıklamıştır. Suriye’deki bu gelişmelerden sonra Baas rejimi; İran ve Rusya’nın desteğini almıştır. Bu gelişmelerin yaşanması Suriye’de dengelerin değiştiğini göstermektedir. Ancak bu süreçte uluslararası toplum tarafından verilmiş bütün sözlere karşın Suriye muhalefetine beklenen desteğin sağlanmamasının yanında, Suriye rejiminin iç savaşın seyrini Hizbullah ve İran gibi müttefiklerinin de yardımıyla tutucu bir zemine kaydırması, ülke genelindeki cihat anlayışı içindeki grupların yükselmesine neden olan temel faktörler olarak kabul edilmiştir.

Arap Baharının etkisiyle bölgede yaşanan rejim değişiklikleri tüm dünyada radikal İslam söylemlerinin artmasına neden olmuştur. Bundan dolayı özellikle ABD, Avrupa ülkeleri ve Rusya'nın çekinceleri artmıştır. Bahsi geçen ülkelerde IŞİD tarafından terör saldırılarının gerçekleştirilmesi bu ülkelerdeki korkuyu körüklemiştir. Bu noktada ABD'nin başını çektiği ülkeleri, seküler ve milliyetçi terör örgütü olan PYD'yi desteklemeye yöneltmiştir. Benzer korkuya sahip Rusya ise Esad'a destek vermiştir. Ancak Rusya'nın Esad'a desteğini bahsi geçen korkuya bağlamak yetersiz kalmaktadır. Bu noktada Rusya'nın Suriye'nin Tarsus limanında askeri üslerinin olması ve Ortadoğu'daki varlığının Suriye'deki bu üslere bağlı olması Suriye iç savaşında Rusya'nın Esad'a destek vermesini gerektirmiştir. Buna karşın Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki Sünni ülkeler Esad'ın devrilmesini isterken parçalanmış ya da radikal grupların güç elde edeceği bir pozisyon oluşmasını arzu etmemişlerdir. Özellikle Türkiye, Kürt ulusalcılığına karşı olan hassas yaklaşımı dolayısıyla parçalanmış bir Suriye fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır.

Suriye'deki olayların ilk dönemlerinde Baas rejimine karşı genel olarak ÖSO çatısı altında yerel göstericiler savaşıyordu. Bu dönemde uluslararası hukuk açısından niteliği tartışmalı olmakla birlikte bu olayların terörle ve terör gruplarıyla bağlantısı bulunmamaktaydı. Ancak bu dönemlerde dahi Beşşar Esad sistematik biçimde hemen hemen her konuşmasında kendi rejiminin teröristlere karşı savaştığını belirtiyordu. Esad'ın ilk günlerden itibaren yürüttüğü bu algı, zamanla terör örgütlerinin Suriye'deki çatışmalara dahil olmasıyla dünya kamuoyunda büyük bir karşılık buldu. 11 Eylül saldırılarıyla dünyada büyük oranda değişen güvenlik algılamaları ve radikal islama bakış açısı, geline nokta Esad'ı kötünün iyisi konumuna taşıdı. 11 Eylül'ü yaşayan ABD başta olmak üzere Suriye'deki olaylara müdahil olan hiçbir devlet radikal islami bir anlayışla yönetilen, sınırları ve amaçlarının ne olduğu belli olmayan, şeriat dışında hiçbir devlet anlayışına onay vermeyen, herhengi bir uluslararası ittifak için masaya oturulması mümkün görünmeyen IŞİD ve benzeri yapıların Suriye gibi son derece önemli bir bölgede hakimiyet kurmasını istememektedir.

Suriye'de terör örgütlerinin güçlenmesi Türkiye gibi ÖSO'nu destekleyen ve rejimle bağlarını tamamen koparmış ülkeleri de dış politikalarında çıkmaza sürüklemiştir. Bölgeyle ilgili tüm planlarını Esad'ın gitmesi üzerine kuran Türkiye, olayların başlangıcından itibaren Suriyeli muhalifleri organize etmeye çalışmış ve Esad sonrası oluşacak yapıda, desteklediği bu muhaliflerin yer almasını amaçlamıştır. Ancak söz konusu seküler muhaliflerin güç

kaybetmesi ve radikallerin güçlenmesi Türkiye'yi Suriye politikası konusunda zor durumda bırakmıştır.

Terör örgütlerinin Suriye'deki gelişmelere etkisinin ne derecede olduğunu tam anlayabilmemiz için olayların bir de terör örgütleri olmadan nasıl seyredebileceğini düşünmemiz gerekmektedir. Örneğin;

-Muhallif gruplar, terör örgütlerinin etkisiyle körüklenen etnik ve mezhepsel ayrılıklarından sıyrılarak tek bir oluşum içerisinde faaliyet gösterebilseydi,

-OSÖ ele geçirdiği bölgelerde terör örgütleriyle tekrar savaşarak güç ve hakimiyet kaybı yaşamasa idi,

-PYD, kürtlerin rejim karşıtı gösterilerini şiddet kullanarak bastırmayıp, kürtleri tek bir yapı içerisinde toplayarak, ÖSO çatısı altında olmasa dahi, ÖSO ile savaşmak yerine ittifak kurarak rejime karşı savaşıyor idi,

-El Nusra ve IŞİD ele geçirdikleri bölgelerde vahşi tutumlar takınmak, şariat devleti kurmak ve halifeliğin ilanı gibi söylemler yerine bölgedeki amacının demokratik sistemi yeniden tesis etmek ve uluslararası sistemle uyumlu çalışmaya hazır olduklarını belirten mesajlar verebilseydi bugün Suriye çok farklı bir tabloyla karşı karşıya olabilirdi.

Ancak yaşanan tüm bu gelişmeler Suriye'yi Arap Baharının en kanlı ve karmaşık cephesi haline getirmiştir. Bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle halen devam eden iç savaşın yakın bir dönemde de sona ermesi öngörülmemektedir.

KAYNAKLAR

- Abd-Allah, U.(1983). **The Islamic Struggle In Syria**, Berkeley: Mizan Press.
- Acun, C., Keskin, B.(2016). “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG”. **SETA Rapor**.
- Acun, C., Keskin, B., Saleymeh, B.(2017). “El-Kaide’den Htş’ye: Nusra Cephesi”. **SETA**.
- Acun, C., Öner, H.(2014). “İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)”. **SETA Perspektif**, (77).
- Acun, C., Öner, H.(2014). “İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Kobani”. **SETA Perspektif**.
- Ajami, F.(2012). “The Arab Spring at One: A Year of Living Dangerously”. **Foreign Affairs**, 91(2).
- Akbulut, İ. (1993). “Terör ve Tasnifleri”. **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, (399).
- Akdoğan, İ.(2012). “Arap Baharı’nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi”. **Ortadoğu Yıllığı 2012**.
- Akgün, B.(2012). “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler”. **Stratejik Düşünce Enstitüsü**.
- Akşit, A.(1964). **Bayır-Bucak Suriye Mültecileri**. Ankara.
- Al-Asad H., Seale, P.(1993). “Interview with Syrian President Hafız al-Asad”. **Journal of Palestine Studies**, 22(4).
- Alkan, N.(2000). **Psikolojik Harekat Terörizm ve Polis**. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi Şube Müdürlüğü.
- Alkan, N.(2002). **Gençlik ve Terörizm**. Ankara: Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı Yayınları
- Altay, H., Ekinci, A., Peçe, M.A.(2013). “Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır Ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (37).
- Altınkaş, E.(2012). “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”. Adıbelli, B.(Ed.). **Arap Baharı ve Suriye**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Altun, H.M.(2011). **Terör**. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Amanov, Ş.(2004). “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”. Yılmaz, T., Şahin, M.(Ed.). **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**. Ankara: Platin Yayınları.

An International Encyclopedia of Social Sciences.(1934). "Terrorism". New York: The Mac Millan Company.

Ana Britannica.(1973). "Terörizm". C.20.

Arı, T.(2012). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset Savaş ve Diplomasi*, Bursa: MKM Yayınları.

Arıklı, E.(1986). *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları.

Atalay, O.(2013). *Suriye Direnişi 42 yıllık Baas Diktatörlüğünün Sonu*. (1. Baskı). İstanbul:Yarın Yayınları.

Ataman, M.(2012). "Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum". *SETA Rapor*.

Atay, M.(2000). "Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine". *Avrasya Dosyası*, 6(1).

Atıcı Arayancan, A.(2009). "Nizârî İsmailîleri’nin Gelir Kaynakları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26).

Atlioğlu, Y.(2007). *Beşar Esad Suriye’sinde Reform Demokratikleme-Güvenlik İkilemi*. İstanbul: TASAM Yayınları.

Avcı, İ.(2006). "El Kaide Tehdidi İle Mücadele". *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(3).

Aydın, C.(1964). *Tarihte Süryaniler*, İstanbul: Sıralar Yayınları.

Ayhan, H.(2015). "Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler’in 2001 Sonrası Terör Yaklaşım". *Güvenlik Stratejileri*, 11(21).

Ayhan, V.(2011). "Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi". *Ortadoğu Analiz*, 3(27).

Ayhan, V.(2011). "Mısır Devriminin Ayak Sesleri". *Ortadoğu Analiz*, 3(26).

Ayhan, V.(2012). "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması". *Ortadoğu Etütleri*, 3(2).

Ayhan, V.(2012). *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler Ve Değişim*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Ayhan, V., Ayhan Algan, N.(2011). "Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu". *IMPR Rapor*, (6).

Ayoob, M.(2012). "The Arab Spring: Its Geostategic Significance". *Middle East Policy*, 19(3).

Azani, E.(2013). "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study". *Studies In Conflict & Terrorism*, 36(11).

- Bakeer, A. H. (2013). “Suriye’de Kâbusa Doğru? Suriye’nin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar”. **USAK Rapor**, (13-01).
- Bakeer, A.H.(2013). “Hizbullah’ın Suriye’deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları”. **Usak Analiz**.
- Bal, İ.(2006). “Terör Nedir? Neden Terörist Olunur?”, Bal, İ.(Der.). **Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**. Ankara: Uluslararası Strateji Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bal, İ.(2006). **Terörizm**. 1.Baskı, Ankara: USAK Yayınları.
- Bal, İ.(2008). **ABD Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Bal, M.A.(2003). **Savaş Stratejilerinde Terör**, İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Başkan, B.(2011). “Buazizi’nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları”. **Akademik Orta Doğu**, 6(1).
- Becker, C.(2005). “Strategies of Power Consolidation in Syria Under Bashar al- Asad: Modernizing Control Over Resources”. **The Arab Studies Journal**, 13(2).
- Bender, C.(1995). **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berti, B., Schweitzer, Y.(2013). “Hizbollah in Syria: Losing the Balance Between “National Resistance” and Sectarian Interests?”. **Strategic Assessment**, 16(2).
- Beşe, B.(2002). **Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Bingöl, O.(2013). “Arap Baharı Ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XIII(2).
- Bolliger, M.(2011). “Writing Syrian History While Propagating Arab Nationalism: Textbooks about Modern Arab History under Hafiz and Bashar al-Asad”. **Journal of Educational Media, Memory & Society**, 3(2).
- Bouzis, K.(2015). “Countering the Islamic State: U.S. Counterterrorism Measures”. **Studies in Conflict & Terrorism**, 38(10).
- Bozkurt, A.(2014). “Hizbullah’ın Lübnan’da Kuruluşu Ve Popülaritesinin Sebepleri”. **Tarih Okulu Dergisi**, (XVII).
- Bölme, S. vd.(2011). “Batı Ve Kaddafi Makasında Libya”. **SETA Rapor**, (3).
- Bölme, S.M. vd.(2011). “İsyan, Müdahale ve sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları”, **SETA Rapor**, (5).
- Bulut, İ.H.(2011). “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik”. **Ortadoğu Yılığ**, (7).
- Burke, J.(2003). **El Kaide: Terörün Gölgesi**. Kılıç, E.(Çeviren), Everest Yayınları.

- Cabbarlı, H.(2004). “Ortadoğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı”. Yılmaz, T., Şahin, M. (Editörler), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.
- Campos, J.H.(2007). *The State and Terrorism: National Security and the Mobilization of Power*. Hampshire: Ashgate Publishing.
- Can, A.V.(2010). “Muhasebe Ekonomik Terörün Bir Aracı Olabilir mi?”. *Akademik Bakış Dergisi*, (19).
- Caşın, M.H.(2008). *Uluslararası Terörizm*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Cleveland, W.L.(2009). *A History of the Modern Middle East*, Boulder: Westview Press.
- Collelo, T.(1988). *Syria a Country Study*. Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army Federal Division.
- Colombo, S.(2011). “Syria and Lebanon: Diverging Paths of State Unsustainability”. *MEDPRO Technical Report*, (6).
- Commins, D.D.(1996). *The Historical Dictionary of Syria*. New York: American Library Association.
- Çağ, G., Eker, S.(2013).”Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2).
- Çelik, A.H.(2014). “Rabia Meydanı’ndan İslam Dünyası’na Bakış: Bölgeselleşemeyen Devletler Küreselleşen Hareketler”. *1. Uluslar arası Ortadoğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, A.H.(2015). “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan Şam’a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2).
- Çetinkaya, İ.(2010). “Ekonomik Ve Politik Faktörlerin Uluslararası Terörizm Üzerine Olası Etkileri”. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, H.(2005). *Kadim Toprakların Trajedisi, Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Dağ, A. E.(2004). *Suriye Bilad-İ Şam’ın Hazine Öyküsü*. İstanbul: İHH.
- Daher, A.(2015). “In the Wake of the Islamic State Threat: Repercussions on Sunni-Shi’i Competition in Lebanon”. *Journal Of Shi’a Islamic Studies*, 8(2).
- Davies, S.E., Devetak, R.(2008). “Conclusion”. Bellamy, A.J., Bleiker, R., Davies, S.E., Devetak, R.(Ed.). *Security and the War on Terror*. New York: Routledge.
- Daviş, A.(2004). *Arap Milliyetçiliği Zafinden Umutsuzluğa*. Yalçın, L.(Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Dede, A.(2011). “The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model”. *Insight Turkey*, 3(2).

- Dekmejian, R. H.(1995). *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Deutch, J. (1997). "Terrorism". *Foreign Policy*, No: 108.
- Devlin, J.F.(1991). "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", *The American Historical Review*, 96(5).
- Dinçer, O.B.(2011). "Ortadoğu'da ABD: Jonglörün Elinden Düşen Toplar". *USAK Analiz*, (2). Ergil, D. (1992). "Uluslararası Terörizm". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(3).
- Diriöz, A.O.(2011). "Bağımsızlığından Günümüze Tunus'a Kısa Bir Bakış". *Ortadoğu Analiz*, 3(36).
- Diriöz, A.O.(2012). "Libya'daki Politik Dönüşümün Sorunları ve Fırsatları". *Ortadoğu Analiz*, 4(38).
- Djalili, M., Kellner, T.(2014). "Iran's Syria Policy In The Wake Of The 'Arab Springs'". *Turkish Review*, 4(4).
- Doğan, G., Durgun, B.(2012). "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15).
- Doster, B.(2014). "Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak". *BİLGESAM*.
- Drysdale, A.(1982). "The Asad Regime and its Troubles". *Merip Reports*, (110).
- Durac, V.(2012). "Yemen's Arab Spring – Democratic Opening or Regime Maintenance?". *Mediterranean Politics*, 17(2).
- El Husseini, R. (2010). "Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria". *Third World Quarterly*, 31(5).
- Erboğa, A.(2015). "Bahreyn 2015". *Ortadoğu Yıllığı 2015*.
- Erdoğan, Ş., Deligöz, E.(2015). "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1).
- Erkmen, S.(2012). "Kurdish Movements In Syria". *ORSAM*, (127).
- Erkmen, S.(2013). "The Clashes In Northern Syria And The Possible Effects". *ORSAM Rapor*, (164).
- Garrison, A.(2003). "Terrorism The Nature of Its History". *Criminal Justice Studies*, 16(1).
- Gençtürk, T.(2012). "Terör Kavramı Ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar". *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1(1).

- Ghadbian, N.(2001). "The New Asad: Dynamics of Continuity and Change in Syria". *Middle East Journal*, 55(4).
- Gillis, C. M.(2012). "Syria's Kurds At A Crossroads". *Turkish Review*, 2(6).
- Gilmore, J.E.(1895). "The Early History of Syria and Asia Minor". *The English Historical Review*, 10(37).
- Glass, C. (2015). *Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu*. Saylık, M.I.(Çev.). İstanbul: İyi Düşün Yayınları.
- Gunter, M. M. (2015). "Iraq, Syria, Isis And The Kurds: Geostrategic Concerns For The U.S. And Turkey". *Middle East Policy*, 22(1).
- Gunter, M. M.(2013). "The Kurdish Spring". *Third World Quarterly*, 34(3).
- Gül, T.(2012). *Terör ve Terörizm*. İstanbul: Ark Yayınları.
- Gün, M.S.(2012). "Yemen'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*, (22).
- Gürson, P. (2010). *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Güzel, C.(2002). "Korkunun Korkusu: Terörizm". *Silinen Yüzler Karşısında Terör İçinde*. Güzel, C.(Der.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hazbun, W.(2015). "A History of Insecurity: From the Arab Uprisings to ISIS". *Middle East Policy*, 22(3).
- Hekim, H., Başbüyük, O.(2013). "Siber Suçlar ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları". *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(2).
- Hinnebusch, R.(2009). "Syrian Foreign Policy Under Bashar al Asad". *Ortadoğu Etütleri*, 1(1).
- Hira, İ.H., Yakut, Ö.(2015). "Yemen". *Ülke Masaları*, Genç İDSB.
- Hoffman, B. (1997). "Terrorism And WMD Some Preliminary Hypotheses". *The Nonproliferation Review*, 4(3).
- Hoffman, B.(2006). *Inside Terrorism, Revised And Expanded*. Second Edition, New York: Columbia University Press.
- Hourani, A. H.(1946). *Syria and Lebanon*. London: Oxford University Press.
- Hove, M., Mutanda, D.(2015). "The Syrian Conflict 2011 to the Present: Challenges and Prospects". *Journal Of Asian & African Studies*, 50(5).
- Hussain, M., Kashif, M. (2015). "Arab Uprising 2011: Emergence of Extremism in Middle East and Its Regional Consequences". *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 14(2).

International Crisis Group.(2011). “Holding Libya Together: Security Challenges after Qadhafi”. *Middle East/ North Africa Report*, (115).

International Crisis Group.(2011). “Popular Protest In North African And The Middle East (I): Yemen Between Reform And Revolution”. *Middle East/North Africa Report*, (102).

International Crisis Group.(2011). “Popular Protest in North Africa and the Middle East (V)”. *Middle East/North Africa Report*, (107).

International Crisis Group.(2012). “Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition”. *Middle East Report*, (125).

Islamic State Situation and the U.S. Response.(2014). *Congressional Digest*, 93(9).

Izady, M.(1992). *The Kurds: A Concise Handbook*. New York: Taylor & Francis Publisher.

İnternet: “2 Yıllık İç Savaşın Kronolojisi”.(2013). Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/2-yillik-ic-savasin-kronolojisi/dunya/haberdetay/07.01.2013/1652039/default.htm> adresinden 2 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

İnternet: “2011'den 2018'e Özgür Suriye Ordusu'nun Dönüşümü”.(2018). *BBC News Türkçe*. Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “ABD ve İngiltere Suriye'den Çekiliyor”.(2012). *Haber7.com*. Web: <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/840681-abd-ve-ingiltere-suriyeden-cekiliyor> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Britain’s Airstrikes Are Doomed To Fail”.(2015). *The Sunday Times*. Web: <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/news/focus/article1641838.ece> adresinden 5 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Davutoğlu Esad Görüşmesi Sona Erdi”. (2011). *BBC News Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Esad Genel Af İlan Etti”.(2011). *BBC Türkçe*. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110621_syria_amnesty adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Fight Against IS Helps PKK Gain Global Legitimacy”.(2014). *Al Monitor*. Web: <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/09/turkey-kurdistan-iraq-syria-us-isis-pkk-global-legitimacy.html#> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Guide To The Syrian Rebels”.(2013). *BBC News*. Web: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24403003> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İstanbul’da Suriye Ulusal Kurtuluş Konferansı Düzenlendi”. (2011). *Hurriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-suriye-ulusal-kurtulus-konferansi-duzenlendi-18273730> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kofi Annan Görevi Bıraktı”.(2012). *Turkish Journal*. Web: <http://www.turkishjournal.com/2012/08/02/kofi-annan-bu-kez-birakti/> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

İnternet: “Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı”. (2012). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi,fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA> adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kürtler PKK'ya Ateş Püskürdü”.(2012). *SABAH*. Web: <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/12/kurtler-pkky-ates-puskurdu> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Obama Administration Ends Effort to Train Syrians to Combat ISIS”.(2013). *The New York Times*. Web: <http://www.nytimes.com/2015/10/10/world/middleeast/pentagon-program-islamic-state-syria.html> adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Suriye Annan Planı'nı Kabul Etti”. (2012). *BBC News Türkçe*. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan adresinden 5 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Suriye Askerleri Hama’ya Girdi”.(2011). *Habertürk*. Web: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/645441-suriye-askerleri-hamaya-girdi> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Suriye Krizinin Kronolojisi”. Web: <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izleme-merkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizininkronolojisi> adresinden 20 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Suriye Ulusal Konseyi”. *Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu*. Web: <http://tr.etalaf.org/pekhat/suriye-ulusal-konseyi.html#startOfPageId884> adresinden 3 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

İnternet: “Syrian Army Storms Positions of Al Nusra, ISIS and “Moderate Terrorists”. Air Cover Provided by Russian War Planes”.(2015). *Globalresearch*. Web: <http://www.globalresearch.ca/syrian-army-storms-positions-of-al-nusra-isis-and-moderate-terrorists-air-cover-provided-by-russian-war-planes/5480543> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “The World Factbook”. *Middle East:Yemen*. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>, adresinden 25 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Tunisia election: Essebsi Claims Historic Victory”.(2014). *BBC News*. Web: <http://www.bbc.com/news/world-africa-30569318> adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “U.S. Envoy Goes To Syria To Press The Fight Against The Islamic State”.(2016). **The Washington Post**. Web: https://www.washingtonpost.com/world/us-envoy-goes-to-syria-to-press-the-fight-against-the-islamic-state/2016/01/31/7cd39aaf-b44e-467c-97e9-a365c627fa31_story.html adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “U.S., Britain Suspend Aid To North Syria After Islamists Seize Weapons Store”.(2013). **Reuters**. Web: <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-usa-idUSBRE9BA08820131211> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “US Expands 'Axis Of Evil’”.(2002). **BBC News**. Web: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1971852.stm> adresinden 8 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “US Says It Will Give Military Aid To Syria Rebels”.(2013). **BBC News**. Web: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-22899289> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Yaptırımlara Rusya ve Çin Vetosu”.(2011). **Hurriyet**. Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39123996> adresinden 2 Aralık 2018 tarihinden alınmıştır.

İnternet: Ayhan, V. (2011). “Bahreyn’de Şubat İntifadası: İsyan ve Müdahale”. Web: <http://orsam.org.tr/tr/bahreyn-de-subat-intifadasi-dislanmis-larin-isyani/>, adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ayhan, V.(2011). “Suriye’de Rejim Karşıtı Gösteriler: Bir Arap Halk Hareketinin Ontolojisi”. **ORSAM**. Web: <http://orsam.org.tr/suriye-de-rejim-karsiti-gosteriler-bir-arap-halk-hareketinin-ontolojisi/> adresinden 28 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Aziz, J.(2014). “Syria’s Victory In Yabrud May Be Game Changer”. Web: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/yabrud-effect-on-ground-politics-syria.html> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Central Intelligence Agency.(2013).” Middle East: Syria”. **The World Factbook**, Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> adresinden 18 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır

İnternet: Doğan, M.(2007). “11 Eylül Saldırıların 5. Yıl Dönümünü Nilgün Gürcan İle Tartıştık”. Web: <http://www.usakundem.com/makale.php?id=254> adresinden 10 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Francesco, C.(2012). “Arab Spring: The Awakening of Civil Society”. **A General Overview**, 78-79, Web: http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/Cavatorta_en.pdf adresinden 14 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Greenberg, D.(no date).“The Changing Face Of Terrorism”. Web: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/history_lesson/2001/09/the_changing_face_of_terror_ism.html adresinden 8 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Karaağaçlı, A.(2011). “Arap Baharı’na Farklı Bakış”. **BİLGESAM**, Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1160/-arap-bahari%E2%80%99na-farkli-bakis/#.XDMYJtIzbiU>, adresinden 28 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Karaağaçlı, A.(2011). “Bahreyn Krizi”. Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.XBZjvoszbIU>, adresinden 5 Aralık 2017 tarihinden alınmıştır.

İnternet: Katz, M.N.(2005). “Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?”. **United Press International**, Web: <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html> adresinden 30 Ağustos 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kitchen, N.(2012). “After The Arab Spring: Power Shift In The Middle East?: The Contradictions Of Hegemony: The United States And The Arab Spring”. **LSE Research Online**, Web: <http://eprints.lse.ac.uk/43467/> adresinden 18 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Konukçu, Y.(2018). “Basra Körfezi’nde ABD-İran Çekişmesi ve Hürmüz Boğazı”. **ORDAF**, Web: <http://ordaf.org/basra-korfezinde-abd-iran-cekismesi-ve-hurmuz-bogazi/>, adresinden 5 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Macdonald, E., Paul, W. (no date). “Terrorism Versus Democracy The Liberal State Response”. Web: <http://www.germanlawJournal.com/article.php?id=217> adresinden 6 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Malsin, J.(2015). “Why the Arab Spring Has Not Led to Disaster in Tunisia”. Web: <http://time.com/4154134/arab-spring-tunisia-anniversary/> adresinden 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Orhan, O.(2014). “Suriye’de İslami Cephenin Yükselişi”. **ORSAM**, Web: <http://orsam.org.tr/tr/suriye-de-islami-cephenin-yukselisi/> adresinden 9 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Özcan, M.(2011). “Siber Terörizm ve Ulusal Güvenliğe Tehdit Oluşturma Boyutu”. Web: <https://epdf.tips/siber-terrizm-ve-ulusal-gvenlie-tehdit-oluturma-boyutu.html> adresinden 11 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete.(1991). “3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu”. Web: http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/suggam/ulusal_mevzuat/3713%20Ter%C3%B6rle%20M%C3%BCcadele%20Kanunu.pdf adresinden 5 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Sandık, A., Semin, A.(2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”. **BİLGESAM**, 6-7, Web: <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor52.pdf> adresinden 25 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Sandıkçı, B.(2016). “Suudi Arabistan-İran Jeopolitiği Ve İdam Krizi”. **Uluslararası Politika Akademisi**. Web: <http://politikaakademisi.org/2016/01/13/suudi-arabistan-iran-jeopolitigi-ve-idam-krizi/>, adresinden 5 Ocak 2018 tarihinden alınmıştır.

- İnternet: Syrian Forces Close In On Rebel-Held Zabadani.(2015). **BBC News**. Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33394905> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. **Tunus Ülke Künyesi**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-ekonomisi.tr.mfa> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: United Nations.(2011). “Resolution 1973 (2011)”. **Security Council**, Web: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29 adresinden 10 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “Syrian Rebels Losing Grip On Aleppo”.(2014). **The Guardian**. Web: <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/04/syrian-rebels-losing-grip-on-aleppo> adresinden 10 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.
- Jabareen, Y.(2015). “The Emerging Islamic State: Terror, Territoriality, And The Agenda of Social Transformation”. **GEOFORUM**, (58).
- Jones, S. G.(2013). “Syria's Growing Jihad”. **Survival**, 55(4).
- Juneau, T.(2015). “Containing the Islamic State”. **Middle East Policy**, 22(3).
- Kanat, S. vd.,(2016). “İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(2).
- Kap, D.(2015). “AB ve Türkiye'nin DEAŞ ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası”. **İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu**, (108).
- Kara, M.(2013). “Siber Saldırıları-Siber Savaşlar ve Etkileri”. **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karabat, A.(2013). **Suriye Savaşları**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karabulut, B.(2016). “15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz”. **Bilgi**, (29).
- Karabulut, B.(2016). **Uluslararası İlişkiler Kavramlar, Teoriler, Kurumlar**. Ankara: Barış Kitap.
- Karakoç, J.(2013). “Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28(2).
- Kaştan, Y.(2012). “Orta Doğu’da Arap-İsrail Mücadeleleri Ve Türkiye”. **Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, (4).
- Kaya, E., Ünal, B.(2014). “Suriye’nin Kuzeyindeki PYD Yapılanması ve Türkiye”. Sandıklı, A., Kaya, E.(Editörler). **Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye**, İstanbul: Bilgesam Yayınları
- Kaye, D.D. vd.(2008). “More Freedom, Less Terror?: Liberalization and Political Violence in the Arab World”. **RAND Corporation**.

- Keser, İ.(2003). **Nusayrîler: Arap Nusayriliği**, İstanbul: Çivi Yazıları.
- Kfir, I.(2015). “Social Identity Group and Human (In) Security: The Case of Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)”. **Studies in Conflict & Terrorism**, 38(4).
- Khaddour, K., Mazur, K.(2013). “The Struggle for Syria's Regions Author”. **Middle East Report**, No. 269.
- Kızıldağ, P.(2010). “Soğuk Savaş Döneminin Avrupa’daki Terör Faaliyetlerine Etkisi: Almanya, İtalya, Yunanistan”. **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi.
- Knio, K. (2013). “Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View”. **Third World Quarterly**, 34(5).
- Koçak, K.A.(2012). “Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharı”na Tunus”. **Yasama Dergisi**, (22).
- Koçak, K.A.(2013). “Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri”. **Yasama Dergisi**, 8(23).
- Koldaş, U., Köprülü, N.(2011). “Arap İntifadası mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri”. **Akademik ORTA DOĞU**, 6(1).
- Koraltan, F.H.(2016). “Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı”. **İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Korkmaz, G.(1999). **Terör ve Medya İlişkisi**. Ankara: Temüh Yayınları.
- Krajeski, J.(2015). “What the Kurds Want”. **Virginia Quarterly Review**, 91(4).
- Kumaraswamy, P.R.(2011). “The Arab Spring”. **India International Centre Quarterly**, 38(1).
- Kurkjian, A.(2009). “Iran, Israel And Hizbollah: Stark Choices”. **The World Today**, 65(12).
- Kurtdaş, M.Ç.(2018). “Küresel Terör Çağında Ulus Devletin Artan Önemi”. **TESAM Akademi Dergisi**, 5(2).
- Kurubaş, E.(2013). “Arap Baharında Eklemlenen Kürt Bölgeleri ve Türk Dış Politikasına Etkileri”. **Ortadoğu Analiz**, 5(54).
- Kushner, H.W.(2003). **Encyclopedia of Terrorism**.
- Kuşoğlu, B.(2012). “Libya Arap Baharı’na NATO “Katkısı””. **Yasama Dergisi**, (22).
- Landis, J., Pace, J.(2007). “The Syrian Opposition”. **Washington Quarterly**, 30(1).
- Lawson, F. H.(1982). “Social Bases of the Hamah Revolt”. **Merip Reports**, 12(9).

- Lesch, D.W.(2012). *Syria: The Fall of the House of Assad*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Levitt, M.(2014). "Hezbollah's Syrian Quagmire". *Prism: A Journal Of The Center For Complex Operations*, 5(1).
- Lust-Okar, E.M.(1996). "Failure of Collaboration: Armenian Refugees in Syria". *Middle Eastern Studies*, 32(1).
- Mahalli, H.(2012). *Ortadoğu'da Kanlı Bahar*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Mansfield, P.(1967). *Mısır, İhtilal ve Nasır*. (Cev. E. Tuncalı), İstanbul: Kitapçılık Yayınevi.
- Mcdowall, D.(2000). *Kürtler*. İnanç, Z.(Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- McHugo, J.(2015). "Syria: Apex Of The Arc Of Instability". *Irish Pages*, 9(2).
- Mercan, M. H.(2012). *Suriye: Rejim ve Dış Politika*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Mercan, M.H.(2010). "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik Ve Değişim". *Akdemik Orta Doğu*, 4(2).
- Mercan, M.H.(2011). "Suriye Dış Politikası Ve Ulusal Çıkar: 1990–2010". *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Meydan Larousse.(1990). "Terörizm". Meydan Yayınları.,C.12.
- Middle East Watch.(1991). *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*. New Haven: Yale University Press.
- Miş, N. (2013). "Suriye 2011". *Ortadoğu Yıllığı 2011*, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.
- Mittermaier, A.(2015). "Death and Martyrdom in the Arab Uprisings: An Introduction". *Ethnos*, 80(5).
- Moore, A.M.T. (1988). "The Prehistory of Syria". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research No. 270*, Ancient Syria.
- Moritz, J.(2015). "Prospects for National Reconciliation in Bahrain: Is it Realistic?". *The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)*.
- Murphy, K.(2012). "Rise of the Kurds in Syria". *Eureka Street*, 22(20).
- Muslih, M.(1994). "Dateline Damascus: Asad Is Ready". *Foreign Policy*, (96).
- Nassief, I.(2013). "Hezbollah and the Fight for Control in Qalamoun". *Institute for the Study of War*, (26).
- Nassief, I.(2014). "The Campaign for Homs and Aleppo". *Institute for the Study of War*, (17).

- Noi, A. U.(2012). "The Arab Spring, Its Effects On The Kurds, and The Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on The Kurdish Issue". *MERIA Journal*, 16(2).
- Ogbonnaya, U.M.(2013). "Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants". *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 12(3).
- O'Hanlon, M. (2015). "Deconstructing Syria". *National Interest*, (140).
- Orhan, D.D.(2013). "Ortadoğu'nun Krizi; Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2).
- Orhan, O.(2013). "Suriye'de El Kaide Gerçeği ve Türkiye". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(59).
- Öktem, E.(2007). *Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Özcan, M.(2003). "Yeni Milenyumda Yeni Tehdit: Siber Terör". *Polis Dergisi*, (34).
- Özcan, M.(2012). *Terörün Matruşkası KCK*. Ankara: Hayat Yayınları.
- Özcan, M., Balcı, S.(2006). "Avrupa Birliği ve Terörizmle Mücadele". *Terörizm: Terör, Terörizm, ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Bal, İ.(Der.). Ankara: USAK Yayınları.
- Özdağ, Ü.(2012). *Küçük Ortadoğu Suriye*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özerkmen, N.(2004). "Terör, Terörizm ve İslamcı Terörizm". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2).
- Özkoç, Ö.(2007). "Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk, S., Çelik, K.(2009). "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri". *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*.
- Paasche, T.(2015). "Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation". *Middle East Policy*, 22(1).
- Pehlivanoğlu, Ö.(2004). *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Perthes, V.(2001). "Syrian Regional Policy under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization?". *Middle East Report*, (220).
- Polat, D.Ş.(2016). "Arap Baharı ve Suriye Savaşı". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z.(Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Przastek, D., Borowska, E.(2017). "Theme of Terrorism in Art of the 21st Century". *Radicalism and Terrorism in the 21st Century*, (Ed.)Anna Sroka, Fanny Castro-Rial Garrone, Rubén Darío Torres Kumbrián, Peter Lang AG.

- Radpey, L.(2015). "The Kurdish Self-Rule Constitution in Syria". *Chinese Journal Of International Law*, 14(4).
- Rapoport, D.C.(2004). "The Four Waves of Modern Terrorism", Cronin, A., Ludes, J.(Ed.). *Attacking Terrorism: Elements fo Grand Strategy*. Georgetown University Press: Washington DC.
- Ratiu, A., Roşu, M. A.(2015). "The Analysis Of The Adjustment Of Some Of The Principles Of War To The Specific Of The Islamic State's Crisis". *Revista Academiei Fortelor Terestre*, 20(3).
- Rózsa, E. (2012). "The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference". *Academic Peace Orchestra Middle East Policy Brief*, 9(10).
- Ruby, C.(2002). "The Definition of Terrorism". *Analyses of Social Issues and Public Policy*.
- Sabra, M.(2013). "Arap Baharı: Mısır Örneği". *Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Salık, N.(2011). Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası Ve Türkiye-Suriye İlişkileri, *ORSAM*, Rapor No:85.
- Salih, O., Eldin, K.(2013). "The Roots And Causes Of The 2011 Arab Uprisings". *Arab Studies Quarterly*, 35(2).
- Salloukh, B.F.(2013). "The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East". *The International Spectator*, 48(2).
- Salur, H.(2009). *Küresel Çağda Din ve Terör*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Sardag, E.(2015). "Kobani, Turkey's Kurds, And The 2015 Turkish Parliamentary Elections". *Center for American Progress*.
- Semin, A.(2015). "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi". *Bilgesam Analiz*, (1234).
- Sharqieh, I.(2011). "Yemen: The Search for Stability and Development". *The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East*, Washington: Brookings Institution Press.
- Sika, N. M. (2013). "Dynamics of Development and Uprisings in the Arab World". *Mediterranean Quarterly*, 24(4).
- Slim, R.(2014). "Hezbollah and Syria: From Regime Proxy to Regime Savior". *Insight Turkey*, 16(2).
- Souleimanov, E. A.(2016). "Mission Accomplished? Russia's Withdrawal from Syria". *Middle East Policy*, 23(2).

- Stansfield, G.(2014). “The Islamic State, The Kurdistan Region And The Future Of Iraq: Assessing UK Policy Options”. *International Affairs*, 90(6).
- Sullivan, M.(2014). “Hezbollah in Syria”. *Institute For The Study Of War*, Middle East Security Report 19.
- Süer, B.(2012). “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam Ve Süreç Analizi”, *Akademik ORTA DOĞU*, 6(2).
- Şahin, M.(2011). “Tunus Olayları, Ortadoğu ve Türkiye Deneyimi”, *Ortadoğu Analiz*, 3(26).
- Şehirli, A.(2000). *Türkiye’de Bölücü Terör Hareketleri*. İstanbul: Burak Yayınları.
- Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*, (23).
- Şimşek, M.(2016). “Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma”. *Akademik Bakış Dergisi*, (54).
- Taheri, A.(2013). “Has the Time Come for Military Intervention in Syria?”. *American Foreign Policy Interests*, 35(4).
- Talhamy, Y.(2009). “The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship”. *Middle East Journal*, 63(4).
- Tandoğan, A.(2013). “Arap Baharı Sürecinde Mısır”. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Taner, B.(2000). “Terörizm ve Turizm II”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2).
- Taner, T.(1939). *Tedhişçilik ve Mukavelenameler*, Cemil Bilsel’e Armağan, İstanbul.
- Tanrıverdi Yaşar, N.(2014). “Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri”. *ORSAM Rapor*,(192).
- Tanrıverdi, N.(2011). “Background Of The Tunisian Revolution, Alternative Politics”. 3(3).
- Tanrıverdi, N.(2011). “Tunus’ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”. *Ortadoğu Analiz*, 3(35).
- Tanrıverdi, N.(2011). “Yaklaşan Seçim Öncesi Tunus’ta Siyasal Denklemler”. *Ortadoğu Analiz*, 3(34).
- Tara, V.(2014). “An Arab Winter: Threats To The Right To Protest In Transitional Societies, Such As Post-Arab Spring Egypt”. *American University International Law Review*, 29(5).
- Taşdemir, F.(2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: Usak Yayınları.
- Telci, İ.N.(2014). “Mısır’da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa”. *SETA Analiz*, (86).

- Terkan, A., Zayıf, V., Yaşar, İ.(2015). “El Nusra Cephesi”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1).
- Thorton, T. P.(1964). “Terror as a Weapon of Political Agitation”. Eckstein, H.(Ed.). *Internal War: Problems and Approaches*. New York: The Free Press.
- Tilly, C.(2004). “Terror, Terrorism, Terrorists”. *Sociological Theory*, 22(1).
- Tokmajyan, A.(2014). “Hezbollah's Military Intervention in Syria”. *Approaching Religion*, 4(2).
- Tomé, L.(2015). “The "Islamic State": Trajectory And Reach A Year After Its Self-Proclamation As A “Caliphate””. *Janus.Net: e-Journal of International Relations*, 6(1).
- Totten, M. J. (2013). “Syria's Endgame”. *World Affairs*, 176(2).
- Totten, M.J.(2015). “The Trouble With Turkey”. *World Affairs*, 178(3), 8. Lynch, M. (2015). “Obama And The Middle East”. *Foreign Affairs*, 94(5).
- Türk Dil Kurumu.(1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Tarih Kurumu Yayınları.
- Ulutaş, U., Torlak, F.(2011). “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”. *SETA Analiz*, (46).
- Uyar, T.(2008). *Terörle Mali ve Hukuki Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Uysal, A. ve Gökçen, A.(2015). “2014 Tunus Seçimleri Analizi”. *Akademik Orta Doğu*, 9(2).
- Van De Velde, J.(2013). “Syria's Deepening Hell”. *American Interest*, 8(5).
- Walt, S. M.(2015). “ISIS as Revolutionary State”. *Foreign Affairs*, 94(6).
- Walt, Stephan M.(1998). “International Relations: One World, Many Theories”. *Foreign Policy*, No. 110.
- Wardlaw, G.(1989). *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*. Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wege, C.A.(2011). “Hizbollah–Syrian Intelligence Affairs: A Marriage of Convenience”. *Journal of Strategic Security*, 4(3).
- Wilkinson, P.(1974). *Political Terorism*. London: Macmillan, Press Ltd.
- Wilner, A., Wenger A. (2012). “Linking Deterrence to Terrorism: Promises And Pitfalls”. Wilner, A., Wenger A. (Ed.). *Deterring Terrorism Theory and Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Yakış, Y.(2014). “Turkey after the Arab Spring: Policy Dilemmas”. *Middle East Policy*, 21(1).

- Yılmaz, M.E.(2011). “Suriye: Süreklilik Ve Değişimin Çatışması”. *Ortadoğu Analiz*, 3(30).
- Yılmaz, M.E.(2012). “Kaddafi Sonrası Libya’da Siyasal Dönüşüm”. *Akademik Orta Doğu*, 7(1).
- Yılmaz, T.(2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara: Barış Kitap.
- Yılmaz, T.(2015). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin
- Yılmaz, T., Şahin, M.(2004). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları.
- Zengin, G. (2013). *Kavga Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası 2010-2013*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Zisser, E.(2001). *Asad's Legacy: Syria in Transition*. London: Hurst&Company.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Soyadı, adı : ÖZDEMİR, ÖMER
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : FATİH 20/01/1988
Medeni hali : EVLİ
Telefon : 0542 849 50 20
E-mail : omrzdmr42@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Polis Akademisi	01/07/2011
Lise	Pertevniyal Anadolu Lisesi	18/06/2005

Yabancı Dil

İngilizce 91 (YÖKDİL-2019 BAHAR)

Hobiler

Sinema, Futbol

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

